

Rapport fra arbeidsgruppe

Avhør av særlig sårbare personer i straffesaker

Rapport fra arbeidsgruppen for gjennomgang av regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede

Rapport fra arbeidsgruppe

Avhør av særlig sårbare personer i straffesaker

Rapport fra arbeidsgruppen for gjennomgang av regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede

Til Justis- og beredskapsdepartementet

Arbeidsgruppen med mandat til å gjennomgå regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede ble oppnevnt 1. november 2010. Det foreslås både en ny forskrift for avhør av særlig sårbare personer, samt flere lovendringer. Frist for levering var satt til 30. oktober 2011, men ble forlenget på grunn av evalueringen av barnehusene som leveres i dag.

Mange gode diskusjoner om emner der svært mange hensyn må vurderes mot hverandre og balanseres har endt i et forslag til nytt regelverk. Vi ønsker å takke departementet for oppdraget. Det har vært både spennende og lærerikt. På veien har vi møtt mange med et engasjement som er på linje med behovet for endringer.

Arbeidsgruppen avgir med dette sin rapport.

Tromsø, Oslo, Bergen og Ålesund 16. oktober 2012

Ole Bredrup Sæverud
Leder

Nils E. Engeset

Aase Sigmond

Tone Davik

Kristin Konglevoll Fjell

Åse Langballe

Hanne Kristensen Løseth
Sekretær

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	6
1.1 Mandat.....	6
1.2 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid.....	10
1.3 Oppsummering	11
2. Dagens ordning	13
3. Premisser	16
3.1 Internasjonale forpliktelser.....	16
3.2 Barn som fornærmet og konsekvenser av overgrep.....	16
3.3 Om psykisk utviklingshemmede	18
3.4 Ett eller flere avhør.....	19
3.5 Om Statens Barnehus	20
3.6 Annet relevant regelverk	21
3.7 Samordning	21
4. Rutiner for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede i andre europeiske land	22
4.1 Innledning.....	22
4.2 Frankrike	22
4.3 Tyskland	22
4.4 Tsjekkia.....	22
4.5 Finland.....	23
4.6 England.....	24
4.7 Skottland.....	24
4.8 Danmark	25
4.9 Sverige.....	26
5. Arbeidsgruppens forslag til nye regler for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede..	28
5.1 Innledning.....	28
5.2 Forslag om nye regler.....	30
5.2.1 Innledning.....	30
5.2.2 En nærmere begrunnelse for forslagene.....	32
5.2.3 Konsekvenser av forslaget	33
5.2.4 Kontradiksjon	34
5.2.4.1 Innledning.....	34
5.2.4.2 EMK	34
5.2.4.3 Praktisk om kontradiksjon.....	38
5.2.4.4 Gradering av regler for hvem som må møte i retten	40
5.2.4.5 Ledelsen av avhøret.....	41
5.2.4.6 Adgangen til rettslige avhør	42
5.3 Grensene for en tilpasset avhørsmodell.....	44
5.3.1 Innledning.....	44
5.3.2 Aldersgrense for barn	45
5.3.3 Psykisk utviklingshemmede	45
5.3.4 Andre med tilsvarende funksjonssvikt	47
5.3.5 Om særlige tilpasninger for siktede	48
5.3.6 Avgrensning etter sakstype	49
5.4 Hva med de yngste barna?.....	49
5.4.1 Avvikle observasjonsordningen?	49
5.4.2 Sekvensielle avhør.....	50
5.5 Andre problemstillinger	51

5.5.1 Innledning.....	51
5.5.2 Hvem skal gis anledning til å overvære avhøret	51
5.5.3 Frist for avhør.....	54
5.5.4 Bruk av tolk og andre kommunikasjons hjelpemidler.....	56
6. Statens Barnehus - innhold og oppgaver:.....	57
6.1 Innledning.....	57
6.2 Hvem bør barnehusene være for?.....	59
6.2.1 Innledning.....	59
6.2.2 Om barns rett til å komme på barnehus.....	59
6.2.3 Psykisk utviklingshemmede	61
6.2.4 Mistenkte psykisk utviklingshemmede	63
6.2.5 Andre aktuelle grupper	63
6.3 Dekning av kostnader	64
7. Bruk av særlig skikket person	66
7.1 Innledning.....	66
7.2 Dagens avhørsutdanning	66
7.3 Kompetansekrav for avhørere	67
7.4 Nærmere avgrensning av kravet til kompetanse	68
7.5 Barnehusene som kompetansesentra og krav om ettergodkjenning av avhørere	69
7.6 Muligheten for spesialisering	70
8. Ulike sider ved den praktiske gjennomføringen av avhørene	72
8.1 Utskrift av avhørene	72
8.1.1 Innledning.....	72
8.1.2 Ansvar og kapasitet	72
8.1.3 Dialogutskrift, sammendrag og forsøk med samtidig protokollering	72
8.2 Om møter før og etter avhøret.....	74
8.2.1 Innledning.....	74
8.2.2 Koordinering før avhøret.....	74
8.2.3 Formøte i forbindelse med avhøret	75
8.2.4 Ettermøter.....	75
8.3 Bruk av videokonferanse.....	76
8.3.1 Innledning.....	76
8.3.2 Intern bruk av videokonferanse.....	76
8.3.3 Ekstern bruk av videokonferanse	76
8.4 Om verger, forklaringsplikt, formaning og forsikring	77
8.4.1 Innledning.....	77
8.4.2 Dagens ordning	78
8.4.3 Ny vergemålslov	78
8.4.4 Forklaring om nærstående	79
8.4.5 Formaning	81
8.4.6 Forsikring	81
8.4.7 Medisinske undersøkelser	81
8.4.8 Hjelpeverger og begrensede oppnevninger	83
8.4.9 Arbeidsgruppens forslag	83
8.5 Andre endringer.....	86
9. Forslag til forskrift om avhør av særlig sårbare personer	88
9.1 Innledning.....	88
9.2 Forslag til forskrift	88
10. Andre regelendringer.....	92
10.1 Innledning.....	92

10.2 Forslag til endringer i straffeprosessloven	92
Straffeprosessloven § 93g:	92
Straffeprosessloven § 98:	92
Straffeprosessloven § 102	92
Straffeprosessloven § 107a.....	92
Straffeprosessloven § 107c andre ledd	93
Straffeprosessloven § 122	93
Straffeprosessloven § 123	93
Straffeprosessloven § 132	93
Straffeprosessloven § 230	93
Straffeprosessloven § 234	94
Straffeprosessloven § 237	94
Straffeprosessloven § 298	95
10.3 Forslag til endringer i vergemålsloven av 26. mars 2010.....	95
Vergemålsloven § 27	95
10.4 Forslag til endringer i påtaleinstruksen	95
Påtaleinstruksen § 8-12	95
Påtaleinstruksen § 8-13	96
Påtaleinstruksen § 8-14	96
11. Økonomiske og administrative konsekvenser	97
12. Litteraturhenvisninger	99
13. Vedlegg	102
13.1 Undersøkelse om avhør av psykisk utviklingshemmede	102
13.2 Rapport om sekvensielle avhør	113
13.3 Rapport om utskrift av avhør	118
13.4 Betenkning om EMKs rettslige rammer.....	126

1. Innledning

1.1 Mandat

Arbeidsgruppen ble nedsatt av Justisdepartementet i brev av 1. november 2010 med følgende mandat:

Mandat for arbeidsgruppe som skal gjennomgå regelverket om dommeravhør og observasjon av barn og psykisk utviklingshemmede

Bakgrunn

I sedelighetssaker skal som hovedregel avhør av barn under 16 år og vitner med psykisk utviklingshemming foretas av dommer utenfor rettsmøte, jf. straffeprosessloven §§ 234 og 239. Tilsvarende fremgangsmåte kan brukes i saker om andre straffbare forhold når hensynet til vitnet tilsier det. Når alder eller særlige omstendigheter tilsier det, kan det i stedet for avhør foretas observasjon av vitnet. Nærmere regler for gjennomføring av avhøret er gitt i forskrift om dommeravhør og observasjon av 2. oktober 1998. Justisdepartementets merknader til forskriften er inntatt i rundskriv G-70/98.

Reglene for dommeravhør og observasjon ble evaluert av en arbeidsgruppe i 2004. Arbeidsgruppen skulle vurdere hvordan ordningen fungerte, men hadde ikke som mandat å foreslå konkrete endringer eller tiltak. Arbeidsgruppen konkluderte likevel med at spørsmålet om dommerens medvirkning burde utredes videre, og at man burde vurdere å oppheve ordningen med observasjon som ble innført i 1998. Evalueringsrapporten ble sendt på høring i november 2004 med høringsfrist i februar 2005.

Avhør av barn gir spesielle utfordringer, og det er viktig å få til så gode avhør som mulig. Evalueringen i 2004 pekte på problemstillinger som burde utredes videre. Også den etterfølgende etableringen av barnehusene har aktualisert et behov for en gjennomgåelse av reglene for og praksisen ved gjennomføring av dommeravhør. Behovet for gjennomgåelse av regelverket er i den senere tid påpekt fra flere hold, blant annet fra barnehusene, domstolene og riksadvokaten. Evalueringsrapporten fra 2004 gir ikke i seg selv tilstrekkelig grunnlag for å trekke konklusjoner eller fremme konkrete endrings- eller tiltaksforslag, men gir sammen med høringsuttalelsene et godt utgangspunkt for en samlet og prinsipiell gjennomgåelse av dommeravhørs- og observasjonsordningen.

Nærmere om gjennomgåelsen

Arbeidsgruppen skal foreta en grundig, prinsipiell og faglig fundert gjennomgåelse av dommeravhørs- og observasjonsordningen og regelverket om dommeravhør og observasjon. Gruppen skal utarbeide konkrete forslag til forskriftsendringer (eventuelt ny forskrift) og eventuelt nødvendige lovendringer. Arbeidsgruppen kan også fremme konkrete forslag til andre tiltak enn regelverksendringer der arbeidsgruppen ser behov for dette. Det stilles ikke krav til en fullstendig gjennomgang av hvordan avhøret/observasjonen konkret metodisk gjennomføres.

Arbeidsgruppen skal i sitt arbeid ta hensyn til den utvikling og profesjonalisering som har skjedd når det gjelder etterforskning og sakkyndighetsarbeid i saker der barn/psykisk utviklingshemmede er vitner eller fornærmet. Gruppen må vurdere om det skal være like regler for psykisk utviklingshemmede som for barn under 16 år, og om det er spesielle forhold som gjør seg gjeldende for psykisk utviklingshemmede. Arbeidsgruppen skal videre se hen til at det de senere år er etablert barnehus flere steder i landet, og ta tilbud og muligheter ved barnehusene i betraktning ved vurderinger av ordninger og forslag til regelverk. Arbeidet må ses i sammenheng med varslet evaluering av barnehusene. Gruppen skal også se hen til løsninger og erfaringer fra andre land. Arbeidsgruppen skal i sine vurderinger legge grunnleggende vekt på hva som vil være til barnets beste, jf. FN's barnekonvensjon artikkel 3 og menneskerettsloven § 2. Videre må arbeidsgruppen utrede forholdet til EMK i alle problemstillinger som berører mistenkte eller siktedes rettigheter.

Arbeidsgruppen skal vurdere økonomiske og administrative konsekvenser av sine forslag.

Arbeidsgruppen skal foreta en helhetlig og samlet vurdering av dommeravhørs- og observasjonsordningen. Gjennomgåelsen skal herunder omfatte følgende tema:

- *Dommerens medvirkning og rolle*

Dommeravhøret (og observasjonsordningen) har en dobbelt funksjon – dels er det et ledd i politiets etterforskning og dels er det et bevisopptak til bruk i en eventuell senere hovedforhandling. Det kan stilles spørsmål ved om den rolle dommeren har under avhøret i dag er den mest hensiktsmessige, både ut fra praktiske og rettssikkerhetsmessige hensyn. Andre fremgangsmåter kan tenkes, for eksempel adgang til innledende politiavhør med lyd og bilde (eventuelt uten at mistenkte varsles om avhøret, jf. eget punkt nedenfor) før et eventuelt etterfølgende dommeravhør der muligheten til kontradiksjon vil bli ivarettatt.

Arbeidsgruppen skal ut i fra de ulike hensyn som gjør seg gjeldende, herunder forholdet til EMK, vurdere om dagens ordning bør endres og foreslå nærmere regler om dette.

- *Oppnevning av forsvarer og varsling av siktede*

Etter straffeprosessloven § 239 skal siktedes forsvarer som hovedregel gis anledning til å overvære avhøret når det er mulig og ikke hensynet til vitnet eller formålet med forklaringen taler mot det. Ordlyden åpner for at det er adgang til å utelukke forsvarerens tilstedeværelse ved et første dommeravhør dersom hensynet til etterforskningen taler mot at forsvareren er til stede. Dersom mistanken er rettet mot en bestemt person, vil denne få status som siktet i og med at det fremsettes begjæring om dommeravhør. Vedkommende har da også krav på å få oppnevnt forsvarer. Det følger av EMK art. 6 nr. 3 d at et dommeravhør ikke kan føres som bevis under hovedforhandlingen dersom siktede ikke har hatt mulighet for å stille spørsmål til vitnet gjennom sin forsvarer, jf. Rt. 1999 s. 586. Dette innebærer at dersom det gjennomføres et avhør av barnet/ den psykisk utviklingshemmede uten at tiltalte har hatt anledning til å stille spørsmål gjennom sin forsvarer, må det gjennomføres et nytt avhør der kontradiksjonen blir ivarettatt.

Eksisterende rettskildemateriale gir ikke et helt klart svar på om det er adgang til å unnlate å varsle siktede om det første dommeravhøret dersom hensynet til etterforskningen eller hensynet til vitnet tilsier det, herunder om det kan oppnevnes forsvarer som pålegges å ikke ta kontakt med klienten før dommeravhøret. I JDs rundskriv om forskriften om dommeravhør heter det at i de tilfelle hvor dommeren finner at forsvareren ikke skal gis anledning til å

overvære avhøret, og mistenkte ikke kjenner til straffeforfølgningen, skal retten ikke oppnevne forsvarer i anledning av dommeravhøret. Det er tvilsomt om denne løsningen er i samsvar med gjeldende rett, jf. Rt. 1999 s. 586 og Rt. 2003 s. 1146.

Arbeidsgruppen skal vurdere reglene om forsvarerens tilstedeværelse under avhøret, herunder spørsmålet om det bør være adgang til å unnlate å varsle siktede om avhøret, og om det bør kunne oppnevnes forsvarer som pålegges å ikke ta kontakt med siktede før dommeravhøret.

- *Observasjonsordningen*

Evalueringsrapporten konkluderte med at observasjonsordningen er lite benyttet. Også høringsuttalelsene bekreftet at observasjonsordningen ikke fungerer etter intensjonene. Situasjonen er trolig den samme i dag. Blant annet i lys av de erfaringer som er gjort med observasjonsordningen, samt senere års forskning om barn som vitner m.m., må arbeidsgruppen utrede om observasjonsordningen bør videreføres, eventuelt i endret form, eller om den bør oppheves og erstattes av andre løsninger eller tiltak tilpasset de minste barna og andre som har vansker med å uttrykke seg språklig. Utpeking av spesielt kvalifiserte avhørere eller økt anledning til gjentatte og kortere avhør er eksempler på tiltak som bør vurderes i denne sammenheng.

- *Fristen for gjennomføring av avhør*

Fristen for gjennomføring av dommeravhør er i dag to uker, jf. straffeprosessloven § 239 fjerde ledd. I praksis er det svært mange saker som ikke behandles innen fristen. Arbeidsgruppen skal vurdere om fristreglene bør endres.

- *Likestilling av sedelighetssaker og andre saker om overgrep mot barn og psykisk utviklingshemmede*

Reglene i straffeprosessloven § 234 annet ledd og § 239 om forklaring utenfor rettsmøte er i dag hovedregelen for forbrytelser eller forseelser mot sedelighet. I saker om andre straffbare forhold kan fremgangsmåten benyttes ”når hensynet til vitnet tilsier det”, jf. straffeprosessloven § 239 annet ledd og forskrift om dommeravhør og observasjon § 1 annet ledd.

Arbeidsgruppen skal vurdere om andre overgrepssaker mot barn og psykisk utviklingshemmede helt eller delvis bør likestilles med sedelighetssakene.

- *Hvem som skal få være tilstede under avhørene*

Dommeravhørsforskriften regulerer adgangen til å følge avhøret for vitnets foresatte, bistandsadvokat, forsvarer og politi. Også andre kan ønske å følge avhøret – for eksempel representanter fra barnevern eller barnehus. Uten uttrykkelige regler er det i praksis opp til den enkelte dommer å avgjøre dette, og praksis varierer. Muligheten for rask og riktig oppfølging av barnet kan tilsi at representanter fra barnevern eller barnehus bør få være til stede. Andre hensyn kan tale i mot slik tilstedeværelse. Arbeidsgruppen må ut i fra de ulike hensyn som gjør seg gjeldende vurdere hvem som bør få anledning til å følge avhøret og foreslå nærmere regler for dette.

- *Hvor avhørene skal foretas*

Møtet med strafferettsapparatet kan oppleves som en stor belastning for barn/ psykisk utviklingshemmede som har vært utsatt for seksuelle overgrep, mishandling og vold. Barnehusene er etablert for å redusere denne belastningen, og skal bidra til at barnet og omsorgspersonene møtes med høy barnefaglig kompetanse i trygge omgivelser.

Ordningen med barnehus er ikke til hinder for at domstolene beslutter dommeravhør et annet sted. Men dersom barnehusenes hjelpe- og behandlingstilbud skal opprettholdes og utvikles, forutsetter dette at dommeravhørene som hovedregel blir gjennomført der. En begjæring om dommeravhør skal i utgangspunktet bringes inn for domstolen i rettskretsen der personen som skal avhøres bor, jf. straffeprosessloven § 12, og det er den enkelte dommer som avgjør hvor avhøret skal foretas. Det er i dag enkelte domstoler som vegrer seg mot å legge avhørene til barnehusene. Bakgrunnen for dette varierer, men lang og tidkrevende reise for de involverte (herunder barnet), lengre fravær og økte kostnader er trukket frem som begrunnelser.

Arbeidsgruppen skal drøfte løsninger for å sikre utnyttelse av den kompetanse og det tilbud som finnes på barnehusene. Blant annet bør gruppen drøfte en mulig sentralisering av avhørene til de domstoler som har barnehus i sin rettskrets og muligheten for økt bruk av fjernmøteteknologi, jf. eget punkt nedenfor.

- *Bruk av fjernmøteteknologi*

Spørsmål om gjennomføring av dommeravhør ved bruk av videokonferanseutstyr er aktualisert ved at flere og flere domstoler nå får slikt utstyr. Barnehusene har allerede dette utstyret. Adgangen til gjennomføring av dommeravhør per videokonferanse (slik at dommeren, og eventuelt andre aktører, følger avhøret på video, uten å være til stede i barnehuset), og eventuelt fremgangsmåten for dette, er per i dag ikke regulert. Det kan reises innvendinger mot bruk av slik teknologi ved gjennomføring av slike avhør, for eksempel manglende nærhet til partene og barnets og dets foresattes opplevelse av å være betryggende ivaretatt. Arbeidsgruppen skal vurdere om dommeravhør bør kunne gjennomføres som fjernmøte med videooverføring, og i tilfelle foreslå nærmere retningslinjer for dette.

- *Gjentatte avhør*

Gjentatte avhør skal etter dagens regelverk "så vidt mulig unngås", jf. forskriften § 13. Under henvisning til forskningsundersøkelser hevdes det i evalueringsrapporten fra 2004 at det kanskje ikke er like stor grunn til skepsis til gjentatte avhør som tidligere antatt. Arbeidsgruppen skal vurdere om hensynet til barnet eller etterforskningen fortsatt tilsier at gjentatte avhør bør unngås, eller om det er grunnlag for oppmykning av reglene. Spørsmålet må blant annet ses i sammenheng med vurderingen av dommerens medvirkning og rolle, jf. eget punkt foran, for eksempel om det åpnes for adgang til innledende politiavhør.

- *Utskrift av avhøret*

Tradisjonelt er det saksbehandlere ved domstolene som har skrevet ut dommeravhørene. Enkelte steder utføres denne oppgaven av barnehuset. Dette er ressurskrevende arbeid. Evalueringsrapporten fra 2004 konkluderte med at hovedregelen om utskrift av dommeravhørene straks de er gjennomført bør mykes opp, slik at det i større grad blir anledning til å vente med utskrift. Arbeidsgruppen skal vurdere behovet for utskrift av avhør og foreslå nærmere regler om dette, herunder om og når utskrift skal skje, samt hvem som skal ha ansvar for å foreta utskriften.

Vurderingene av de ulike tema må ses i sammenheng med hverandre. Gjennomgangen kan også omfatte andre tema som arbeidsgruppen finner det nødvendig eller ønskelig å utrede.

Arbeidsgruppens konklusjoner og vurderinger skal presenteres i en rapport. Rapporten skal inneholde en vurdering av økonomiske og administrative konsekvenser av de forslag som fremsettes. Rapporten skal fremsettes for Justisdepartementet innen 31. oktober 2011.

1.2 Arbeidsgruppens sammensetning og arbeid

Arbeidsgruppen har bestått av følgende medlemmer:

Ole Bredrup Sæverud, nå politimester i Troms politidistrikt (leder)
Nils E. Engeset, dommer ved Sunnmøre tingrett
Aase Sigmond, Advokatene Sigmond & Ysen
Tone Davik, politioverbetjent i Kripos
Kristin Konglevoll Fjell, leder av Statens Barnehus i Bergen
Åse Langballe, forsker ved NKVTS

Sekretær for arbeidsgruppen har vært Hanne Kristensen Løseth fra Justisdepartementet.

Arbeidsgruppen har hatt 14 møter, hvorav tre over to dager. Det er i tillegg gjennomført en studiereise til Sverige. Frist for levering ble forlenget to ganger i påvente av evaluering av barnehusene som ble iverksatt høsten 2011.

I arbeidet er det tatt utgangspunkt i evalueringen av reglene fra 2004, samt nyere forskning på området. Arbeidsgruppen har i tillegg utført undersøkelser blant barnehusene og politidistriktene om erfaringer med avhør av psykisk utviklingshemmede, samt forespurt barnehuslederne om deres erfaringer med reisebelastning samt bruk av videokonferanseutstyr. Det er også stilt en rekke spørsmål til de som tar avhør av barn og psykisk utviklingshemmede for å sikre at så mye av deres erfaring som mulig blir tatt med i vurderingen når regler skal utformes.

Med hjelp fra Advokatforeningen har arbeidsgruppen gjennomført en spørreundersøkelse blant bistandsadvokater om deres syn på dagens regler om avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Videre har førsteamanuensis Jon Petter Rui ved Universitet i Tromsø skrevet en betenkning om EMKs krav ved avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Betenkningen er vedlagt rapporten.

Arbeidsgruppen har selv gjennomført en undersøkelse av politiets etterforskning av saker som involverer psykisk utviklingshemmede. Funnene i undersøkelsen er tatt med i vurderingene, og sluttrapporten er vedlagt.

Arbeidsgruppen har hatt møter med representanter for evalueringen av barnehusene der de foreløpige resultatene er blitt presentert. Konklusjonene fra evalueringene er tatt hensyn til ved formulering av reglene.

Videre ble arbeidsgruppen kjent med at Statens Barnehus Oslo, og volds- og sedelighetsavsnittet ved Oslo politidistrikt hadde planer om å gjennomføre et forsøk med samtidig protokollasjon av dommeravhør. I brev av 5. april 2011 anmodet arbeidsgruppen Oslo politidistrikt om å gjennomføre forsøket. Rapporten fra undersøkelsene er vedlagt denne rapporten.

Arbeidsgruppen ble tidlig kjent med at det i Bergen var et samarbeid mellom Hordaland politidistrikt, Statens Barnehus Bergen, Bergen tingrett og Kripos om forsøk med sekvensielle

avhør av barn. Dette arbeidet stoppet noe opp, så arbeidsgruppen ba i brev til Justisdepartementet av 24. februar 2011 om at forsøkene fortsatte, slik at erfaringene med dette kunne inntas i denne rapporten. Det er i ettertid gjennomført noen slike avhør, men på langt nær så mange som en hadde ønsket. Dette har til en viss grad påvirket arbeidsgruppens konklusjoner. Sluttrapporten fra forsøkene er vedlagt rapporten.

1.3 Oppsummering

Arbeidsgruppens forslag er innarbeidet i teksten. For å lette lesningen gis her en oversikt over rapporten, samt at de mest sentrale forslagene oppsummeres.

I kapittel 2 gis en kort innføring i dagens ordning for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. I kapittel 3 redegjøres det for en del av de premissene som ligger til grunn for arbeidsgruppens forslag, mens det i kapittel 4 gis en kort oversikt over avhørsordningene i en del andre europeiske land.

Deretter kommer flere kapitler der arbeidsgruppens forslag til avhørsregler fremkommer. I kapittel 5 foreslås mange av de mest sentrale rammene for forskriften. I kapittel 6 drøftes bruk av Statens Barnehus og i kapittel 7 hvilke krav om skal stilles til de som foretar avhørene.

I kapittel 8 drøftes en rekke tilstøtende problemstillinger av betydning for resultatet. Forslagene til lov- og forskriftsendringer er inntatt i kapittel 9 og 10. Arbeidsgruppen har formulert forslag til en ny forskrift, samt enkelte lovendringer.

Arbeidsgruppen foreslår at sedelighetssaker og familievoldssaker likestilles i en ny avhørsmodell, samt at retten til å få oppnevnt bistandsadvokat utvides til også å omfatte overtredelser av straffeloven §§ 227 – 229 der handlingen har skjedd på bopel, eller der fornærmede faller inn under den personkrets som omhandles i denne rapporten. Mange av avgrensningene i forskriften foreslås knyttet opp mot dette.

Videre foreslår arbeidsgruppen at ansvaret for avhørene i all hovedsak legges til politiet uten involvering av domstolene. Det gjør det nødvendig med presise regler for sikring av siktedes rett til kontradiksjon, og presiseringer i reglene for oppnevning av forsvarer under etterforskningen.

Det krever videre enkelte prosessuelle tilpasninger. For det første forelås en videreføring av den forklaringsplikt som gjelder for disse avhørene i dag. Videre foreslås det en heving av aldersgrensen for fritaksregelen i straffeprosessloven § 122, samt at denne utvides til også å gjelde § 123. Reglene om formaning og forsikring foreslås samordnet.

Endringene nødvendiggjør enkelte tilpasninger i vergemålsloven. Arbeidsgruppen foreslår blant annet at påtalemyndigheten i politiet gis hjemmel til å oppnevne verge i akutte tilfeller.

Når det gjelder rekkevidden av forskriften foreslår arbeidsgruppen at aldersgrensen for å omfattes av ordningen senkes fra 16 til 15 år, dog slik at det er alder på tidspunktet for første avhør, og ikke tidspunktet for hovedforhandling, som avgjør om man må møte i retten eller ikke.

Det fremmes også forslag om regler for avhør av psykisk utviklingshemmede. For å sikre at ordningen kan benyttes også i tilfeller der funksjonsnivå er uavklart innledningsvis, foreslås et pålegg om at avhør av psykisk utviklingshemmede skal tas på lyd og bilde.

Det foreslås også flere tilpasninger av avhørssituasjonen i de nærliggende tilfellene der vedkommende ikke er fritatt fra å møte i retten. Arbeidsgruppen åpner for eksempel for at opptaket av avhøret av vitnet vises under hovedforhandlingen, samt at retten og partene gis anledning til å stille spørsmål til barnet enten direkte i retten eller per videokonferanse fra et barnehus.

Arbeidsgruppen foreslår også at det stilles krav til kompetanse både til avhøreren, og den som skal lede avhøret. For avhørerne foreslås det også et krav om regodkjenning. Det foreslås regelfestet hvem som kan tillates å følge avhøret, og klare frister for gjennomføring av avhør i de mest alvorlige sakene.

Arbeidsgruppen foreslår at reglene om observasjon ikke videreføres i en ny forskrift, men det redegjøres for en forsøksordning med sekvensielle avhør av barn. Samtidig foreslår arbeidsgruppen at bruk av barnehus gjøres obligatorisk i mange tilfeller, både for barn og psykisk utviklingshemmede.

Videre fremmes det forslag om en rekke praktiske reguleringer for å tydeliggjøre regelverket, og forenkle gjennomføringen av avhørene. Herunder kommer forslag om forberedelse av avhørene, føring av protokoll og krav til referat. Arbeidsgruppen foreslår også at adgangen til bruk av videokonferanse reguleres.

2. Dagens ordning

Reglene for avhør av barn, psykisk utviklingshemmede og andre med tilsvarende funksjonssvikt er i dag inntatt i straffeprosessloven § 234 annet ledd og § 239, og utdypet i forskrift om dommeravhør og observasjon av 2. oktober 1998 nr. 925. Den særlige ordningen med dommeravhør har lang tradisjon i Norge. De senere årene har både reglene og praksis blitt endret. Den siste lovendringen kom i 2008 da aldersgrensen for dommeravhør ble hevet fra 14 til 16 år. I tillegg kan det trekkes frem at dommerens rolle har blitt gradvis mer tilbaketrukket fra tidligere å gjennomføre avhøret, til nå å lede avhøret uten i videre grad å ha kontakt med barnet.

Avhørsordningen er ment å dekke et dobbelt behov. Avhøret er både et etterforskningskritt og et bevisopptak, hvilket til en viss grad medfører at motstridende hensyn må avveies mot hverandre.

Avhørene tas i dag opp med både lyd og bilde. Avhør begjæres av politiet der saken etterforskes, og normalt for den domstol der det straffbare forhold har skjedd eller der barnet oppholder seg. Domstolen forestår så berammelse av avhøret. Både av hensyn til vitnet, og for best mulig å kunne sikre forklaringen fra vitnet, skal et avhør i utgangspunktet gjennomføres innen 14 dager etter at anmeldelse er mottatt, jf. forskriften § 4. Dersom fristen ikke overholdes, skal begrunnelsen anføres i rettsboken. Gjennomsnittlig tid fra iverksettelse av etterforskning til avhør er i dag på mellom 50 og 100 dager, og i mer enn 80 % av sakene brytes fristen. Forsinkelsene skyldes i det alt vesentlige forhold i politiet.

Dersom politiets etterforskning kan sies å være rettet mot en bestemt person, vil tingretten normalt oppnevne en forsvarer for vedkommende. I mange av de sakene der det begjæres dommeravhør vil avhøret være et av de aller første etterforskningskritt som iverksettes. Dette skyldes dels at grunnlaget for videre etterforskning kanskje ikke er tilstede dersom den avhørte avkrefter mistanken, eller ikke vil forklare seg. Dels skyldes det at mistenkte i mange tilfeller er en del av den avhørtes familie eller nærmeste omgangskrets, hvilket gjør det vanskelig å gjennomføre annen etterforskning uten å avdekke at politiet er involvert. En avsløring av at det er iverksatt etterforskning vil medføre en risiko for at vitnet påvirkes til ikke å forklare seg eller utsettes for represalier for å ha fortalt om overgrep.

Dersom etterforskningen er rettet mot en bestemt person, vil vedkommende få status som siktet i saken ved at det sendes begjæring om dommeravhør.

I dag gjennomføres over halvparten av dommeravhørene på et barnehus. Alternative avhørssteder er lokal tingrett, politistasjon eller lensmannskontor. Det er domstolen som selv avgjør hvor avhøret skal gjennomføres. Utenom barnehusene er det svært varierende kvalitet på de ulike avhørsrommene, og på de tekniske fasilitetene. Dette skaper både praktiske utfordringer ved gjennomføringen av avhørene, og bevismessige problemer i ettertid ved at den tekniske kvaliteten på avhøret i mange tilfeller er dårlig. Denne dårlige kvaliteten medfører at avhøret har lavere bevisverdi, og vil kunne ha negativ innvirkning på sakens utfall.

Avhøret gjennomføres i praksis alltid av en særlig skikket person, jf. forskriften § 5, dog slik at det til en viss grad forekommer at barn mellom 14 og 16 år og psykisk utviklingshemmede avhøres av politi uten denne særlige utdannelsen. Vedkommende foreslås som oftest av politiet når begjæringen fremsettes.

De fleste som gjennomfører avhør i dag har gjennomført kurs eller utdanning i dommeravhør ved Politihøgskolen. Antallet aktive avhørere er imidlertid for lavt sett hen til den økning i antallet avhør som har vært den siste tiden. En annen utfordring er at mange av avhørerne har en rekke andre arbeidsoppgaver i politiet. Dette gjør det vanskeligere å finne tid til både forberedelser og gjennomføring av slike avhør. Det er også et utstrakt problem at mange av de som har gjennomført kurset eller utdanningen har skiftet stilling i politiet og ikke lenger gjennomfører avhør.

I forkant av avhøret gjennomføres normalt et formøte der planene for avhøret legges frem av avhøreren. Tilstede er avhøreren, dommeren, en politijurist og setteverge der det er oppnevnt. Dersom avhøret gjennomføres ved et Barnehus vil en eller flere av de ansatte der også være tilstede. Også forsvarer og bistandsadvokat vil være tilstede dersom det er oppnevnt. Ved mange av avhørene av barn vil barnevernet være involvert for å kunne ivareta sine oppgaver, herunder foreta den nødvendige risikovurdering og planlegge eventuelle akutte tiltak i etterkant av avhøret. Det er derfor aktuelt for saksbehandlere i barnevernet å følge avhøret for å få et best mulig grunnlag for de beslutninger som skal tas. Det er dommeren som avgjør hvem som skal tillates å følge avhøret.

Den avhørtes foresatte har etter forskriften § 7 anledning til å følge avhøret. Vedkommende vil imidlertid ofte enten være involvert i saken eller være et sentralt vitne, slik at de i praksis sjelden følger avhøret. Dersom den avhørte er barn, og foreldrene vurderes inhabil eller ute av stand til å ivareta barnets interesser, oppnevnes en setteverge. Vedkommende vil sjelden være aktuell som vitne, og følger derfor ofte avhøret.

Dommeren fører en protokoll over avhøret, jf. forskriften § 14. Her skal det blant annet fremkomme hvem som var tilstede under avhøret og hvorfor avhøret eventuelt ikke er gjennomført innen fristen.

Ved avhøret vil den avhørte bli formant og eventuelt orientert om innholdet i straffeprosessloven §§ 122 og 123. Formaning tilpasses den avhørtes alder og utviklingsnivå. For barn under 12 år foreligger en vitneplikt, jf. straffeprosessloven § 122 første ledd, siste setning. Det er intet tilsvarende unntak i straffeprosessloven § 123.

Underveis i avhøret tas det en eller flere pauser, slik at de som følger avhøret kan få anledning til å foreslå spørsmål til barnet. Spørsmålene formidles til den som gjennomfører avhørene og stilles ikke direkte til barnet. Det er dommeren som avgjør om et spørsmål skal nektes stilt, og som i siste instans avgjør om spørsmålene er godt nok formulert.

Når avhøret er avsluttet gjennomføres som oftest et oppsummerende møte. Blant annet tas det stilling til om avhøret skal skrives ut. Det er domstolen som i praksis forestår utskrivning, og det gjøres da i form av dialogutskrift. Dommeren er ansvarlig for å kvalitetssikre utskriften, men selve utskrivningen overlates i praksis til funksjonærer ved domstolen eller eksterne firma.

Utskrift kan unnlates dersom dommeren finner det ubetenkelig, jf. forskriften § 14 fjerde ledd. Slik utskrift er svært ressurskrevende og flere politidistrikter har derfor avtale med domstolen om eventuelt å kunne be om utskrift senere dersom det skulle vise seg nødvendig. Det har medført at utskrift kan unnlates i flere tilfeller.

Dersom barnet forklarer seg om straffbare forhold vil det i praksis alltid bli foretatt utskrift. I noen politidistrikt er det praksis for ikke å iverksette annen etterforskning før utskriften foreligger, og noen tingretter skriver kun ut deler av dialogen. Det er tilfeller der det er svært lang ventetid på utskrift, og i de verste tilfellene har det tatt opp mot ett år før utskrift av avhøret foreligger. Denne tidsbruken er en belastning for fornærmede og dennes pårørende, og har i tillegg en negativ innvirkning på mulighetene til oppklaring av saken. I saker med kjent gjerningsmann, vil det også være en belastning for siktede.

Av både straffeprosessloven § 234 annet ledd og forskriften § 13 fremkommer det at gjentatte avhør bør unngås. I tilfeller der det er påkrevd for sakens opplysning med et nytt avhør, kan dette gjennomføres. I så fall bør det kun være supplerende, slik at spørsmål som er fyllestgjørende besvart i første avhør ikke gjentas.

For de yngste barna er det i dagens forskrift åpnet for å gjennomføre observasjon istedenfor avhør, eller for å vurdere om det er mulig å gjennomføre et avhør. Observasjonen gjennomføres av en trent psykolog, og foregår over flere sesjoner som alle filmes. Partene overværer ikke observasjonen, men det skal gjennomføres et møte med partene og domstolen underveis, slik at en kan diskutere fremdriften.

Observasjon har vist seg lite egnet til å fremskaffe dokumentasjon for et straffbart forhold. I praksis er ordningen avviklet ved at det ikke lenger fremsettes begjæringer om observasjon. Ordningen ble foreslått opphevet av arbeidsgruppen som vurderte reglene i 2004.

3. Premisser

3.1 Internasjonale forpliktelser

Norge har forpliktet seg til å følge flere internasjonale konvensjoner som setter en ramme for hvilke regler som kan gis for avhør i slike saker. Som eksempel kan nevnes FNs barnekonvensjon, FNs konvensjon om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne og den Europeiske menneskerettskonvensjonen. Arbeidsgruppen har ved utarbeidelsen av forslagene forsøkt å komme frem til en ordning for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede som er en avveining mellom alle disse hensyn, som holder høy kvalitet og er tilstrekkelig praktisk. Som presisert i arbeidsgruppens mandat fra Justisdepartementet under henvisning til Barnekonvensjonen artikkel 3 og menneskerettsloven § 2 må det for avhør av barn legges avgjørende vekt på hva som er til barnets beste.

FNs barnekonvensjon (1998) gir barn rett til å bli beskyttet mot overgrep og til å uttale seg om alle forhold som omhandler dem, spesielt i rettslige og administrative avgjørelser. Alle beslutninger som tas på vegne av barn, enten det gjelder spørsmål om de skal avgi forklaring, samtykke til medisinsk undersøkelse osv, skal tas ut fra vurderinger om hva som er til barnets beste. Konvensjonen medfører at samfunnet både har rett og plikt til å forebygge og stoppe vold og seksuelle overgrep mot barn.

Også Europakonvensjonen som ble ratifisert av Norge i 2007 er viktig i denne sammenhengen. I konvensjonens artikkel 35 stilles flere krav til hvordan avhør av barn under 18 år skal foregå, herunder krav til antall avhør, kompetansen til avhøreren og lokalene avhørene foretas i.

3.2 Barn som fornærmet og konsekvenser av overgrep

Til tross for at det er vanskelig å finne gode metoder for å måle omfang av vold og overgrep mot barn, viser forskningen at vold og overgrep mot barn i hjemmet er et betydelig samfunnsproblem. Internasjonale studier viser at det er psykisk vold og omsorgssvikt som skjer oftest, deretter fysisk vold og seksuelle overgrep. Videre ser det ut til at der det forekommer vold mot en av foreldrene i familien, øker risikoen for at barna i familien også blir utsatt for seksuelle overgrep (Tajima, 2004; Holden, 2003). Der mor utsettes for vold øker også sjansen for at barna blir utsatt for vold (Edleson, 1999; Øverlien, 2010). Finkelhor et al. (2007a; 2007b) beskriver hvordan barn som lever under andre vanskelige livsbetingelser, som psykisk sykdom hos foreldrene, også har økt risiko for å bli utsatt for vold.

Mossige & Stefansen (2007) fant i en undersøkelse av 7000 avgangselever i videregående skoler i Norge at 25 % av ungdommene hadde opplevd minst ett tilfelle av fysisk overgrep av en forelder i løpet av livet, mens åtte prosent hadde opplevd grov vold fra minst én forelder. To prosent av utvalget oppga at de hadde blitt utsatt for grove voldsepisoder minst 10 ganger. Når det gjelder seksuelle overgrep fant de samme forskerne at 22 prosent av jentene og åtte prosent av guttene var utsatt for milde seksuelle overgrep, mens 15 prosent av jentene og syv prosent av guttene hadde opplevd mer alvorlige overgrep. Disse tallene er imidlertid ikke spesielt relatert til seksuelle overgrep innen familien.

Barn er spesielt sårbare når de utsettes for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep fordi tidlige erfaringer i barnets liv danner grunnlag for hvordan barnet senere oppfatter seg selv, forholder seg til andre mennesker og forstår omverdenen. Barn som opplever vold og

overgrep risikerer å få alvorlige psykiske, atferdsmessige og kognitive problemer. Vanligst nevnt er depresjon, angst, aggressiv atferd, sosial tilbaketrekning og læreproblemer, samt risiko for posttraumatisk stress syndrom (PTSD). I den senere tid er man blitt klar over at barn som opplever å se eller høre at noen i familien blir utsatt for vold, kan få samme psykiske ettervirkninger som når de selv blir direkte utsatt for volden.

En større studie fra USA, normalt omtalt som ACE-studien, viser en tydelig sammenheng mellom negative livsopplevelser i barndommen og atferds- og helsemessige problemer i voksen alder (Edwards et al., 2003). Barn som har opplevd vold i nære relasjoner kan oftere utsette andre for vold, og kan også selv i høyere grad utsettes for vold som voksne. Langtidskonsekvenser av at barn og unge utsettes for vold og overgrep skaper altså helsemessige, sosiale og utdanningsmessige problemer som samfunnet må håndtere ved behandlingstilbud og støtteordninger.

Rettslig sett har denne kunnskapen gjort at Høyesterett i Rt 2010 side 129 la til grunn at det å la barn bevitne en fars vold mot mor var en selvstendig overtredelse av straffeloven § 219, og at barnet følgelig var å regne som fornærmet etter denne bestemmelsen. Kunnskapen er også et argument for at samfunnet bør ha både rett og plikt til å forebygge og stoppe vold og seksuelle overgrep mot barn.

Flere faktorer kan være medvirkende til at barn ikke forteller om overgrep de er utsatt for, eller at det går lang tid før de forteller. Både barnets alder, type overgrep, overgrepens varighet, relasjon til overgriper og grad av emosjonell støtte barnet får, ser ut til å virke inn på om - og hvordan barn forteller om sine overgrepserfaringer. Det ser i hovedsak ut til at eldre barn avdekker oftere enn yngre barn, og at sjansen for at barn forteller øker dersom overgriper er en ukjent person for barnet. Til tross for at mange barn forteller om seksuelle overgrep, benekter og minimaliserer en stor andel av barna overgrepshandlingene som er begått mot dem (Elliott & Briere, 1994; Goodman Brown et al., 2003; Lamb & Edgar-Smith, 1994; Paine & Hansen, 2002; Sorensen & Snow, 1991).

Studier basert på avhør av barn hvor det finnes dokumentasjon på at overgrep faktisk har skjedd i form av film eller billedbevis, viser at barn heller underrapporterer overgrep enn å fortelle om overgrep som ikke er skjedd (Leander 2010, Cederborg, Lamb, & Laurell, 2007; Leander, Granhag & Christianson, 2005; Sjoeborg & Lindblad, 2002). Barnas utsagn i avhør ble sammenlignet med deres faktiske erfaringer slik de fremkom på video. Studiene konkluderer med at barna heller unnlot å fortelle om seksuelle overgrep, enn å dikte opp slike historier. Skam- og skyldfølelse, redsel for ikke å bli trodd, opplevelse av manglende forståelse og beskyttelse, samt frykt for fremtidige konsekvenser av avsløringen var faktorer som bidro til at barna ikke fortalte hva de hadde opplevd. Det er altså en utfordring å legge til rette for at barn skal få anledning til å fortelle i avhør. Fordi barna har ulike forutsetninger og erfaringer vil de trenge tilpassede og fleksible ordninger.

Særlig der mistenkte er en omsorgsperson for barnet antas underrapporteringen av overgrep å være særlig stor. En undersøkelse som omfatter 26500 barn mistenkt utsatt for overgrep understøtter dette. Det er betydelig færre barn som i avhør forteller om seksuelle overgrep dersom forøver er nærstående. Særlig for barn under 10 år er forskjellene store med under 20 % som forteller versus fra 75 til 90 % dersom forøver ikke er omsorgsperson (Hershkowitz, Horowitz & Lamb 2005).

3.3 Om psykisk utviklingshemmede

I Norge, som i mange land, er psykisk utviklingshemmede svært lite synlige når det gjelder avdekking av vold eller seksuelle overgrep, og vi har liten erfaring med rettsbehandling av slike saker. Arbeidsgruppen har foretatt en egen undersøkelse som bekrefter inntrykket av at det er få slike saker som etterforskes, jf. kapittel 12.1. Forskning viser variasjoner i forekomst av seksuelle overgrep mot psykisk utviklingshemmede i alle aldre, men både norske og internasjonale undersøkelser viser at det er betydelig høyere forekomst enn i befolkningen ellers. I en norsk undersøkelse viser Hoem-Kvam (2001) til dobbel så høy forekomst, mens Sullivan & Knutson (2000), som har gjort en litteraturgjennomgang av internasjonal litteratur, viser til 3,4 ganger så høy forekomst som i befolkningen ellers.

Det er i dag ingen mulighet gjennom politiets straffesakssystemer å avklare hvor mange anmeldelser av vold eller seksuelle overgrep som involverer mennesker med psykisk utviklingshemming. Antallet overtredelser av straffeloven § 193 annet ledd, om å skaffe seg seksuell omgang ved å utnytte noens psykiske lidelse eller psykisk utviklingshemmede, kan dokumenteres, men andre typer overgrep er ikke kategorisert etter fornærmedes eller mistenktes kognitive nivå.

Fordi mennesker med psykisk utviklingshemming har større vansker enn andre når de skal rapportere overgrep, er problemet med underrapportering sannsynligvis langt mer omfattende i denne populasjonen enn i befolkningen for øvrig. Særlig utfordrede er det å etterforske saker der både overgriperen og fornærmede er psykisk utviklingshemmet, for eksempel der begge partene tilhører det samme bofellesskapet. Dette gir særlige utfordringer knyttet til både beskyttelse av fornærmede og i forhold til å avdekke faktum.

Undersøkelsen arbeidsgruppen selv har utført viser at det registreres svært få slike straffesaker i Norge. Det er kun innrapportert 55 slike saker fra de siste to år. Tallet er imidlertid usikkert siden det baserer seg på manuelle tilbakemeldinger. Videre avdekker undersøkelsen at politiet selv opplever i liten grad å ha kompetanse på å avhøre psykisk utviklingshemmede. Der det tas dommeravhør ser det ut til at de som har opplæring i avhør av barn i hovedsak blir brukt til avhør av voksne psykisk utviklingshemmede som har vært utsatt for overgrep. Det er rimelig å anta at manglende kompetanse medfører at avhørene frembringer mindre faktum enn det som er mulig, noe som igjen kan redusere muligheten for oppklaring.

Det er som nevnt ikke mulig å skaffe statistisk materiale i forhold til hvor mange av avhørene av psykisk utviklingshemmede som blir tatt som ordinære politiavhør og ikke som dommeravhør. På etterforskningsstadiet er det påtalejuristen som vurderer om de mener den psykisk utviklingshemmede skal behandles som et vanlig vitne, og dermed i praksis avgjør at vedkommende må møte som vitne i en eventuell rettssak. Det kan se ut til at beslutningen om det skal tas dommeravhør eller ikke er noe tilfeldig, og i liten grad bygger på en kyndig vurdering av den psykisk utviklingshemmedes kognitive evner, og belastningen ved eventuelt å måtte møte i retten.

Det er avgjørende at valg av både avhørsform og avhørsperson ved avhør av psykisk utviklingshemmede, på samme måte som for barn, må bygge på en forståelse av at vedkommende kan ha til dels betydelige vanskeligheter med å huske hendelser over tid, og at vedkommende kan være mer utsatt for påvirkning. Dette er ikke bare tilfellet for vitner og fornærmede, men også for psykisk utviklingshemmede som er mistenkt for å ha begått en straffbar handling.

3.4 Ett eller flere avhør

Hukommelses- og vitnepsykologisk forskning har gjennomgående dokumentert at barn kan formidle detaljrikdom og nøyaktighet bemerkelsesverdig korrekt i sine forklaringer, og at selv små barn husker tidligere hendelser og kan gjengi disse erfaringene. Forskningen tyder også på at stressfylte hendelser kan minnes spesielt godt fordi det aktiverer både fysiologiske (kroppslige) reaksjoner (Kensinger, 2009; Mather & Sutherland, 2009) og perseptuelle reaksjoner ved at oppmerksomheten rettes mot det som har vært mest truende eller stressende ved hendelsen (Christianson, 1992). I sin tur kan dette føre til at mer perifer informasjon ikke kodes inn i minnet, og kan dermed være vanskelig å gjøre rede for i et avhør.

Det å gjennomføre flere avhør av det samme barnet har i lengre tid i forskningen vært knyttet opp mot barns påvirkelighet og falske minner (Ceci, Loftus, Leichtman & Bruck, 1994; Bruck, Ceci & Hembrooke, 2002). Gjennom eksperimentelle studier hvor barna ble utsatt for ledelse og testet ut i forhold til både reelle og fiktive hendelser, fant forskerne at barna kunne produsere feilinformasjon både innen intervjuene og etter flere intervjuer. Denne forskningen, som har hatt stor innflytelse på feltet, er senere kritisert fordi den ikke har skilt mellom følger av gjentatte ledende, eller suggestive intervjuer, og gjentatte intervjuer der barn ikke er utsatt for slik ledelse. Denne kunnskapen ligger til grunn for den senere tids anbefalinger om kun å gjennomføre ett intervju med barn når de skal intervjues i rettslige sammenhenger.

Skepsis til å la barn gjennomgå flere avhør er også knyttet opp mot et tidsaspekt. Når et barn gjennomgår flere avhør, kan dette føre til at det går lengre tid fra hendelsen er opplevd, til den blir gjenfortalt, noe som kan føre til at informasjon går tapt (glemmes). Tidsfaktoren er av vesentlig betydning for glemsel, og informasjon glemmes raskest rett etter en hendelse er innkodet. Yngre barn har en tendens til å glemme informasjon raskere enn eldre barn (Brainerd, Reyna, Howe & Kigma, 1990). Det er også vel kjent at jo lenger tid det går fra en hendelse skjer til den blir gjenfortalt, jo mer ny informasjon kan innkodes i minnet, og det kan være vanskelig å skille hva som virkelig er opplevd og hva som kan komme fra andre kilder. Loftus (2005) har betegnet dette som falske minner.

I en prosess av minnegjenkalling kan imidlertid også informasjon som ikke er husket eller fortalt tidligere, komme frem. Effekten av at det foretas flere avhør av det samme barnet kan altså føre til endringer i forklaringen, både at informasjon glemmes, at ny informasjon blir lagt til og at mer informasjon huskes. At mer informasjon huskes over flere avhør kan oppfattes som at forklaringen ikke er konsistent og det kan forveksles med at barnet ikke er pålitelig. Videre kan det at barn kan bli forledet av voksne på grunn av ulikhet i maktforhold mellom barn og voksen, samt sosialt press, også feilaktig oppfattes som falske minner (Ceci, Togila & Ross, 1987; Greenstock & Pipe, 1997).

La Rooy, Lamb & Pipe (2009) har gjennomført en metastudie av 30 eksperimentelle studier om gjentatte intervjuer med barn (avhør), hvor både spørsmål om aspekter ved minne, konsistens i barnets fortelling og påvirkning av barnet ligger til grunn for forskningen. I de fleste studiene er det ikke tatt hensyn til hvem som foretar intervjuene og heller ikke om det er den samme personen som gjennomfører de ulike intervjuene. Det er heller ikke tatt hensyn til om intervjuene er gjennomført etter anbefalte fremgangsmåter. Studiene viser ikke om gjentatte avhør i seg selv fører til påvirkning (suggesjon). La Rooy og medarbeidere fant imidlertid at det er større sjanse for at gjentatte avhør er uheldig når barna utsettes for *både* ledelse og gjentatte avhør. Quas, Malloy, Melinder, Goodman, D'Mello & Schaaf (2007) kontrollerte for glemsel, tidsfaktor og ledelse i samme studie. De fant at når barna ble

intervjuet relativt kort tid etter hendelsen av en ledende intervjuer, svarte de korrekt. De som ble intervjuet en gang tre uker etter hendelsen ble fortalt dem, ga vesentlig mer feilinformasjon (Melinder, 2000).

Diskusjonen går i dag i retning av at gjentatte avhør *både* kan være fordelaktig for å fremskaffe rettslig relevant informasjon fra barn (detaljerte beskrivelser av hva som har hendt), og at det kan føre til misvisende eller feil informasjon. Det kan se ut til at avhørsmetodikk som benyttes og tidsfaktoren som går fra hendelsen er innkodet i minnet til den blir fortalt, har mer å si enn antall avhør som gjennomføres. Et initialt avhør rett etter en hendelse kan tjene som beskyttelse mot glemsel, og dermed styrke barnets motstand for ledelse og påvirkning (Melinder, 2011). Flere avhør av det samme barnet kan altså, når det er nødvendig, være både det mest hensynsfulle overfor barnet, og avgjørende for å få opplyst saken i tilfredsstillende grad. Dette betinger imidlertid at avhørene gjennomføres av kompetente avhørere, og etter anbefalte metoder, tett i tid og av den samme avhøreren.

3.5 Om Statens Barnehus

Statens Barnehus ble startet som et tverrdepartementalt prosjekt mellom Justis- og politidepartementet, Barne-, likestillings- og integreringsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet. Prosjektet ble underlagt Justisdepartementet og en tverrfaglig styringsgruppe ledet av politidirektøren ble opprettet. Det første barnehus ble etablert 1. november 2007 i Bergen. Grunnlaget for opprettelsen var en forståelse av at selve prosessen som fulgte ved mistanke om overgrep, førte til ytterligere belastning på de fornærmede barna.

Redd Barna utarbeidet i 2004 en rapport som påpekte problematikken og manglende rettsikkerhet for barn utsatt for overgrep og foreslo opprettelse av «Barnas hus» etter modell fra Island og USA. Rapporten (Thale Skybak ISBN 82-7481-112-7, Rapportnummer 46-04, 24.11.2004) påpekte både manglende koordinering og myndighetssamarbeid og at dette påførte barn og familier større belastninger enn nødvendig.

Justisdepartementet nedsatte en prosjektgruppe som avga rapporten ”Barnas hus 2006”, som dannet grunnlaget for et treårig pilotprosjekt. Det første barnehuset ble åpnet i Bergen og det har fortløpende blitt etablert ytterligere 6 barnehus i Hamar, Trondheim, Tromsø, Kristiansand, Oslo og Stavanger. I løpet av 2012 skal landets åttende barnehus etter planen åpnes i Ålesund.

Barnehusene er administrativt underlagt de politidistriktene der de er lokalisert, I brev av 29. april 2011 besluttet Justisdepartementet at ordningen med barnehusene skulle gjøres permanent og at Justisdepartementet skulle ha den overordnede faglige ledelsen. Barnehusene rapporterer faglig til den tverrdepartementale gruppen «Vendepunkt». Justisdepartementet har også i 2011 skiftet navn på barnehusene til *Statens Barnehus*.

Barnehusenes eksistens, og deres funksjon, er en avgjørende forutsetning for flere av arbeidsgruppens forslag. Som eksempel kan nevnes at flere avhør av samme barn i noen tilfelle kan være en fordel og gi barnet en bedre anledning til å avdekke sin historie. Alle forslag som innebærer flere avhør fordrer en god ramme rundt avhørene, og at avhørene gjennomføres på en måte som ikke utgjør en unødig belastning for barnet. Dette forutsetter en helhetlig tenkning og et samarbeid mellom de involverte. Barnehusene kan tilby slike rammer uten ytterligere forskriftsregulering. Dersom slike forslag skulle fremmes uten barnehusene, ville det krevd en langt mer omstendelig regulering av de ytre rammene for avhørene.

Evalueringen av barnehusene, som er gjort på oppdrag fra Politidirektoratet viser at barn blir bedre ivaretatt og at det er oppnådd en større grad av samordning mellom de involverte aktørene. (Stefansen, Gundersen & Bakketeig, 2012, Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefansen 2012).

3.6 Annet relevant regelverk

Dagens regler for dommeravhør omgis av flere bestemmelser som ikke i tilstrekkelig grad er tilpasset ordningen. Som eksempel kan nevnes vergemålsloven. Loven er fra 1927, og er ikke tilpasset avhør av barn. Blant annet skal verger varsles straks ved oppnevning av setteverger, jf. lovens § 14 tredje ledd. Varsling av foreldre i tilfeller der de er mistenkt for straffbare forhold overfor barnet kan utgjøre en risiko både for etterforskningen og for barnet. Stortinget vedtok 26. mars 2010 ny vergemålslov, uten at dette ble drøftet særskilt der.

I tillegg kan nevnes regler om avgivelse av forsikring jf. straffeprosessloven §§ 131 og 132. Mange er usikre på om et barn på 14 år som avhøres ved dommeravhør skal avgi forsikring, og om det i så fall er dommeren eller avhøreren som skal avkreve det. Bestemmelsene tar heller ikke stilling til om voksne psykisk utviklingshemmede som ikke er umyndiggjort skal avgi forsikring. Dette er en usikkerhet som kan påvirke avhøret negativt.

Også straffeprosessloven § 123 skaper usikkerhet. Straffeprosessloven § 122 ble endret i 2008 som følge av Høyesteretts kjennelse i Rt 2005 side 1293, slik at barn under 12 år i realiteten har forklaringsplikt. Formålet med endringen var blant annet å frita de yngste barna for den lojalitetskonflikt som oppstår når en må velge om en skal forklare seg om nærstående. § 123 ble ikke endret på tilsvarende måte, hvilket medfører at avhørerne i en del tilfeller pålegges å gjøre barn under 12 år kjent med denne bestemmelsen. Etter arbeidsgruppens oppfatning er det en uriktig forståelse av bestemmelsen, men denne praksisen gjør det like fullt nødvendig å foreslå en presisering i loven.

Arbeidsgruppen har hatt som formål så langt som mulig å samordne og forenkle regler som dette, for å fjerne usikkerhet og gjøre avhørene og avhørssituasjonen så god som mulig. Samtidig er det for en del av disse bestemmelsene viktige hensyn som ligger bak, og som må hensyntas ved utformingen av nye bestemmelser. Ordningen må også være utformet på en måte som gjør det mulig å håndtere den ventede økningen i antallet avhør på en god måte.

3.7 Samordning

Både dagens regler for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede, og omkringliggende bestemmelser, har utviklet seg over tid. Det har medført at alle reglene ikke er samordnet, noe som skaper tolkningsproblemer og praktiske utfordringer. Som nevnt tidligere opplever mange det som uklart om barn over 14 år som dommeravhøres skal avkreves forsikring etter straffeprosessloven § 131. Dette var ikke en aktuell problemstilling før aldersgrensen for avhør ble hevet fra 14 til 16 år. Enkelte dommere avkrever nå forsikring av barn mellom 14 og 16 som avhøres ved dommeravhør. All den tid det i § 131 står at forsikringen skal avkreves av rettens leder, er det ofte dommeren selv som gjør dette.

Arbeidsgruppen har i forslaget til avhørsmodell søkt så langt som mulig å samordne og forenkle reglene. Dette gjelder både regler om aldersgrenser, bruk av barnehus, rett til bistandsadvokat mv. Tanken har vært at reglene skal være så praktisk anvendelig som mulig.

4. Rutiner for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede i andre europeiske land

4.1 Innledning

Arbeidsgruppen ba i juni 2011 gjennom Eurojust om en oversikt over regler for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede i Frankrike, Tyskland, Tsjekkia, Danmark, Finland og England. Som en følge av forespørselen til England, mottok vi også en beskrivelse av ordningen i Skottland. I tillegg var arbeidsgruppen på studiereise i Sverige.

Nedenfor følger en kort sammenfatning av ordningen i de nevnte landene. Beskrivelsen bygger på svarene mottatt gjennom Eurojust, med unntak av de danske og svenske reglene. Når det gjelder de danske reglene har arbeidsgruppen også hatt tilgjengelig Rigsadvokatens meddelelse nr. 2/2007 "Behandling av sager om seksuelt misbrug af børn og videoafhøring af børn i sådanne sager", samt betænkning nr. 1420 fra 2002, som er forarbeidene til den nye danske lovreguleringen. Når det gjelder de svenske reglene fikk arbeidsgruppen mye nyttig informasjon på sin studiereise.

4.2 Frankrike

I utgangspunktet er det ingen spesielle tilpasninger i lovverket for barn eller psykisk utviklingshemmede som skal vitne i straffesaker, dog slik at barn under 16 år er fritatt fra å avlegge forsikring. I tillegg er det åpnet for at en i saker om seksuelle overgrep mot mindreårige kan søke om en "administrateur ad hoc", som blant annet kan oppnevne en advokat for å ivareta barnets interesser.

Det er ingen begrensning på antallet avhør en kan gjennomføre av barn eller psykisk utviklingshemmede, men ved avhør av barn i saker om seksuelle overgrep er det påbudt med videoopptak av avhør, både under etterforskningen og ved hovedforhandlingen. Formålet med opptakene er både å dokumentere hvordan avhøret er gjennomført, og å begrense antallet avhør. Det er adgang til å benytte disse opptakene videre i prosessen, herunder under hovedforhandlingen, men det er ingen begrensninger i den tiltaltes rett til å kreve ytterligere avhør av vitnet.

4.3 Tyskland

Det er ingen særskilte regler for avhør av barn eller psykisk utviklingshemmede. Det er opp til dommeren i den enkelte sak å vurdere om vitnet er i stand til å forklare seg for retten. Sentralt i denne vurderingen står vitnets evne til å forstå innholdet i sin egen forklaring.

4.4 Tsjekkia

Utgangspunktet for regelverket er at alle som innehar opplysninger av betydning for straffesaken, plikter å møte for retten. Ved avhør av barn under 15 år om forhold som kan virke negativt inn på vedkommendes mentale og moralske utvikling, er det lovfestet at avhøret må gjennomføres så skånsomt som mulig, og på en måte som reduserer antallet avhør.

Det er påbudt at en lærer, eller andre som har erfaring med utdanning av barn, medvirker ved gjennomføringen av avhøret slik at det tas behørig hensyn til barnets mentale utvikling. Som alternativ til lærer nevnes barnepsykolog eller barnepsykiater. Dersom en unnlater å ha med en slik kompetanseperson vurderes avhøret som ikke anvendelig ved en etterfølgende hovedforhandling.

Det er også åpnet for at foreldrene til barnet kan medvirke ved avhøret, dersom dette kan bidra til et bedre avhør. De som deltar ved avhøret på denne måten kan foreslå å utsette, avbryte eller avslutte avhøret dersom avhøret har en negativ påvirkning på barnets sinnstilstand. Normalt etterkommer myndighetene en slik anmodning, med mindre det er for problematisk med en utsettelse. Gjentatte avhør bør unngås. Dersom det er aktuelt, vil dommeren vurdere behovet konkret i hver enkelt sak.

Under en hovedforhandling kan utskriften av avhøret leses opp, dersom retten beslutter det. Den som har vært involvert i avhøret forklarer seg normalt om nøyaktigheten i avskriften, hvordan avhøret forløp og hvordan den avhørte fremstod.

Politiet kan selv foreta avhør direkte i tilfeller der etterforskningskrittet vurderes å være akutt, og ikke repeterbart. Dette er en ordning det er opplyst ofte benyttes i saker der barn er involvert, og som fordrer at bevisverdien av avhøret reduseres dersom det ikke gjennomføres raskt. Avhøret kan i slike gjennomføres hjemme, på sykehus eller annet egnet sted. I tillegg er det en adgang for barn under 15 år å slippe å forklare seg i retten. Grensen er ikke absolutt, men bygger på en vurdering av deres mentale kapasitet, og evne til å memorere og gjenfortelle hendelsen.

Dersom man som ledd i etterforskningen av et straffbart forhold skal gjennomføre avhør av et barn og dette er vurdert som akutt og ikke repeterbart, gjennomføres avhøret for en dommer etter anmodning fra påtalemyndigheten. Dommeren er i slike tilfeller ansvarlig for å kontrollere lovligheten av avhøret, og kan om nødvendig gripe inn. Dommeren kan imidlertid ikke overprøve påtalemyndighetens vurdering av om avhøret er akutt eller ikke repeterbart.

Den siktedes forsvarer kan begjære og få stille spørsmål til vitnet, men en er ikke forpliktet til å etterkomme en slik anmodning dersom vitnet er under 15 år, syk eller skadet.

4.5 Finland

Barn under 15 år og psykisk utviklingshemmede kan føres som vitner for retten dersom det er av sentral betydning for sakens oppklaring, og det ikke utgjør en for stor belastning. I praksis avhøres ikke barn under 10 år for retten. Det er anledning til å bruke avhør av slike vitner som er gjort under etterforskningen direkte i retten. Dersom retten finner at vedkommende må forklare seg for den dømmende rett kan dette likevel gjøres uten personlig oppmøte. Avhøret gjennomføres da via videokonferanse. Alle parter kan i slike tilfeller stille spørsmål til vitnet.

Barn under 15 år og psykisk utviklingshemmede kan videoavhøres under etterforskningen. Dersom den siktede har fått adekvat anledning til å stille spørsmål til vitnet, kan slike avhør tillates brukt under hovedforhandlingen. I slike tilfeller gjennomføres avhøret av en tjenestemann i politiet med erfaring i å avhøre barn. Avhøreren kan be om veiledning fra eksperter. Basert på deres anbefaling vil avhøret kunne gjennomføres av helsepersonell med ekspertise i avhør av barn.

Siktedes rett til å stille spørsmål til vitnet skal hensyntas av politiet. Vedkommende kan stille spørsmål selv, eller overlate det til sin forsvarer. Avhøreren kan kreve at spørsmålene ikke skal stilles direkte til vitnet, men gjennom avhøreren. I retningslinjene for slik etterforskning fremgår det at politiet har ansvar for å sikre notoritet på at siktede har fått anledning til å stille spørsmål, og hvorvidt muligheten er benyttet eller ikke.

Ved etterforskning av saker som gjelder overgrep mot barn under 7 år, komplekse saker eller barn under 18 år med utviklingsforstyrrelser eller psykiske problemer har politiet, påtalemyndigheten og domstolen anledning til å anmode om sakkyndig bistand. Avhørene foretas i slike saker av et sammensatt «etterforskningsteam» av eksperter tilknyttet de regionale universitetssykehusene. Det er særskilte krav til kompetanse og erfaring for å delta i slik etterforskning, og teamet må ha inngående kunnskap om vitnepsykologi.

Normalt kreves det utdanning som lege, psykolog eller sykepleier, men teamet kan også omfatte kompetente sosialarbeidere. Teamet samarbeider med politiet og barnevern under etterforskningen. Undersøkelser har vist at i region Helsingfors blir over halvparten av sakene ved mistanke om overgrep på barn under 6 år og ca 20 % av barna mellom 7 og 12 år henvist til teamet (Taina Laajasalo, 2011).

Medlemmene av teamet fordres å kunne reglene for etterforskning av straffesak, og hvordan slik etterforskning avviker fra deres ordinære virke. De må også kunne familie- og barnevern, samt ha kunnskap om utviklingspsykologi mv. Teamet har i hovedregel flere avhør av barnet og benytter en forskningsbasert avhørsmetodikk. Avhørene gjennomføres normalt av en psykolog. Erfaringsmessig er det ofte uunngåelig med flere avhør når siktede ønsker å stille spørsmål til vitnet. Behovet for ytterligere avhør blir vurdert konkret, og i retningslinjene til politiet for slik etterforskning fremgår det at antallet avhør bør begrenses til maksimalt tre.

4.6 England

Barn og psykisk utviklingshemmede er regnet som kompetente vitner, og det rettslige utgangspunktet er at de må møte i retten på vanlig måte. Det er imidlertid innført en rekke tiltak for å redusere belastningen for barn, sårbare voksne og vitner som er redde for represalier eller lignende. Enkelte tiltak er vedtatt, men enda ikke iverksatt.

Det er åpnet for at slike vitner kan skjermes fra den tiltalte, at de kan avgi forklaring per videolink og at kapper og parykker kan tas av når de avgir forklaring. I tillegg er det åpnet for at tidligere avgitte forklaringer kan avspilles i retten som vitnets hovedforklaring, men vitnet må da være tilgjengelig for eventuelle tilleggs spørsmål. Videre er det åpnet for bruk av ulike hjelpemidler for å lette kommunikasjonen, at avhøret kan gjennomføres av andre og, i saker som gjelder seksuelle overgrep eller vitnepåvirkning, at forklaringen kan gis i lukket rett.

Det er i det siste også gitt regler for avspilling av tidligere avhør der siktede er gitt anledning til krysseksaminasjon, men disse er enda ikke trådt i kraft.

4.7 Skottland

Barn regnes i utgangspunktet som kompetente vitner, hvilket betyr at de er egnet til å avgi vitneforklaring i retten. Dersom barnet imidlertid ikke vurderes å forstå det som skjer, vil det ikke bli tillatt ført som vitne. Det samme gjelder for psykisk utviklingshemmede.

Vurderingen av vitnets mentale kapasitet gjøres av dommeren. Det gjennomføres ingen medisinske undersøkelser eller lignende. Dersom dommeren er i tvil om vitnets evne til å avgi forklaring for retten, er det prosessuell adgang til å opplyse juryen om denne tvilen.

Vitneforklaringer av barn og psykisk utviklingshemmede gjøres normalt i retten med den tiltalte tilstede, men forklaringen blir alltid tatt opp. Det er adgang til å gjøre flere tilpasninger for å redusere belastningen ved å avgi forklaring. Dette inkluderer å avgi forklaring per videokonferanse, fysisk skille mellom vitnet og tiltalte, mulighet for å ha med en støtteperson og en adgang for retten til å akseptere tidligere avgitte forklaringer som hovedforklaringen. I

sistnevnte tilfelle vil vitnet fortsatt måtte møte i retten, men kun for å svare på eventuelle tilleggsspørsmål. Det er ingen formelle begrensninger på antallet avhør.

4.8 Danmark

Det er ingen særlige regler for avhør av psykisk utviklingshemmede. De avhøres i retten på vanlig måte, men det er anledning til å foreta nødvendige tilpasninger, så som at tiltalte forlater salen eller at det oppnevnes bistandsadvokat.

For barn under 12 år, og for eldre barn med psykiske problemer eller utviklingsforstyrrelser, er det regler om bruk av tidligere videoavhør i retten i saker som gjelder seksuallovbrudd og andre tilsvarende alvorlige forhold. Avhørene foretas av en særlig utdannet polititjenestemann. Den siktedes rett til å stille spørsmål ivaretas ved at forsvareren deltar i avhøret av barnet, dog slik at eventuelle spørsmål rent faktisk stilles av avhøreren. Forholdet til EMK ble grundig vurdert i forbindelse med siste lovendring i 2003.

Politiet plikter alltid å oppnevne forsvarer i tilfeller der avhøret kan tenkes brukt som bevis i en straffesak. Dette gjelder også i saker hvor det enda ikke er noen konkret person som er mistenkt. Retten kan imidlertid oppheve dette dersom vedkommende ikke kan møte til avhør innen rimelig tid, og et tidlig avhør er viktig for sakens opplysning. Dersom det er oppnevnt forsvarer, plikter denne å delta på avhøret.

Avhøret gjennomføres i særlig tilpassede avhørsrom på bestemte politistasjoner. En sakkyndig fra sosialstyrelsen skal være tilstede under avhøret.

Det er en mulighet for å gjennomføre flere avhør, men føringer fra Rigsadvokaten tilsier at dette bør begrenses. Avhør begjæres bare for en domstol dersom foreldrene motsetter seg avhør, eller ikke er i stand til å samtykke.

Siktede har ikke rett til å være tilstede under avhøret, men har rett til å sette seg inn i innholdet i avhøret sammen med sin forsvarer. Politiet har ansvar for å orientere siktede om denne retten, men den siktede kan selv velge om han vil se avhøret, eller ikke. Siktedes gjennomgang av avhøret skal normalt skje hos politiet, men dette kan unnlates dersom siktede og hans forsvarer skriftlig erklærer at de har sett igjennom opptaket på forsvarerens kontor. Det er gitt føringer på at siktede bør gis anledning til å se igjennom avhøret relativt fort etter at det er gjennomført, normalt en til to uker.

Det er videre gitt føringer om at politiet må underrette siktede om retten til å begjære ytterligere avhør av barnet, og at det normalt bør settes en frist for å fremme slik begjæring på to uker etter at siktede har fått sett opptaket. Dersom siktede frasier seg ytterligere avhør, eller oversitter politiets frist, er det lagt til grunn at han ikke av den grunn kan nekte opptaket brukt som bevis ved en etterfølgende hovedforhandling. Denne følgen av å frasi seg retten til ytterligere avhør må siktede også underrettes om.

Politiet er pålagt å sørge for notoritet om sin kontakt med siktede og dennes forsvarer om forhold rundt avhøret, herunder underretninger som er gitt og eventuelle spørsmål som er stilt.

Dersom siktede fremsetter krav om nytt avhør etter utløpet av politiets frist, må det gjøres en vurdering av forsvarligheten av et nytt avhør. Ved vurderingen skal det blant annet legges vekt på hvor lang tid som er gått siden første avhør og hva som er årsaken til at begjæringen fremsettes sent. Dersom partene ikke kommer til enighet, løses spørsmålet av retten.

4.9 Sverige

I Sverige gjennomføres avhør av barn på etterforskningsstadiet ikke veldig ulikt fra i Norge, dog slik at avhøret ikke ledes av en dommer men av en representant fra Åklagaren. Det går ofte fort med den innledende etterforskningen av disse sakene. Barnet avhøres ofte innen 2-3 dager. Det er ikke uvanlig at den siktede blir fengslet etter første avhøret, og at det gjennomføres et nytt avhør mens den siktede er fengslet.

Sosialtjenesten skal være tilstede under avhøret i den grad det behøves for at de skal kunne gripe inn for å beskytte barnet. Setteverge skal alltid oppnevnes om en omsorgshaver er involvert eller ikke kan ivareta barnet. Som setteverge oppnevnes det alltid en advokat eller en jurist ved et advokatbyrå. Dersom saken går langt nok blir vedkommende også bistandsadvokat for barnet. Settevergen har eksklusiv beslutningsrett. Det er litt uklart også i Sverige hvor grensen for barns selvbestemmelse går, både i forhold til avhør og i forhold til medisinsk undersøkelse.

Siktedes rett til kontradiksjon er et tema også i Sverige, og i enkeltsaker er det et spørsmål om når man skal underrette siktede og dennes forsvarer om etterforskningen. Dette er ikke lovregulert, men det er prøvd i domstolen flere ganger. Her har man kommet frem til at om en har fått muligheten til å stille spørsmål til barnet, men har takket nei, så kan man ikke i ettertid si at kontradiksjonen ikke er ivaretatt. Den svenske ordningen har vært prøvd i EMD.

I nesten alle tilfeller gjennomføres det første avhøret uten forsvarer. Ofte har man ikke tilstrekkelig grad av mistanke til å utpeke en mistenkt, i andre tilfeller er vurderingen at det kan ødelegge for etterforskningen. Politiet har ofte et ønske om å få avhøre den mistenkte uten at vedkommende vet hva barnet har fortalt. Det kan også gjennomføres flere avhør uten forsvarer dersom det er viktig for etterforskningen. Til slutt tilbys et nytt avhør, slik at siktede gjennom sin forsvarer kan få anledning til å stille spørsmål til barnet. Erfaringen er imidlertid at siktede nesten alltid sier nei til nye avhør.

Under avhøret er det Åklagaren som avgjør om en eventuelt skal nekte spørsmål fra forsvarer stilt til barnet. Det forutsettes imidlertid at man er sjenerøs, og det har ikke vært problemer med dette. Det er få prosessuelle problemer under hovedforhandling selv om dommeren ikke har vært tilstede under avhøret. Fra forsvarersynspunkt var det likevel litt delte meninger om ordningen. Et problem var at når man som forsvarer blir innkalt til avhør har man ikke oversikt over alle bevisene i saken. De vet hva barnet har sagt i tidligere avhør, men ikke alltid hva vitner har forklart.

Det samme regelverket ble brukt på voksne psykisk utviklingshemmede. I Sverige har man en generell regel som kan gjelde for de som ikke kan møte i retten og forklare seg, som også brukes på barn. Hovedregelen er at bevisene skal legges fram direkte for domstolen. Iblant kan ikke avhør holdes innenfor retten, og da kan man bruke andre bevismidler, som for eksempel avhør tatt hos politiet. Det er Åklagaren som fremmer forslag om at et vitne skal slippe å møte i retten, mens spørsmålet avgjøres av domstolen. I praksis gjelder en aldersgrense på 15 år, men det gjøres enkelte unntak fra dette.

Sverige hadde ingen egen metode for de minste barna, eller andre uten språk. Etterforskningen må da bygge på andre bevis.

Sverige har en ordning med barnehus. Disse er imidlertid ikke enhetlig organisert. I forbindelse med evalueringen av barnehusene (Kaldahl, Diesen og Diesen, 2010) skapte dette noen vansker for arbeidet, da det var vanskelig å avgjøre hva en faktisk evaluerte. Evalueringen var likevel positiv til barnehusene, og trakk fram to avgjørende momenter. For det første var det samarbeidet mellom etatene, og for det andre den psykososiale ivaretagelsen av barnet. De fleste barn utsatt for overgrep lever under vanskelige forhold uavhengig av overgrepet. Derfor mente man at samhandlingen ikke utelukkende handlet om å optimere rettsprosessen.

Det var en diskusjon i Sverige om hvor mange barnehus man bør ha. Konklusjonen så langt er at kompetansen uansett er helt avgjørende for å gjøre de riktige valgene. Et forslag var å bare ha fire barnehus, og da i tilknytning til Länsjukehusene.

Det er ingen formelle krav til kompetanse for å ta avhør av barn, men det er etablert en sertifiseringsordning i forbindelse med utdannelsen på polishögskolan. Ordningen bygger på en regjeringsbeslutning der det ble gitt i oppdrag å utarbeide en ordning. I beslutningen ble det stilt krav om at utdanningen skulle bygge på forskning og at man skulle kunne måle at det ble bedre kvalitet. Det er lagt opp til en lengre utdanning inneholdende jus, psykologi og sosiologi, og med en avsluttende eksamen. Det er ikke anledning til å ta avhør før eksamen. Videre er det et krav om regodkjenning av avhørerne hvert femte år

Etter eksamen tar studentene noen avhør. Videre er det krav om at man skal følge noen avhør tatt av erfarne avhørere. Deretter kommer man tilbake og trener mer på intervju teknikk. Elevene tar da med seg sine egne avhør og får feedback. Utdanningen tar totalt ca et halvt år. Studentene har bakgrunn som psykologer, jurister, politi, sosionomer og andre. Dersom man ikke består utdanningen, får man ikke ta flere avhør.

5. Arbeidsgruppens forslag til nye regler for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede

5.1 Innledning

Det har vært en betydelig økning i antallet avhør av barn de siste årene. Som eksempel kan nevnes Oslo politidistrikt, der det i 2009 ble gjennomført 94 avhør, mens det i 2011 ble gjennomført 208 dommeravhør. I tillegg ble det gjennomført 16 politiavhør på barnehuset. Tilsvarende økning finnes over hele landet. Det er liten tvil om at økningen av antallet etterforskede saker vedrørende familievold både er gledelig og ønsket, men det skaper praktiske utfordringer for både politiet og domstolene.

Økningen har vært særlig stor i saker som gjelder vold i nære relasjoner, fra 132 saker i 2006 til 1186 saker i 2009 (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefandsen, 2012). Dette er et sakfelt mange har arbeidet mye med de senere år. Politiske myndigheter har jobbet målrettet for å øke avdekking av vold og overgrep mot barn, bla. gjennom regjeringens handlingsplan "Vendepunkt- handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2008-2011". I politidistriktene er det ansatt familievoldskoordinatorer som bidrar til å øke både kompetansen og oppmerksomheten mot sakstypene.

Flere steder i landet er det opprettet konsultasjonsteam som bistår lokalt barnevern, skoler, barnehager og helsepersonell som har mistanke om at et barn utsettes for overgrep. Opprettelsen av barnehus har trolig også bidratt både med oppmerksomhet og kompetanse. Evaluering av de svenske barnehusene som ble nevnt i kapittel 4.9 viste at i områder med barnehus anmeldte barnevernet 38 % av sakene mot 27 % i områder uten barnehus.

Det har de senere år vært forsket på de negative konsekvensene av å leve under voldelig forhold. Samtidig har politiets kompetanse, og dermed evne, til å avdekke og dokumentere disse sakene økt. Det har resultert i en økning både av antallet saker for retten, og i straffnivået. Som nevnt i kapittel 3.2 har Høyesterett i Rt. 2010 side 129 slått fast at vold mot mor med barn som vitne både var en straffbar handling overfor mor og overfor barnet. Det må antas at de signalene dette sender ut i samfunnet, igjen bidrar til at flere velger å anmelde egen sak eller informere om forhold som observeres. Selv om anmeldelsesstatistikken, og tall fra de barnehusene som har vært i drift lengst, kan tyde på at utviklingen er i ferd med å flate ut, bør målet være en fortsatt økning i sakstallet.

Det har dessverre ikke vært en tilsvarende økning i antallet etterforskede saker som involverer overgrep mot psykisk utviklingshemmede. Det har imidlertid vært en økt oppmerksomhet på disse sakene de siste årene, noe som ventelig vil medføre en økning i antallet etterforskede saker og dermed antall avhør.

Arbeidsgruppen har vært opptatt av at et forslag til ny avhørsordning skal ta høyde for fortsatt økning i antallet avhør både av barn og psykisk utviklingshemmede. Samtidig er det liten tvil om at dommeravhør, slik de gjennomføres i dag, har stor bevisverdi. For arbeidsgruppen har det vært viktig at kvaliteten og anseelsen til avhørene opprettholdes i en ny ordning.

Selv om dagens ordning inneholder kvaliteter som må videreføres, er det flere etater som de siste årene har pekt på mangler ved dagens ordning for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Et forhold er at det kan ta lang tid å gjennomføre et avhør. Tall fra alle Statens Barnehus viser at det i 2011 tok i gjennomsnitt 66 dager fra anmeldelse til første

avhør ble avholdt. Lengst tid brukes i Oslo med 90 dager, mens Tromsø brukte kortest tid med 49 dager. En undersøkelse gjort i Tromsø i 2010 viser at det i hovedsak er politiets tidsbruk som er problemet. Dette bekrefter de øvrige barnehusenes oppfatning: Fra barnehusene meldes at det ikke var ventetid hos dem for å få gjennomført avhør i 2011.

Straffeprosessloven § 239 fjerde ledd krever at disse avhørene som hovedregel gjennomføres innen ”2 uker etter at anmeldelse av den straffbare handlingen er inngitt til politiet”. Unntak kan gjøres der etterforskningsmessige hensyn tilsier det. Den nevnte undersøkelsen gjort i Tromsø, og barnehusenes generelle erfaring, tilsier at det er politiets kapasitet og prioriteringer som er årsaken til tidsbruken, og svært sjelden etterforskningsmessige hensyn.

Årsaken til fristbruddet skal føres i protokollen av dommeren som leder avhøret, men synes ut over det ikke å ha noen konsekvenser. Selv om den relativt store økningen i antallet saker og dommeravhør ventelig vil medføre utfordringer, er det få politidistrikt som ser ut til å øke kapasiteten for å håndtere veksten.

En ny avhørmodell kan ikke løse politiets utfordringer knyttet til ressurser eller prioriteringer, men arbeidsgruppen har vært opptatt av å finne en ordning som kan bidra til å få ned tidsbruken fra første melding til første avhør. Det er mange negative konsekvenser ved at det går lang tid før første avhør. Fra vitnepsykologien vet man at minnet fra en hendelse bør sikres så fort som mulig for å få mest mulig korrekt informasjon i avhøret. Saker om seksuelle overgrep og vold i familien kjennetegnes ofte av et begrenset antall kilder til bevis, så avhør av de involverte er ofte svært viktig. Ved avhør av barn forsterkes dette ytterligere av at de ikke har ferdig utviklede kognitive evner og koder inn minner ulikt fra voksne. Det er tilsvarende utfordringer ved avhør av psykisk utviklingshemmede.

I tillegg kommer at ved straffbare handlinger i familien vil vitnet også påvirkes av en rekke psykiske prosesser som kan føre til at vitnet velger å ikke forklare seg. Det kan være alt fra trusler fra gjerningsmannen, frykt for nye overgrep, savn etter vedkommende eller usikkerhet og redsel knyttet til ikke å ha kontroll på sin egen situasjon. I USA beskrives tidsrommet mellom anmeldelse og avhør som «the investigative window of opportunity» (Johnson, 2009), og en tilråder å samtale med barnet så fort som mulig etter en anmeldelse. De beste resultatene fikk en der det var igangsatt avhør og etterforskning innen 6-8 timer. Også i den svenske evalueringen av Barnehus (Kaldahl, Diesen og Diesen, 2010 side 79) finnes det materiale som viser at det er i de saker der politiet arbeider raskt i forhold til avhør, har flere avhør og en aktiv og deltagende påtalejurist, at de oppnår de beste resultatene i form av oppklaring av saker.

I dag er det en utfordring å ta avhør tidlig. En av årsakene er at det er nødvendig å involvere mange aktører. Dagens ordning medfører også at den etterforskningen retter seg mot får status som siktet når det begjæres dommeravhør. Dersom politiet tidlig må avsløre at det er iverksatt etterforskning, kan dette presse frem etterforskningskritt på et tidligere tidspunkt enn ønskelig.

Det er en kvalitet ved dagens ordning at mange av de avhørte tidlig vet at de slipper å møte ved en hovedforhandling. Dette bør så langt som mulig videreføres, men medfører at de avhørene det her er snakk om ofte vil være både viktige etterforskningskritt, og bevisopptak til bruk under en fremtidig hovedforhandling.

Samtidig som hensynet til fornærmede og sakens oppklaring tilsier et tidlig avhør, er også ivaretagelsen av siktedes rettssikkerhet svært viktig. En ny avhørsordning må oppfylle kravene til rettssikkerhet som stilles i norsk straffeprosess og EMK.

Avhørets bevisverdi må også ivaretas. De dommeravhørene som presenteres i retten tillegges som regel stor bevismessig vekt ved avgjørelsen av skyld- og straffespørsmålet.

Arbeidsgruppen har vært opptatt av å lage en ordning der bevisverdien fortsatt er høy, og er kjent med barnehusevalueringens bekymring knyttet til en ordning der flere avhør tas uten ledelse av en dommer. Det kan anføres at denne høye bevisverdien er knyttet til at avhørene er dommerledet. Mot dette kan det imidlertid anføres at en ser tilnærmet den samme effekten når ordinære politiavhør avspilles i retten. Arbeidsgruppen vil derfor hevde at det er en kombinasjon av kvaliteten på avhøret, og at den dømmende rett får både se og høre den forklaringen som gis, som er årsaken til dommeravhørens bevisvekt.

Arbeidsgruppens utfordring har derfor vært å finne en ordning som samtidig er tilstrekkelig fleksibel, ivaretar hensynene til etterforskningen, ivaretar siktedes rettssikkerhet, skaper forutberegnelighet for de avhørte og opprettholder avhørens høye bevisverdi.

Arbeidsgruppen har som et ledd i arbeidet vurdert det gjeldende kravet om at barn og psykisk utviklingshemmede så langt som mulig kun skal avhøres en gang. Bakgrunnen for formuleringen i dagens lov og forskrift er et prisverdig ønske om å redusere belastningen på barnet ved å måtte stille til flere avhør. Som vist i kapittel 3.4 tilsier ny forskning at det kan være en fordel for en del barn å få forklart seg flere ganger, såfremt dette gjøres innenfor forsvarlige rammer. Det antas at det samme gjelder for psykisk utviklingshemmede.

For de yngste barna er det i dagens forskrift som nevnt åpnet for å gjennomføre observasjon. Ordningen er i praksis avvirket. Det antas at årsaken til dette er at opplysningene som kommer frem gjennom en slik observasjon, er for vage og usikre til at de alene kan underbygge en tiltalebeslutning. I tilfeller der den avhørte ikke har tilstrekkelig språklige kunnskaper til å forklare hva som har skjedd, må bevis for eventuelle straffbare forhold finnes andre steder. I den grad vedkommendes adferd kan ha en bevisverdi, vil det kunne dokumenteres gjennom utskrift av journaler eller oppnevning av sakkyndige i henhold til straffeprosessloven kapittel 11.

5.2 Forslag om nye regler

5.2.1 Innledning

Dagens regler om dommeravhør av barn og psykisk utviklingshemmede er i hovedsak rettet mot sedelighetsaker i og utenfor familien. Som nevnt ovenfor er det i dag også svært mange dommeravhør som tas av fornærmede i saker der det er mistanke om vold i familien (familievoldssaker). Dette er ikke begrenset til de tilfellene der barnet selv direkte er utsatt for vold. Barn som er vitne til vold i familien avhøres også som fornærmet. En undersøkelse viser for øvrig at barn som lever med vold i familien også selv ofte er utsatt for fysisk vold (Moore & Pepler 1998).

Etter arbeidsgruppens oppfatning er det ingen grunn til å skille mellom tilfeller der vold utøves mot barnet direkte, eller indirekte i form av vold mot noen nærstående. Videre er skadevirkningene av å leve med vold eller seksuelle overgrep sammenlignbare. Det skjer som oftest i hjemmet, og handlingene pågår ofte over tid.

Annen type vold, for eksempel på skolen eller i forbindelse med fritidsaktiviteter er langt mindre ensartet. Her vil det kunne være alt fra mer eller mindre alvorlige enkelttilfeller, til systematisk mobbing. Sistnevnte kan ha mange likhetsstrekk med familievoldssaker, mens enkelthendelsene ikke behøver å ha det.

Videre er det andre sakstyper som kan likestilles med sedelighets- og familievoldssaker, og der skadevirkningene er sammenlignbare. Som eksempel kan nevnes saker om menneskehandel, tvangsgifte og kjønnslemlestelse.

Det er imidlertid en utfordring å trekke en absolutt grense mellom ulike sakstyper. Straffelovens inndeling av straffebud og politiets statistikkssystem gjør det ikke umiddelbart enkelt å skille mellom de tilfeller der skadevirkningene er store fra mindre alvorlige straffbare handlinger. Enkelte straffebestemmelser kan klart skilles ut, mens andre rammer et bredere spekter av typetilfeller. I tillegg kommer at ulike fornærmede har ulik livssituasjon og sårbarhet, og at de kan være nært knyttet til en gjerningsperson selv om vedkommende ikke er nærstående i juridisk forstand. Det er således vanskelig å formulere presise regler for disse sakene uten å favne for vidt eller for snevert.

En egnet måte er å knytte regelverket opp mot andre prosessuelle bestemmelser, da det gir et bredere tolkningsgrunnlag ved avgjørelse av grensetilfeller. Det mest nærliggende i denne sammenhengen er retten til bistandsadvokat etter straffeprosessloven § 107a. Det medfører at retten til bistandsadvokat bør favne de mest sentrale typetilfeller forskriften er ment å omhandle. De aller fleste er allerede omfattet, men forskriften dekker etter arbeidsgruppens mening ikke de tilfeller der vold eller trusler om vold har skjedd i hjemmet, men der det bevisbare omfang ikke er stort nok til at straffeloven § 219 kommer til anvendelse slik tilfellet ofte er der fornærmede er barn eller psykisk utviklingshemmet.

I innledningen av etterforskningen kan det være vanskelig å vite hvilke kognitive forutsetninger den avhørte har. Dette er særlig utfordrende ved avhør av psykisk utviklingshemmede. Det er ikke alle som er tilstrekkelig utredet, samt at politiet i starten av etterforskningen ofte ikke har tilgang til de relevante opplysningene om vedkommende. Det skaper behov for en viss fleksibilitet i avhørsmodellen, slik at også avhør som innledningsvis ikke var tenkt gjennomført etter reglene i den nye forskriften, gjennomføres på en måte som likevel gir muligheter for de samme tillempninger.

Arbeidsgruppen foreslår at sedelighetssaker og familievoldssaker likestilles i en ny avhørsmodell. Samtidig foreslås retten til å få oppnevnt bistandsadvokat utvidet til også å omfatte overtredelser av straffeloven §§ 227 – 229 der handlingen har skjedd på bopel, eller der fornærmede faller inn under den personkrets som omhandles i denne rapporten.

Videre foreslår arbeidsgruppen at politiet gis anledning til å avhøre barn og psykisk utviklingshemmede uten involvering av domstolene. Det vil øke fleksibiliteten, og muliggjøre en mer effektiv gjennomføring av slike avhør i og med at det er færre som må møte. Med en god organisering av avhørskompetansen i politiet, vil avhør kunne gjennomføres langt raskere enn i dag. Raskere avvikling av avhør vil ventelig redusere belastningen på den avhørte, og øke presisjonen i forklaringen. Ved all etterforskning vil økt presisjon gi økt oppklaring.

5.2.2 En nærmere begrunnelse for forslagene

Ved å redusere ressursbruken i forbindelse med avhørene, vil det bli lettere å gjennomføre flere avhør i samme sak, noe som igjen vil gi den avhørte bedre anledning til å fortelle sin historie. Enkelte fornærmede trenger noe mer tid på å gi sin forklaring. Det man skal forklare seg om kan være forhold som har skjedd over flere år, og som man har brukt mye energi på å undertrykke eller holde hemmelig. Det kan ta tid før man er trygg nok i avhørssituasjonen til å meddele vanskelige og svært personlige detaljer.

En praktisk utfordring for politiet er at en rekke av sakene det her er snakk om starter med en melding fra barnevernet, og ofte inneholder relativt lite faktum. Det kan være uttalelser barnet har kommet med til personale i barnehagen, endring i adferd eller lignende. Videre er det kjent at barn som er utsatt for overgrep i stor grad underrapporterer omfanget (Leander 2010; Cederborg, Lamb & Laurell, 2007; Leander, Granhag & Christianson, 2005; Sjøeberg & Lindblad, 2002).

Det å avdekke overgrep som kan ha vært holdt skult over tid er en prosess, og det kan være nødvendig med flere avhør for å få en så detaljert forklaring som mulig. Dette er forhold som gjør det vanskelig tidlig i etterforskningen å skille de alvorlige sakene, fra de tilfellene der mistanken er ugrunnet.

Sett hen til skadevirkningene av å leve med vold eller seksuelle overgrep mener arbeidsgruppen det må være en lav terskel for iverksettelse av etterforskning og avhør. Selv om det i en del saker relativt tidlig vil være uklart om det foreligger straffbare forhold eller ikke, har en lav terskel for avhør som konsekvens at det må gjennomføres flere avhør der det ikke fremkommer noe som gir grunnlag for ytterligere etterforskning. Dette er et argument for at ansvaret for avhørene overføres til politiet. Belastningen på domstolen vil ellers kunne bli for stor.

Det er også andre momenter som taler for en slik ordning. Et politiavhør vil i seg selv ikke gi den etterforskningen er rettet mot status som siktet, slik en begjæring om dommeravhør gjør. Dersom retten ikke involveres i disse avhørene vil antallet siktelser som utferdiges tidlig og på grunnlag av et sparsomt faktum kunne reduseres, noe som ventelig vil medføre at færre av dem må frafalles. Dette vil redusere belastningen på de som involveres som siktet i en sak det senere viser seg ikke å være hold i.

Det å bli uriktig siktet for vold eller overgrep er en belastning. Denne belastningen kan være særlig stor dersom fornærmede er en i din egen familie. I tillegg kan det skape praktiske problemer for forhold som samvær og fordeling av foreldreansvar. Belastninger på foresatte, vil også kunne være en belastning på barnet.

I de sakene der mistenkte er i barnets nærmeste familie vil det ofte være vanskelig å foreta andre etterforskningsskritt for eventuelt å avklare mistanken før avhøret av fornærmede. Slik etterforskning vil kunne avsløre at politiet er involvert, og utsette fornærmede for ytterligere overgrep eller påvirkning. Dette er tilfeller der politiet med dagens ordning ofte presses til å gjennomføre pågripelse og ransaking på et tidligere tidspunkt enn ønskelig ved at det må utferdiges en siktelse. En ny ordning med politiavhør vil gi politiet muligheter til å være noe mer fleksibel i valg av fremgangsmåte. Det løser imidlertid ikke utfordringene knyttet til potensiell bevisforspillelse i tilfeller der den aktuelle mistenkte og avhørte bor sammen.

Også for psykisk utviklingshemmede vil en slik fremgangsmåte kunne være en fordel. Det kan i en del tilfeller være vanskelig for politiet tidlig i etterforskningen å vite hvilket funksjonsnivå vedkommende har. I disse tilfellene kan politiet gjennomføre et første avhør på video, og således få sikret forklaringen raskt, uten på forhånd å ha tatt stilling til om vedkommende er i stand til å møte under en hovedforhandling eller ikke. Siktetes rett til kontradiksjon kan så sikres etter at dette spørsmålet er ytterligere avklart.

Det skal også nevnes at blant de land som ikke har dommerstyrt etterforskning er Norge, ved siden av Island, alene om å ha dommerledede avhør av barn og psykisk utviklingshemmede, og at Island valgte ordningen fordi det var løsningen her i Norge.

Arbeidsgruppen har grundig vurdert om en redusert involvering av domstolen kan virke negativt inn på avhørets bevisverdi og er kjent med at evalueringen av barnehus (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefandsen 2012) mener det må gjøres en ”juridisk konsekvensutredning” før dette gjøres. I vårt arbeid har arbeidsgruppen hatt kontakt med en rekke ulike fagmiljøer, samt rettet spørsmål om dette både til bistandsadvokater og domstolen.

Domstoladministrasjonen sendte i den anledning over et styrevedtak knyttet til hvilke oppgaver domstolen ikke lenger bør ha befatning med. Et av disse var dommeravhør av barn og psykisk utviklingshemmede.

I tillegg skal det anføres at bevisverdien av et avhør avhenger av kvaliteten på avhøret, og på at avhøret vises i retten under hovedforhandlingen slik at en får sett hvordan vedkommende forklarer seg. I så måte er hvor fort avhøret gjennomføres, kompetansen til avhøreren og den tekniske kvaliteten på lyden og bildet på opptaket, langt viktigere enn om en dommer har fulgt avhøret underveis.

5.2.3 Konsekvenser av forslaget

Et av de sentrale suksesskriterier ved dagens ordning er kompetansen til avhørerne. De langt fleste avhør gjennomføres av avhørere med god kompetanse i avhør av barn, noe som er en forutsetning for å gjennomføre gode og grundige avhør. En ordning med avhør utenfor domstolene må gjennomføres med den samme kompetanse. Formelle krav til utdanning, og eventuelle krav om oppfølging av avhørerne, vil bli drøftet i kapittel 7.3.

Et slikt krav til avhørerenes kompetanse er ikke til hinder for at politiet samtaler med barn i forbindelse med utrykninger. Politiet har allerede utviklet sjekklister for hvordan slike samtaler kan gjennomføres. Av praktiske og faglige grunner er det også aktuelt med unntak for visse sakstyper. Som eksempel kan nevnes avhør av unge mistenkte i tilfeller der det er aktuelt med oppfølgingsteam eller lignende. Drøftelse av andre aktuelle unntak er inntatt i kapittel 5.3.6.

Dersom avhørene skal gjennomføres av politiet, vil det fortsatt være behov for å treffe beslutning om hvilke spørsmål som skal stilles mv. Dette er et ansvar påtalemyndigheten har i blant annet Sverige. Her ledes avhørene av åklagaren, som i siste instans treffer avgjørelse om ytterligere spørsmål skal stilles.

Det er i dag dommeren som har denne rollen, og som skal sikre at alle hensyn ivaretas, herunder rettsikkerheten til de involverte. Det er etter arbeidsgruppens oppfatning ingen grunn til at ikke politiadvokater skal kunne utøve den samme funksjonen dersom de tilføres nødvendig kompetanse.

Hensynet til notoritet forutsetter at dagens ordning med føring av protokoll fra avhøret videreføres, og at ansvaret overføres fra dommeren til politiadvokaten. I protokollen skal det føres de nødvendige opplysninger om avhøret, herunder om det er spørsmål fra forsvarer eller bistandsadvokat som blir nektet stilt til barnet og begrunnelsen for dette.

En ordning med politiledede avhør av barn og psykisk utviklingshemmede aktualiserer spørsmålet om det likevel skal være anledning til rettslig avhør i disse tilfellene, og hvordan disse avhørene i så fall skal gjennomføres. Straffeprosessloven § 237 har i dag ingen regler for dette. Problemstillingen drøftes nærmere i kapittel 6.2.4.6.

5.2.4 Kontradiksjon

5.2.4.1 Innledning

Den som er tiltalt i en straffesak har en rett til å kunne stille spørsmål til de vitner som føres mot ham. Normalt sikres dette ved at tiltalte ved sin forsvarer gis anledning til å stille spørsmål til vitnene under hovedforhandlingen etter hvert som de føres.

Ved avhør av barn og psykisk utviklingshemmede har man vurdert det som viktig at de skal slippe å forklare seg i retten under hovedforhandlingen fordi dette vurderes som en belastning. I tillegg kommer at en hovedforhandling ofte kommer lang tid etter at etterforskning er iverksatt og avhør er gjennomført, noe som kan gjøre det vanskelig for de aktuelle vitnene å huske hva som har skjedd.

Den absolutte retten til kontradiksjon er begrenset til de tilfellene der vitnets forklaring er det avgjørende bevis. I saker som gjelder vold eller seksuelle overgrep mot barn eller psykisk utviklingshemmede vil det som oftest være tilfellet, noe en avhørsordning må ta høyde for.

I Danmark gjennomføres avhør i politiets regi i tilfeller der barnets foreldre ikke motsetter seg avhør. De danske reglene for avhør av barn ble revidert ved en lovendring i 2003, og i forarbeidene til denne ble det drøftet hvordan hensynet til kontradiksjon kan ivaretas. Man har vurdert det som tilstrekkelig at siktede gjøres uttrykkelig kjent med sin rett til å se igjennom avhøret. I forbindelse med gjennomgangen gjøres siktede kjent med retten til å kreve nytt avhør, med en frist som normalt kun er på noen få uker. Siktede skal videre gjøres kjent med at dersom han forholder seg passiv, vil avhøret kunne spilles av ved en eventuell hovedforhandling. Dersom siktede velger å ikke se igjennom avhøret, skal han gjøres kjent med den samme retten til å kreve nytt avhør, og konsekvensen av å forholde seg passiv.

Etter arbeidsgruppens oppfatning er dette en god ordning dersom den tilpasses norske forhold. I de tilfellene der siktede ikke er varslet om det første avhøret vil en kunne hevde at den reelle muligheten til kontradiksjon er bedre enn ved dagens ordning siden en har den avhørtes forklaring tilgjengelig i sin helhet når en vurderer hvilke sider av faktum en ønsker ytterligere belyst. Som nevnt er det i en rekke saker svært lite faktum som er tilgjengelig før det første avhøret. Selv om forsvareren med dagens ordning har en samtale med klienten i forkant av avhøret, kan det være svært vanskelig å vite hva saken rent faktisk gjelder.

5.2.4.2 EMK

Arbeidsgruppen har fått utredet spørsmålet om hvilke krav EMK og EMDs praksis stiller til en avhørsordning. Utredningen er foretatt av førsteamanuensis Jon Petter Rui ved Universitetet i Tromsø og er vedlagt rapporten, jf. kapittel 12.2. Spørsmålet er videre

omhandlet av Rui i en artikkel i Tidsskrift for strafferett nr 3/2011 side 327, der synspunktene utdypes noe.

Arbeidsgruppen har lagt til grunn at EMDs utgangspunkt er at hensynet til kontradiksjon best ivaretas ved at tiltalte får stille spørsmål til vitnet i åpen rett. Unntak fra et slikt utgangspunkt kan tenkes av flere grunner, herunder sakens art og hensynet til fornærmede. Jo lengre en fjerner seg fra utgangspunktet, jo bedre må dette være begrunnet. En slik forståelse setter grenser for hvordan et regelverk om avhør av barn og psykisk utviklingshemmede kan formuleres og hvilke krav som stilles til begrunnelse og notoritet i de tilfellene det gjøres unntak.

I EMDs dom av 28. september 2010 "A.S. mot Finland" formulerer EMD visse minstestandarder som de mener må være på plass; "In acknowledging the need to strike a balance between the rights of the defendant and those of the alleged child victim, the Court finds that the following minimum guarantees must be in place: the suspected person shall be informed of the hearing of the child, he or she shall be given an opportunity to observe that hearing, either as it is being conducted or later from an audiovisual recording, and to have questions put to the child, either directly or indirectly, in the course of the first hearing or on a later occasion."

Her uttales det direkte at hensynet til kontradiksjon kan være tilstrekkelig ivaretatt ved at den siktede gis anledning til å se igjennom avhøret i ettertid, og gis anledning til å stille spørsmål til vitnet gjennom sin forsvarer. Avgjørelser fra EMD må imidlertid alltid tolkes i lys av sakens faktum. EMD bedriver ikke lovgivningsarbeid for alle 47 medlemsland, men prøver konkret om rettergangen i den saken som er til prøving er forsvarlig eller ikke. Dette gjør det noe mer utfordrende når uttalelser i EMDs avgjørelser skal gjøres generelle.

De krav EMD i dommen stiller til sikring av kontradiksjon er i tråd med dagens avhørsordning, og ivaretas også i arbeidsgruppens forslag til ny ordning. Også de andre nordiske lands ordninger synes å være innenfor de krav som stilles. Såfremt det gis gode og praktiske regler for å sikre at siktedes rett til kontradiksjon blir ivaretatt, og at dette dokumenteres på en god måte, har ikke arbeidsgruppen sett EMDs krav til sikring av kontradiksjon som noen stor praktisk utfordring.

Det er imidlertid utfordringer knyttet til hva EMD mener med at siktede skal varsles om avhøret. Uttalelsen er verken utdypet eller begrunnet. Faktum i saken EMD hadde til prøving var at det gikk flere måneder fra åtteåringen som var fornærmet i saken ble avhørt, til siktede ble underrettet om at han var under etterforskning. Det var øyensynlig ingen grunn til tidsbruken. På grunn av en vurdering fra en psykolog, fikk siktede heller ikke stilt spørsmål til fornærmede. Det er rimelig å anta at dette var en viktig grunn til at det ble konstatert konvensjonsbrudd.

Det fremgår ikke klart av EMDs avgjørelse om varslingen må skje i forkant av det siste avhøret, eller i løpet av prosessen. Slik avsnittet er bygd opp kan det synes som om EMD har ment at siktede skal varsles før avhøret. Dersom det er tilstrekkelig at han varsles i forbindelse med at det gis anledning til å se igjennom avhøret i ettertid, har setningen ingen selvstendig betydning.

Det er vanskelig å se den reelle begrunnelsen for at siktede skal varsles før et avhør han verken får delta i direkte eller indirekte gjennom sin forsvarer. Det gir ingen praktisk mulighet

til påvirkning av hvilke spørsmål som stilles i avhøret, og påvirker heller ikke den etterfølgende muligheten til å stille spørsmål til vitnet. Det er følgelig vanskelig å se på hvilken måte varsling før første avhør vil bedre siktedes mulighet for kontradiksjon. Siden det ikke fremgår av avgjørelsen hva EMD har ment med formuleringen, er det heller ikke mulig å vite hvilke unntak EMD eventuelt kan akseptere.

Et ubetinget krav om varsling før første avhør er svært problematisk i flere typetilfeller, og det er lett å se for seg at det i mange tilfeller vil medføre en risiko for at det skal forspilles bevis. Ved etterforskning av voldssaker der siktede og den som skal avhøres er en del av samme husstand, vil varsling om avhøret på forhånd være direkte uforsvarlig med hensyn til vedkommendes sikkerhet, og ødeleggende for muligheten til å få en fullstendig forklaring. Før fornærmede er avhørt er det også vanskelig å ha oversikt over alle aktuelle åsteder, eller andre beviskilder. En varsling av gjerningsmannen uten at vedkommende pågripes kan medføre at bevis forspilles før politiet har hatt mulighet til å sikre dem.

I saker som gjelder seksuelle overgrep mot barn er funn av barnepornografisk materiale ofte viktige bevis. I enkelte saker har man funnet direkte bevis for de aktuelle overgrepene i form av bilder eller film. En varsling av siktede før avhøret, vil være en direkte oppfordring til å kvitte seg med slikt bevismateriale.

Varsling før avhøret vil også i praksis stenge muligheten for å benytte ekstraordinære etterforskningsmetoder som for eksempel kommunikasjonskontroll. Suksess med anvendelse av slike metoder avhenger i praksis av at siktede ikke vet at han er under etterforskning. En ordning med umiddelbar varsling kan tvert om være svært problematisk i en del tilfeller.

Utsatt varsling kan videre være nødvendig for å gi fornærmede tid til å bli trygg i avhørssituasjonen, og på den måten gi et bedre utgangspunkt for den videre etterforskningen. I enkelte tilfeller kan det være avgjørende for fornærmedes mulighet for å forklare seg. Involvering av gjerningsmannen vil av fornærmede kunne oppleves som truende. Varsling vil også i en del tilfeller innebære en risiko for at fornærmede påvirkes til ikke å forklare seg, eller å forklare seg uriktig til fordel for siktede.

Et krav om varsling medfører også en rekke praktiske problemer i forhold til å avklare når, og til hvem det skal varsles. I en del saker vil dette være rimelig avklart. Som eksempel kan nevnes der barna har vært vitner til at far tar livet av mor. På avhørstidspunktet vil man i et slikt tilfelle ha tilstrekkelig oversikt over faktum til å kunne varsle rett person om avhøret.

I en del tilfeller er det imidlertid innledningsvis i saken for lite faktum til å avklare hvem mistanken kan rettes mot. Som eksempel kan nevnes et relativt lite barn som forklarer seg om vold, men der den mulige voldsutøveren kan være både far, stefar og bestefar. Her vil det i praksis ikke være mulig å avgjøre hvem som skal varsles og følgelig hvem en skal innlede etterforskning mot. Samtidig vil det være urimelig å kreve at man skal innlede etterforskning mot alle tre.

Et annet klassisk eksempel er der barnets uttalelser er av en slik karakter at det ikke er sannsynlig at det har skjedd en straffbar handling, men der eneste måte å avklare mistanken på er gjennom et avhør. Dersom det imidlertid skulle vise seg at det er begått en straffbar handling, og at det ut fra barnets situasjon rimelig klart hvem som i så fall er den aktuelle gjerningsperson. I slike tilfeller vil det ikke være grunnlag for pågrepelse eller ransakning, og varsling vil medføre bevisforspillelse.

Setningen fra EMD-dommen gir heller ingen svar på hva som skal skje i de tilfeller der gjerningsmannen er ukjent. Et kjent eksempel på dette er Lommemannsaken. Her fant handlingene sted over flere år, før gjerningsmannen ble identifisert.

Som nevnt kan EMDs avgjørelser være utfordrende å tolke. Avgjørelsene tar ikke mål av seg å samordne lovgivning i alle medlemslandene, men konkret prøve om rettergangen i den saken som vurderes er god nok eller ikke. Avgjørelsene må følgelig tolkes i lys av sakens faktum. Høyesterett har i plenumsavgjørelsene inntatt i Rt. 2000 s. 996, Rt. 2002 s. 557 og Rt. 2005 s. 833 redegjort for hvilke tolkingsprinsipper som skal anvendes når norske rettsanvendere tolker EMK-retten. Det fremgår her at det verken skal bygges inn noen sikkerhetsmargin for å forhindre at tolkingen kanskje kan bli ansett konvensjonsstridig, eller at rettsoppfatningen som følger av EMK-retten må være spesielt klar for at den skal legges til grunn. Derimot skal EMK-retten underlegges en selvstendig tolking, og prinsippene for denne selvstendige tolkingen er presisert og utdypet i avgjørelsene"

I lys av den foreliggende EMK-retten og de ovennevnte tolkingsprinsippene må det etter arbeidsgruppens oppfatning legges til grunn at EMD har ment at siktede som hovedregel skal varsles før første avhør. Det er imidlertid åpenbart at det må gjøres en rekke unntak fra dette, men verken avgjørelsens premisser eller faktum gir noen veiledning med hensyn til hva som er akseptabelt.

Ovenfor er det nevnt tilfeller der varsling før avhøret kan få til dels ødeleggende konsekvenser for etterforskningen. Det fremstår som klart at det ikke har vært EMDs mening å gi en unntaksfri regel. Det er for øvrig et paradoks at arbeidsgruppen ikke har klart å finne eksempler på noen praktiske situasjoner der varsling før første avhør innvirker på siktedes reelle mulighet til kontradiksjon, forutsatt at prosessen vurderes under ett. Særlig tydelig blir dette når siktede ikke løpende orienteres om innholdet i vitnets forklaring. Muligheten for tidlig å avklare misforståelser, eller raskt å få frafalt mistanken mot seg er ikke relevant i denne sammenheng, all den tid dette fordrer at vedkommende er kjent med innholdet i fornærmedes forklaring.

Forskriften må følgelig ha som hovedregel at siktede varsles om det første avhør, og gis anledning til gjennom sin forsvarer å stille spørsmål til vitnet. Fra denne hovedregelen må det imidlertid gjøres unntak når hensynet til den avhørte eller etterforskningen tilsier det. Det er vanskelig å gi konkrete regler for når det er grunnlag for å unnlate varsling av siktede før første avhør. Det avgjørende må være at det gjøres en samvittighetsfull vurdering.

Det må i denne sammenheng fremheves at arbeidsgruppen ser det som viktig at dersom det gjøres unntak fra kravet om varsling, så må siktede så raskt som mulig etter at det er forsvarlig gis anledning til å stille spørsmål til vitnet. Særlig ved avhør av små barn, og noen psykisk utviklingshemmede vil det kunne være liten realitet i muligheten til å stille ytterligere spørsmål, dersom det går lang tid fra første avhør.

Vurderingen av om siktede skal varsles vil være skjønnsmessig. Avgjørelsen av om siktedes rett til kontradiksjon er forsvarlig ivaretatt kan heller ikke endelig tas før dette er sett opp mot alle de øvrige bevis i saken. Rettens avgjørelse av en begjæring om opplesning av en politiforklaring til et vitne som siktede ikke har fått stilt spørsmål til i prosessen skal først gjøres når alle de øvrige bevis er ført. Det er først da retten har det nødvendige faktiske grunnlaget til å kunne treffe en avgjørelse. Et relativt nytt eksempel på hvordan en slik

vurdering må skje er inntatt i Rt. 2009 side 567. Det er ikke rettslig grunnlag for å hevde at avhør av barn og psykisk utviklingshemmede skal vurderes annerledes i denne sammenhengen.

En slik skjønnsmessig regel om varsling med mindre etterforskningsmessige hensyn taler mot det er ikke ideell, men etter arbeidsgruppens oppfatning uunngåelig. Skjønnsmessige regler kan medføre feilvurderinger. Høyesterett har i Rt. 2010 side 600 behandlet spørsmålet om feil som dette kan repareres med et nytt avhør. Det ble der tatt et supplerende avhør kort tid før saken ble behandlet av lagmannsretten.

Høyesterett konkluderte med at dette reparerte feilen som var begått ved det første avhøret, og at det medførte at også det første avhøret kunne avspilles. Lagmannsretten hadde følgelig ikke gjort noen feil ved ikke å oppheve tingrettens dom.

Etter arbeidsgruppens mening er bruken av ordet ”reparere” ikke helt treffende. Det forutsetter at det foreligger en feil, som så rettes opp. Siktedes rett til kontradiksjon skal ivaretas i prosessen. Det er først når saken skal tas opp til doms det er grunnlag for å vurdere om dette er ivaretatt på en tilstrekkelig god måte eller ikke. Det er med andre ord ikke snakk om å reparere en feil, men å sikre at siktede i løpet av prosessen er gitt en betryggende anledning til å stille spørsmål til vitnet. EMDs avgjørelse gir ikke grunnlag for å konkludere med at dette skal gjøres på en annen måte nå, og arbeidsgruppen legger følgelig til grunn at Høyesteretts avgjørelse fortsatt står seg.

5.2.4.3 Praktisk om kontradiksjon

Et viktig utgangspunkt for den praktiske sikringen av siktedes kontradiksjon er omtalt i Rt 2011 side 93. Her slår Høyesterett fast at det i norsk rett ikke er identifikasjon mellom siktede og hans forsvarer. All den tid det er siktedes rett til kontradiksjon som er ivaretatt, er det vedkommende som må gis anledning til å ta stilling til hvilke deler av faktum en ønsker belyst ytterligere gjennom spørsmål til vitnet.

Dette medfører at i de tilfellene der mistenkte ikke er varslet om avhøret, for eksempel fordi vedkommende ikke er identifisert, vil det ikke være noen grunn for å ha en forsvarer tilstede under avhøret.

Samtidig er det et sentralt poeng at hvilke spørsmål som er relevant for straffesaken er et juridisk spørsmål, noe som medfører at siktede vil ha behov for forsvarerbistand for at dette skal kunne gjennomføres på en forsvarlig måte.

Arbeidsgruppen foreslår derfor noen nødvendige presiseringer i reglene for oppnevning av forsvarer under etterforskningen. Sentralt er at oppnevning bør omfatte bistand i forbindelse med selve avhøret, uavhengig av om det er til første avhør eller til et oppfølgingsavhør. Da enkelte avhør tas akutt, foreslås det at påtalemyndigheten i hastetilfeller kan oppnevne forsvarer, på samme måte som ved pågripelse. Det vil da kunne gjennomføres akutte avhør med samtidig sikring av siktedes rett til kontradiksjon.

For de tilfellene der den mistenkte er varslet før avhøret gjennomføres, har hatt kontakt med sin forsvarer og denne har fått anledning til å være tilstede under avhøret, vil hensynet til kontradiksjon normalt være ivaretatt. Dette er den praktiske hovedregelen med dagens ordning.

I tilfeller der siktede ikke har vært varslet om avhøret og ikke har kunnet stille spørsmål til vitnet, må det gis tilbud om et nytt avhør. Unntak kan tenkes for avhør av vitner som ikke er sentrale, for eksempel søsken som ikke forklarer seg, eller som bare bekrefter andres forklaring av et faktum. Det kan også tenkes unntak i tilfeller der siktede avgir en uforbeholden tilståelse. Vurderingen her er den samme som ved spørsmål om opplesning av politiforklaring under hovedforhandlingen, jf. straffeprosessloven § 296 med tilhørende rettspraksis.

Arbeidsgruppen foreslår at det gis tydelige regler for sikring av kontradiksjon. Konkret foreslås det at siktedes forsvarer gis tilgang til sakens dokumenter, inkludert opptak av det aktuelle avhøret. Samtidig informeres siktede om at dette er gjort, om sin rett til å stille spørsmål til vitnet, hvilken frist som gjelder samt konsekvensene av å forholde seg passiv. Den praktisk beste måten å gjøre dette på, er å forkynne informasjonen i forbindelse med avhør av siktede.

Forkynnelse foreslås som fremgangsmåte fordi dette er godt innarbeidet i strafferettspleien, og følgelig er en kjent måte å forsikre seg om at informasjon er gjort tilgjengelig for en person. Samtidig er det fleksibelt, blant annet på grunn av domstolloven § 183, der det slås fast at et dokument regnes som forkynt når det er ”kommet frem til rette vedkommende”. Det sentrale er følgelig å kunne dokumentere at siktede har fått tilgang til den aktuelle informasjonen.

Dersom forsvarer meddeler at avhøret er gjennomgått sammen med siktede, og at det ikke er nye spørsmål, må dette anses tilstrekkelig til at hensynet til kontradiksjon er ivaretatt. Det samme gjelder dersom siktede velger å ikke se avhøret, eller av andre årsaker ikke gir tilbakemelding til politiet. Det er muligheten til å stille spørsmål som skal sikres. De er ikke et krav om at man rent faktisk har stilt spørsmål.

Gis det tilbakemelding på problemstillinger som ønskes ytterligere belyst, må påtalemyndigheten ta stilling til om det skal berammes et nytt avhør. Terskelen her må være relativt lav, men det kan ikke oppstilles en absolutt plikt.

De forhold som bes belyst må være relevante, og i utgangspunktet ikke tidligere omhandlet i avhøret. I vurderingen må det legges vekt på sakens alvorlighet, vitnets tilstand og de forhold som ønskes belyst. I tilfeller der siktede over tid har unndratt seg forfølgning, og det følgelig er lang tid siden avhøret ble gjennomført, vil dette også kunne være et relevant moment i vurderingen.

Det nye avhøret skal ikke gjennomføres som et gjentatt avhør, men være supplerende. Gjentatte avhør kan oppfattes som en stor belastning for den avhørte, og kan øke risikoen for uriktige forklaringer. Det som er vernet av EMK er retten til å stille spørsmål, og ikke retten til å gjenta spørsmål som allerede er stilt. Arbeidsgruppen mener at kontradiksjonsavhøret også bør gjennomføres på et barnehus etter de samme regler som for første avhør.

Dersom påtalemyndigheten sier nei til å beramme et nytt avhør, vil det være en risiko for at domstolen nekter avhøret dokumentert i hovedforhandlingen. Arbeidsgruppen har vurdert om domstolene bør involveres tidligere, slik at dette kan avklares før hovedforhandlingen. Spørsmålet om adgangen til rettslige avhør av barn er nærmere drøftet i kapittel 5.2.4.6 nedenfor.

Arbeidsgruppen foreslår at det i forskriften inntas regler om at det kan gjennomføres flere avhør av et vitne eller en fornærmet, men at det må være en grunn til det. Videre foreslås det regelfestet en tydelig føring om at spørsmål i så liten grad som mulig bør gjentas, at tiden mellom avhørene bør være så kort som mulig samt at avhøret som den klare hovedregel må foretas av den samme avhøreren.

5.2.4.4 Gradering av regler for hvem som må møte i retten

Kravet til argumentets vekt for å rettferdiggjøre inngrep i muligheten til kontradiksjon, gir også grunnlag for en gradering av reglene om hvilke vitner som må møte i retten under hovedforhandlingen. Med dagens løsning slipper barn som er vitner i volds- og sedelighetssaker å møte som vitne i retten dersom de er under 16 år på tidspunktet for hovedforhandlingen.

Er de imidlertid eldre enn 16 år må de møte, uavhengig av hvor lang tid etterforskningen har tatt. Det er flere eksempler på at barn som har sluppet å møte ved hovedforhandling i tingretten, er nødt til å møte ved ankeforhandling i lagmannsretten. Regelverket skaper en usikkerhet, og er etter arbeidsgruppens oppfatning en tilleggsbelastning for de som avhøres.

I kapittel 5.3. drøftes nærmere hvilke grupper de nye avhørsreglene bør gjelde for. Her foreslås aldersgrensen for barn som faller inn under ordningen satt til 15 år.

For å gi bedre forutberegnelighet og fleksibilitet i regelverket foreslår arbeidsgruppen at spørsmålet om et barn må møte i retten knyttes til alder på tidspunktet for første avhør, og ikke tidspunktet for hovedforhandling. Barn som er under 15 år på tidspunktet for første avhør vil normalt være fritatt fra å møte i retten.

Ordningen innebærer i likhet med dagens ordning et litt for skarpt skille mellom hvem som må møte i retten, og hvem som er fritatt. Barn er forskjellige, og regelverket bør til en viss grad gjenspeile dette. Det er derfor viktig å åpne for tilpasninger i de tilfellene der det er nødvendig.

Behovet for ulike tilpasninger under hovedforhandlingen kan også gjelde for barn som har fylt 15 år, for psykisk utviklingshemmede og for enkelte andre særlig sårbare grupper. For en del av dem som avhøres vil det være en belastning å møte gjerningsmannen igjen. Dette kan avhjelpest enten ved de ordinære reglene i straffeprosessloven § 284 som åpner for at retten pålegger tiltalte å forlate salen under vitnets forklaring, eller ved at vedkommende avgir forklaring per videokonferanse. Sistnevnte kan gjøres fra barnehus, i de tilfeller der barnet allerede er avhørt der. Det vil skape en trygg og kjent ramme, samtidig som det er kompetent personell tilgjengelig for om nødvendig å følge opp barnet i ettertid. Vitnet vil i tillegg føle seg trygg på å ikke møte den siktede.

I alvorlige saker vil det å avgi forklaring i hovedforhandlingen kunne medføre en risiko for retraumatisering. Dette er ikke begrenset til kun å gjelde barn som skal avgi forklaring. Selv om reglene for tilpasning av avhørssituasjon av arbeidsgruppen formuleres for barn over 15 år, kan de formuleres noe mer generelt, slik at en også i andre tilfeller kan gjøre nødvendige tilpasninger. Dette tilsvarer ordningen for avhør av redde og intimiderte vitner i England, jf. punkt 3.5 ovenfor.

Det er ikke mulig å gi absolutte regler om dette. For de som er fornærmet vil det i praksis kun være aktuelt i saker der vedkommende er representert med bistandsadvokat. For vitner vil det kun være aktuelt med slike tilpasninger i særlige tilfeller, og dette må løses av påtalemyndigheten i forbindelse med forberedelse til hovedforhandling på samme måte som med ordinære fjernavhør i dag.

Arbeidsgruppen foreslår at det for barn som er over 15 år på avhørstidspunktet åpnes for at avhøret av barnet vises ved hovedforhandlingen, samt at retten og partene gis anledning til å stille spørsmål til barnet enten direkte i retten eller per videokonferanse fra et barnehus. Reglene må formuleres slik at det åpner for at ordningen kan benyttes også ved avhør av andre vitner med særlige behov, der retten finner dette forsvarlig. Som eksempel kan nevnes svært traumatiserte ofre for menneskehandel og systematiske seksuelle overgrep, eller vitner med andre alvorlige psykiske lidelser.

Det er viktig å presisere at dette ikke er til hinder for at barn under 15 år, som i dag, møter og avgir forklaring under hovedforhandlingen der det er ønskelig og forsvarlig. Det skal også presiseres at de tilpasninger som foreslås er hjemlet allerede i dag, men benyttes i relativt liten grad. Den presiseringen arbeidsgruppen foreslår er derfor ment å tydeliggjøre hvilke muligheter som ligger i regelverket, og klargjøre noe mer hvilke tilfeller som er egnet for slike tilpasninger.

5.2.4.5 Ledelsen av avhøret

De avhørene det her er snakk om krever ledelse. Som nevnt er det flere rettslige spørsmål det må tas stilling til, samt at det er et krav om notoritet. For arbeidsgruppen er det klart at avhørene må ledes av en politijurist, da det i hovedsak er de rettslige spørsmålene som fordrer notoritet.

Det vil være politijuristen som i siste instans må ta stilling til om mistenkte skal varsles om avhøret og om spørsmål skal tillates stilt til barnet eller ikke. Avhørenes spesielle karakter, og konsekvensene av feil, gjør det nødvendig med en faglig standard på de som leder avhørene. Dette bør være jurister med en viss erfaring fra påtalemyndigheten. En praktisk anvendelig måte å stille krav til erfaring hos påtalejurister, er å stille krav om at vedkommende skal ha utvidet påtalekompetanse etter straffeprosessloven § 67.

I tillegg mener arbeidsgruppen at Politihøgskolen bør gis i oppdrag å utarbeide egne kurs for påtalejurister som skal lede slike avhør. Utdannelsen må inkludere både kunnskap om avhørsmetoden, utviklingspsykologi, skadevirkninger og reaksjoner av vold, samt de juridiske krav til avhørene og rammene rundt. Dette vil bidra til å sikre en forsvarlig faglig standard. Arbeidsgruppen har vurdert om det bør stilles et formelt krav om at avhørslederen har gjennomført en slik særskilt utdanning, men kommet til at det ikke er riktig. Utdannelsen er enda ikke etablert, og det vil følgelig ta noe tid å få den på plass. Videre er utskiftningen av jurister i politiet relativt stor, og et formelt krav vil kunne by på store praktiske utfordringer. I tillegg kommer at det vil være svært varierende hvor utfordrende avhørene er juridisk sett, og følgelig hvilke krav som bør stilles til den som leder avhørene.

Utfordringene her kan være ulik fra de som rent faktisk avhører barnet der nødvendig kompetanse er avgjørende i alle avhør, og vurderingen av hvilke formelle krav til kompetanse som bør stilles følgelig kan bli en annen. Dette omhandles nærmere i kapittel 7.

Arbeidsgruppen foreslår derfor at det formelt stilles et krav om at avhørslederen må ha utvidet påtalekompetanse, samt en klar tilrådning om at vedkommende har gjennomført utdanning på Politihøgskolen.

5.2.4.6 Adgangen til rettslige avhør

Dagens avhør av barn ledes av en dommer. Avhør som spilles av i retten har jevnt over høy bevisverdi, og måten avhørene gjennomføres på er nok en viktig årsak til det. Dommerledede avhør gjør hovedforhandlingsdommeren trygg på at avhørene er gjennomført i tråd med de regler som gjelder. Samtidig er det avhørets kvalitet, det faktum som kommer frem og eventuelle øvrige bevis som i realiteten avgjør bevisvekten av avhøret. Avhør foretatt raskere etter anmeldelse vil kunne bedre disse sidene av avhørene. I sine drøftelser har arbeidsgruppen vært opptatt av å skape en ordening som både er praktisk, gir gode muligheter for den avhørte til å forklare seg, og som viderefører dommeravhørets bevisverdi.

Som redegjort for ovenfor er det mange grunner for å overlate ansvaret for disse avhørene til politiet. Det gjennomføres nå langt flere avhør enn tidligere og økningen antas å fortsette. Det er enighet i gruppen om at eventuelle ulemper med en forenkling mer enn oppveier de praktiske utfordringene en videreføring av dagens ordening medfører. Blant annet medfører færre involverte mer fleksibilitet, noe som igjen bør medføre at avhør kan gjennomføres raskere. Dette forventes å øke kvaliteten på den forklaringen som gis.

Samtidig er det visse avgjørelser som er tillagt domstolen og som ikke uten videre kan overføres til politiet. For det første er det ingen som har forklaringsplikt for politiet, jf. straffeprosessloven § 230. I de fleste saker der barn eller psykisk utviklingshemmede skal avhøres, vil det ikke være aktuelt å legge press på vitnet for å få en forklaring. Det kan imidlertid tenkes tilfeller der dette er nødvendig.

Et annet eksempel er straffeprosessloven § 123, der retten er gitt anledning til å overprøve vitnets vurdering på grunnlag av forklaringens betydning for saken mv. Også her er det snakk om en vurdering som naturlig bør ligge hos domstolen, og som ikke bør overføres til politiet. Dette er begge eksempler som medfører at adgangen til rettslig avhør av vitner som etter en ny ordening ikke kan fjernes helt.

I tillegg vil det kunne oppstå situasjoner der problemstillinger i forbindelse med avhørene bør kunne avklares av retten. Det kan være uenighet knyttet til hvilke spørsmål som skal stilles, og hvordan disse skal formuleres. I tillegg kan det tenkes uenighet knyttet til forhold rundt avhøret, som for eksempel usikkerhet knyttet til bruk av tolk eller stedet avhøret gjennomføres på.

En kan også tenke seg at politiet har problemer med å få avklart om siktede har ytterligere spørsmål til vitnet, og trenger rettens hjelp til å få dette endelig avklart. Videre er det mulig at fornærmedes tilstand er så dårlig at en ikke ser for seg at det kan gjennomføres mer enn ett avhør. I slike tilfeller må man være beredt til å løse alle prosessuelle spørsmål på stedet.

Adgangen til å begjære rettslige avhør er regulert i straffeprosessloven § 237.

Påtalemyndighetens begjæring må, med unntak av noen særlige tilfeller, tas tilfølge av domstolen. Med dagens ordening tilsier lovens systematikk at avhør av barn og psykisk utviklingshemmede som tas etter bestemmelsen i § 239, faller utenfor § 237. Når ansvaret for avhørene legges til politiet, bortfaller grunnlaget for en slik fortolkning, og en må ta stilling til om det skal gjøres endringer i § 237.

Som nevnt ovenfor er det enkelte spørsmål domstolen alene bør ta stilling til. Det er likevel vanskelig å regulere nøyaktig i hvilke tilfeller et dommerleddet avhør er nødvendig. Dette tilsier at det ikke er ønskelig med en detaljregulering som medfører uønskede hindringer. Samtidig er det viktig at det ikke utvikler seg en praksis der en begjærer rettslige avhør av barn og psykisk utviklingshemmede for sikkerhets skyld. Dette tilsier at domstolens adgang til å avslå påtalemyndighetens begjæringer bør utvides.

I tillegg er det spørsmål om ikke siktede bør ha anledning til å overprøve politiets vurdering av om kontradiksjonen er tilstrekkelig ivaretatt. Erfaringen fra Sverige, slik dette ble redegjort for av både åklagere og advokater arbeidsgruppen møtte på sin studietur, var at dette fant sin løsning i forbindelse med avhøret. Spørsmål ble diskutert, og omformulert, og partene fant frem til gode løsninger.

Det kan imidlertid ikke utelukkes at spørsmålet settes på spissen. Dersom siktedes forsvarer er nektet å stille spørsmål, skal dette fremgå av rapporten påtalejuristen skal sette opp om avhøret. I et slikt scenario kan en tenke seg to løsninger.

For det første kan spørsmålet løses av overordnet påtalemyndighet. I de fleste av de sakene det her er snakk om er det statsadvokaten eller riksadvokaten som skal treffe påtaleavgjørelsen. Påtalejuristens beslutning må evalueres før tiltale tas ut, for å kunne avgjøre om avhøret kan føres eller ikke. Statsadvokaten og riksadvokaten vil i alle tilfeller kunne beordre ytterligere etterforskning, herunder nye avhør.

Argumentet for en slik løsning er at en forhåndsprøving av om de nye spørsmålene er relevante i praksis krever at alle bevisene i saken tas i betraktning. En slik forhåndsprøving vil være nært en full prøving av sakens beviser, men da på grunnlag av sakens dokumenter. Det skal også nevnes at det ikke er andre tilsvarende muligheter for forhåndsprøving av domstolen i straffeprosessloven. Et tilsvarende eksempel er der politiet har gjennomført etterforskning med provokasjon. Her vil det være påtalemyndighetens vurdering av lovligheten av etterforskningen som legges til grunn for om det skal tas ut tiltale eller ikke. Med en slik ordning vil domstolskontrollen skje under hovedforhandlingen.

Alternativet til dette er at domstolen gis anledning til å avgjøre spørsmålet under etterforskningen. Forsvarer har i dag anledning til å be påtalemyndigheten om ytterligere etterforskning i straffeprosessloven § 265. Dersom anmodningen avslås kan spørsmålet forelegges retten etter § 266. Bistandsadvokater har en tilsvarende adgang til å be om ytterligere etterforskning etter straffeprosessloven § 107c annet ledd siste setning. Her er det imidlertid opp til påtalemyndigheten å avgjøre hvilke etterforskningsskritt som skal gjennomføres, og det er ikke gitt noen tilsvarende anledning til domstolskontroll.

Fordelen med at domstolen avgjør dette er at spørsmålet om kontradiksjon kan løses så tidlig som mulig. Som nevnt vil imidlertid ikke retten kunne ta stilling til spørsmålet før etterforskningen er ferdig, og hele bevismaterialet kan tas i betraktning. Dette er også utgangspunktet for straffeprosessloven § 266. Det vil da kunne gå noe tid fra første avhør ble gjennomført, og muligheten for å få svar på nye spørsmål kan være redusert. Et nytt avhør lang tid etterpå, vil også kunne være en stor belastning for den som skal avhøres. En viktig begrunnelse for avhørsordningen er å legge til rette for at særlig sårbare fornærmede skal bli ferdig med saken og komme seg videre raskest mulig.

En slik forhåndsprøving av om hensynet til kontradiksjon er ivaretatt kan fort bli illusorisk. Selv om retten får seg forelagt hele bevismaterialet, gir dette ikke det samme grunnlaget for vurderingen som en hovedforhandling. Det vil dermed kunne utvikle seg en praksis der tingretten legger inn en unødvendig stor sikkerhetsmargin. Avgjørelsen vil heller ikke kunne være bindende for de dommerne som skal vurdere spørsmålet under hovedforhandlingen. Spørsmålet vil følgelig ikke få noen endelig løsning med en slik fremgangsmåte.

Arbeidsgruppen foreslår at dagens regler om forsvarers rett til å kreve ytterligere etterforskning, og påtalemyndighetens adgang til å begjære rettslige avhør, videreføres så langt som mulig, dog slik at retten for avhør som faller inn under dette regelverket gis anledning til å avslå påtalemyndighetens begjæringer om rettslige avhør som ikke er godt nok begrunnet. Ovenfor fremgår eksempler på situasjoner der rettslig avhør er nødvendig, samt at det er skissert en ikke ønsket utvikling. Rettens avgjørelse av spørsmålet må skje innen disse rammene.

5.3 Grensene for en tilpasset avhørsmodell

5.3.1 Innledning

Dagens regler for dommeravhør begrenses både etter personlige forhold ved vitnet, og etter sakstype. Dette er en fornuftig måte å avgrense en slik ordning på, men grensene bør drøftes. For avhør av barn ble grensen for bruk av dommeravhør økt fra 14 til 16 år i 2008. Bakgrunnen var et ønske om å beskytte flere barn fra å måtte møte under hovedforhandlingen. Det ble ved endringen ikke argumentert noe ytterligere for hvorfor aldersgrensen burde øke, og hvorfor grensen ble satt til 16 år.

Samtidig som aldersgrensen ble økt, opprettholdt man regelen om at det var alder på tidspunktet for hovedforhandlingen, og ikke alder på avhørstidspunktet, som var styrende for hvem som skulle slippe å forklare seg direkte for domstolen. Det medfører at ordningen er lite reell for de som på avhørstidspunktet er nær 16 år. Det medfører også at vedkommende må møte i retten dersom etterforskningen tar lang tid, uavhengig av om dette skyldes forhold ved etterforskningen eller politi og påtalemyndighets kapasitet.

For psykisk utviklingshemmede er det den samme begrensningen i sakstyper ordningen gjelder for, men det er verken i loven eller i forskriften gitt noen nærmere avgrensning av hvem reglene bør gjelde for. Det samme gjelder formuleringen ”andre med tilsvarende funksjonssvikt” i straffeprosessloven § 239.

Ved vurderingen av hvordan disse reglene skal formuleres har arbeidsgruppen vært opptatt av at de så langt som mulig skal være praktisk anvendelige og forutsigbare. Samtidig må bevisituasjonen tas i betraktning. En forklaring fra et vitne direkte for den dømmende rett kan gi et bedre inntrykk av vedkommende, enn et opptak av et tidligere gjennomført avhør. I tillegg gir en umiddelbar forklaring mulighet for å utdype sider av faktum som er blitt relevante som følge av etterfølgende etterforskning eller øvrig bevisførsel under hovedforhandlingen.

I tillegg til forhold ved den avhørte, vil behovet for en tilpasset avhørsmodell variere etter hvilken type straffesak det gjelder, og hvilken rolle den som avhøres har i saken. Reglene må ta høyde for dette også.

5.3.2 Aldersgrense for barn

I tillegg til å vurdere hvilken aldersgrense som skal gjelde, har arbeidsgruppen hatt et ønske om en samordning av regelverket. Den nye vergemålsloven gir mulighet for personer over 15 år til selv å utøve prosessuelle rettigheter. Det er sammenfallende med den strafferettslige lavalder, jf. straffeloven § 46. En forenkling av regelverket fordrer samordning av så mange aldersgrenser som mulig.

Arbeidsgruppen foreslår derfor at grensen for bruk av avhørsmodellen for barn settes til 15 år, men slik at det er alder på tidspunktet for første avhør som avgjør om en må møte i hovedforhandling eller ikke, jf. kapittel 5.2.4.4. I praksis vil det medføre en relativt liten tilpasning av aldersgrensen all den tid svært mange i gruppen mellom 15 og 16 år likevel må møte som vitne i en eventuell hovedforhandling fordi de fyller 16 år før hovedforhandlingen.

Arbeidsgruppen mener en slik aldersgrense med knytning til tidspunktet for første avhør vil skape langt bedre forutberegnelighet for den som avhøres, samtidig som det fjerner saksbehandlingstiden som usikkerhetsmoment.

Som for dagens regler er dette selvsagt ikke til hinder for at barn som vil møte i retten og avgi forklaring, gis anledning til det. I særlige tilfeller må retten eller partene også kunne kreve at vedkommende møter som vitne i hovedforhandlingen, selv om avhøret ble gjennomført før vitnet fylte 15 år. Et praktisk tilfelle er der det av ulike årsaker går svært lang tid fra avhøret til hovedforhandlingen, slik at vitnet er godt voksen når saken skal avgjøres. Behovet for beskyttelse vil her sannsynligvis være mindre.

Både en ny grense på 15 år, og dagens regler om når vitner må møte i retten, er noe rigide. Enten er man for ung til å møte, eller så må man møte og forklare seg fullt ut for retten. Arbeidsgruppen har sett at det er behov for tilpasninger for å avhjelpe den belastning det kan være å forklare seg for retten. Erfaringsmessig er imidlertid den faktiske opplevelsen av å vitne i retten ofte mindre negativ enn det en hadde sett for seg på forhånd. Ved siden av å møte den siktede, er det ofte de intime detaljene vitnene synes det er vanskeligst å forklare seg om. Dersom det har tatt tid fra hendelsen til hovedforhandlingen, vil en også kunne føle uro for om en husker tilstrekkelig av hendelsen.

Dette er forhold som foreslås avhjulpet ved at en åpner for avspilling av tidligere avgitt avhør, før vitnet forklarer seg. En slipper da i så stor grad som mulig å forklare seg om intime detaljer, og den tidligere avgitte forklaring blir dokumentert for retten. Kontradiksjon ivaretas på en god måte, ved at siktede gjennom sin forsvarer får stille vitnet utdypende spørsmål i hovedforhandlingen. Dette er beskrevet nærmere ovenfor i kapittel 5.2.4.4.

5.3.3 Psykisk utviklingshemmede

Erfaringene både fra Norge og Sverige med avhør av psykisk utviklingshemmede er at de langt på vei trenger den samme tilretteleggingen som barn, og at de har et like stort behov for å slippe å møte i retten. Avhør av psykisk utviklingshemmede kan imidlertid kreve mer og annen forberedelse og tilrettelegging enn ved avhør av barn. I forkant av avhøret må man finne ut om vedkommende har en diagnose, og i så fall hvilken. Videre må man finne ut på hvilken måte vedkommende kommuniserer, og tilpasse seg til dette. De vil ofte trenge en annen forberedelse til avhøret, varierte og enkle måter å stille spørsmål på, og de vil ofte trenge mer tid.

I andre tilfeller kan det være behov for at det kan brukes hjelpemidler, for eksempel ASK (Alternativ og supplerende Kommunikasjon). ASK er en betegnelse på verktøy som kan brukes i kommunikasjon med utviklingshemmede som ikke har språk eller trenger hjelp til å uttrykke seg. Det kommer til erstatning eller som en støtte til vanlig tale. ASK har mange former og kan for eksempel være grafisk kommunikasjon, som bruk av bøker eller symboler eller talemaskin. Ellers omfattes også «Tegn til tale», døves tegnspråk og kroppspråk av begrepet ASK. Ved bruk av dette under et politiavhør eller rettslig avhør kreves forberedelse. Arbeidsgruppen er kjent med at Politihøgskolen, Habiliteringstjenesten i Finnmark og barnehusene har igangsatt et samarbeid for videreutvikling av ASK til bruk i avhør.

Samtidig må det erkjennes at det er vanskelige faglige vurderinger knyttet til hvordan best tilrettelegge for et avhør. Ofte kreves både nærmere undersøkelser og særskilt kompetanse for å vurdere om den psykisk utviklingshemmede bør omfattes av reglene. I tillegg er det ofte vanskelig på et tidlig stadium å avgjøre om vilkårene for å slippe å møte i retten er oppfylt eller ikke. Man trenger informasjon og tid for å treffe en kvalifisert beslutning om hvilken avhørsform som er riktig, samtidig som det i mange av disse sakene er kritisk å få sikret forklaringen så tidlig som mulig for at vedkommende skal ha en reell mulighet for å gi sin versjon av hendelsene. Dette må medføre at det i en tidlig fase av etterforskningen settes et minimumskrav om at alle psykisk utviklingshemmede avhøres på lyd og bilde for å sikre forklaringen, og muligjøre at denne kan brukes som bevis i retten.

Dette vil øke rettssikkerheten for psykisk utviklingshemmede, og gi politiet mulighet til å fremskaffe nødvendig informasjon for å kunne danne seg en mening om vedkommende bør møte i en eventuell hovedforhandling eller ikke. En slik vurdering er selvsagt ikke til hinder for at psykisk utviklingshemmede som ønsker å møte i retten og forklare seg gis anledning til å gjøre det, eventuelt i tillegg til avspilling av avhøret.

Arbeidsgruppen foreslår at reglene for avhør av barn i all hovedsak gjøres gjeldende også for avhør av psykisk utviklingshemmede. Videre foreslår arbeidsgruppen at alle avhør av psykisk utviklingshemmede om mulig skjer på lyd- og bilde, slik at reglene i forskriften kan anvendes dersom det i ettertid skulle være grunnlag for det.

Selve gjennomføringen av avhøret kan avvike noe, men arbeidsgruppen har som nevnt søkt å formulere et regelverk som så langt som mulig er metodeuavhengig. Hvilke tilpasninger som eventuelt må gjøres ved formulering av spørsmål og lignende vil følgelig ikke bli drøftet her, men være gjenstand for metodeutvikling på vanlig måte.

Det som ovenfor er beskrevet om gjennomføringen av avhøret, ivaretagelse av kontradiksjon og avspilling av avhør i retten blir derfor gjeldende også for psykisk utviklingshemmede så langt det passer. Utfordringen er å avgrense nærmere hvilke vitner og hvilke sakstyper ordningen skal gjelde for. Det er ikke alle psykisk utviklingshemmede i alle saker det er rimelig å fritas for plikten til å forklare seg under hovedforhandlingen. Det er en svært uensartet gruppe med svært varierende kognitive evner og funksjonsnivå.

Ved avgjørelsen av om vitnet skal fritas for å forklare seg i retten, og der siktedes rett til kontradiksjon må sikres på etterforskningsstadiet, er det flere vesentlige hensyn å ta stilling til. Sentralt er sakens alvorlighet, den avhørtes funksjonsnivå og evne til kommunikasjon. Videre vil vedkommendes rolle i saken og eventuelle andre forhold som andre lidelser, tidligere traumer, rusproblemer og lignende måtte tas med i vurderingen.

Ut over en opprømsing av sentrale vurderingstema har arbeidsgruppen ikke klart å formulere klare regler for hvilke psykisk utviklingshemmede vitner som ikke bør møte i retten. Som gruppens egen undersøkelse har avdekket, er det relativt få slike saker som etterforskes av politiet. Erfaringsgrunnlaget er derfor lite. I tillegg er det vanskelig å finne objektive momenter tilsvarende alder som kan gjøres absolutt.

Adgangen til å avhøre psykisk utviklingshemmede ved dommeravhør kom inn i loven etter et forslag fra Straffelovrådet i deres høringsuttalelse til offerutvalgets utredning i NOU 1992 nr. 16. Allerede da forslaget ble sendt på høring ble avgrensingsproblemene drøftet, uten at dette medførte noen nærmere avklaring.

Avgjørelsen om vitnet må møte under hovedforhandlingen eller ikke må til sist treffes av retten, på grunnlag av en anmodning fra påtalemyndigheten i forbindelse med berømmelsen av hovedforhandlingen. De fagmiljøene som forholder seg til vitnet daglig er viktige premissleverandører for en beslutning.

En slik mangel på forutsigbarhet er lite ønskelig, men etter arbeidsgruppens oppfatning uunngåelig. For å avhjelpe eventuelle negative konsekvenser foreslås det flere kompensierende tiltak.

I en del tilfeller vil sakens omfang innledningsvis være uklart. Det samme vil kunne gjelde graden av psykisk utviklingshemming. For å sikre at psykisk utviklingshemmede kan få slippe å møte i retten der det er grunnlag for det, bør det gis en regel om at politiet ved mistanke om psykisk utviklingshemming alltid skal ta avhør på video, så fremt vitnet ikke motsetter seg det. En slik ordning medfører at man også i tvilstilfellene har mulighet for å endre fremgangsmåte dersom man vurderer feil. Det vil også være en god løsning i tilfeller hvor det haster med første avhør.

Videre er det avgjørende at politiet i alle tilfeller der det kan være aktuelt å frita vitnet fra å møte i retten sikrer siktedes rett til kontradiksjon under etterforskningen. Det må ikke være forhold ved etterforskningen som tvinger vedkommende til å måtte møte under hovedforhandlingen. Dette er også viktig av hensyn til den siktede. For mange psykisk utviklingshemmede er det vanskelig å forklare seg om en hendelse som har skjedd for noe tid siden. Den reelle muligheten for kontradiksjon er følgelig best kort tid etter hendelsen.

I tillegg foreslås de samme muligheter for alternativ tilpasning under hovedforhandlingen som for barn. Vitnets politiforklaring kan da avspilles under hovedforhandlingen, samtidig som siktedes rett til å stille spørsmål ivaretas under hovedforhandlingen. Dersom hensynet til vitnet tilsier det, bør en slik tilleggsforklaring kunne avgis per videokonferanse. Hvilke praktiske tilpasninger som gjøres, må avgjøres i den enkelte sak.

5.3.4 Andre med tilsvarende funksjonssvikt

Reglene om dommeravhør i straffeprosessloven § 239 inkluderer også ”andre med tilsvarende funksjonssvikt”. Formuleringen kom inn samtidig med at adgangen til å dommeravhøre psykisk utviklingshemmede ble innført. Begrunnelsen for denne utvidelsen var at en rekke medisinske tilstander og skader kunne medføre den samme kognitive svikt som en psykisk utviklingshemming, uten å falle inn i denne kategorien.

En slik formulering kan inkludere personer med ulike hjerneskader og personer med alvorlige psykiske lidelser. Av praktiske eksempler kan nevnes vitner med PTSD, alvorlige alkoholskader, eldre mennesker med tilstrekkelig fremskreden demens eller personer med ulike typer hjerneskader som har påvirket deres kognitive evner eller mulighet til å kommunisere. En kan også tenke seg ulike kombinasjoner av slike lidelser.

Som for psykisk utviklingshemning er det ikke mulig å foreta noen endelig avgrensning av hvem som faller inn i denne gruppen. Det er noen praktiske eksempler på at bestemmelsen har vært brukt, for eksempel ved seksuelle overgrep mot demente. Arbeidsgruppen mener bestemmelsen må videreføres, og at den endelige avgrensningen av hvilke vitner som kan fritas for oppmøte i hovedforhandlingen avgjøres av retten.

Også for denne gruppen er det viktig at avhørene sikres på video, og at siktedes rett til kontradiksjon sikres på etterforskningsstadiet der det er mulig at vitnet kan fritas for å forklare seg for retten. Også for denne gruppen kan det være et moment at siktedes reelle mulighet for kontradiksjon er best tidlig i etterforskningen.

Arbeidsgruppen foreslår at det også for denne gruppen åpnes for tilpasninger der vitnet må forklare seg for den dømmende rett. Både muligheten for avspilling av videoavhør og forklaring per videokonferanse er praktiske alternativer. Hvilke konkrete tilpasninger som skal gjøres i den enkelte sak, må løses i forbindelse med saksforberedelsen.

5.3.5 Om særlige tilpasninger for siktede

Både barn, psykisk utviklingshemmede og « andre med tilsvarende funksjonssvikt » kan også begå straffbare handlinger. Da oppstår spørsmålet om det er nødvendig med særlige tilpasninger når de er siktet. Det vil ikke være snakk om sikring av retten til kontradiksjon, og det kan ikke gis generelle regler om fritak for oppmøte til hovedforhandling. Dersom vedkommende er tilregnelig, vil bestemmelsen i straffeprosessloven § 281 hjemle gjennomføring av hovedforhandling uten at tiltalte er tilstede. Arbeidsgruppen har ikke vurdert det som aktuelt å utvide bestemmelsen. Dette medfører ikke at disse gruppene også som siktet kan ha behov for den tilrettelegging og avhørsform som er redegjort for ovenfor.

Siktede vil i de fleste tilfeller ha rett til bistand av en forsvarer i medhold av straffeprosessloven § 100 annet ledd. Bestemmelsen gir ingen absolutt rett til å få oppnevnt forsvarer, men nedsatt funksjonsevne ble fremhevet som en sentral begrunnelse for oppnevning ved en lovendring i 2010. I saker av ikke ubetydelig karakter kan det derfor legges til grunn at vedkommende også under etterforskningen vil ha bistand av en forsvarer. Dette reduserer behovet for absolutte regler.

For å bedre vedkommendes mulighet til å komme med sin versjon av hendelsesforløpet, bør avhør av mistenkte psykisk utviklingshemmede tas opp på lyd og bilde. Avhøret kan da helt eller delvis avspilles i retten, dersom retten ser behov for det. En del psykisk utviklingshemmede vil beherske det å forklare seg for en domstol, mens andre vil finne det vanskelig eller ha problemer med å forklare seg om et forhold som ligger noe tilbake i tid.

En slik ordning krever ingen lovendring da avhør på lyd og bilde kan avspilles under hovedforhandlingen ”når retten for øvrig finner grunn til det”, jf. § 300. Det må legges til grunn at formuleringen ”lydavhør”, inkluderer avhør på video. Arbeidsgruppen foreslår imidlertid at bestemmelsen presiseres noe, for å sikre at de mest aktuelle tilfellene kommer uttrykkelig frem i bestemmelsen.

5.3.6 Avgrensning etter sakstype

Som nevnt ovenfor vil ikke alle typer straffesaker kreve en tilpasset avhørsmodell. Dagens regelverk er formelt begrenset til sedelighetssaker, men det er åpnet for at det også kan anvendes i andre sakstyper.

Arbeidsgruppen foreslår i kapittel 5.2.1 at sedelighetssaker og familievoldssaker likestilles i en ny avhørsmodell. Videre er det foreslått at retten til bistandsadvokat utvides for de persongrupper dette regelverket gjelder for til også å gjelde ved overtredelser av straffeloven §§ 227 – 229 der handlingen har skjedd på bopel.

Arbeidsgruppen foreslår at den saklige avgrensningen av forskriften knyttes opp mot retten til bistandsadvokat, og den avhørtes rolle i saken.

Dette vil forenkle avgrensningene som må gjøres ved anvendelsen av forskriften. Samtidig vil det sikre at de aller fleste som har behov for en tilpasset avhørsmodell får tilbud om det. Samtidig er behovet for tvingende regler mindre jo lenger bort fra kjerneområdet en beveger seg, og dette må gjenspeiles i forskriften. Videre er det i de mest alvorlige sakene vanskelig å skille mellom sentrale vitner og fornærmede. I familievoldssaker kan dette være en og samme person.

Ved vurderingen av hvilke sakstyper som bør omfattes har arbeidsgruppen også sett hen til at det i en del tilfeller er naturlig at sakene håndteres av politiets ungdomsenheter, og at formålet med etterforskning er mer innrettet mot forebygging. Dette kan for eksempel være tilfellet ved konflikter i ungdomsmiljøer der både fornærmede og siktede er unge. Arbeidsgruppen har gjennom sine forslag søkt å avveie behovet for klare regler, med behovet for forutsigbarhet for den som avhøres og fleksibiliteten i politiets oppgaveløsning.

Arbeidsgruppen foreslår at det gis regler om at barn under 15 år og psykisk utviklingshemmede som er fornærmet eller et sentralt vitne i sak som gir rett til bistandsadvokat skal avhøres etter reglene i forskriften. I praksis vil det være siktelsen på avhørstidspunktet som er avgjørende. Videre foreslår arbeidsgruppen at fornærmede i andre saker bør avhøres etter reglene i forskriften, mens det bør være et større spillerom for avhør av vitner i andre saker.

5.4 Hva med de yngste barna?

5.4.1 Avvikle observasjonsordningen?

Observasjonsordningen slik den er beskrevet i forskriften blir i praksis ikke brukt i straffesaker. Årsaken antas å være at den forklaringen man eventuelt får frem er lite egnet til rettslig bruk. I tilfeller der den avhørte ikke har tilstrekkelig kognitive og språklige evner til å formulere sin versjon av et hendelsesforløp, må dokumentasjon for et eventuelt straffbart forhold finnes andre steder. Evaluering av ordningen i 2004 foreslo også at ordningen ble fjernet.

Arbeidsgruppen foreslår at reglene om observasjon ikke videreføres i en ny forskrift. Samtidig skal det poengteres at reglene som foreslås er metodeuavhengig, samt at det er fri bevisførsel i straffesaker. Følgelig er ikke de reglene som foreslås til hinder for at tilsvarende metoder benyttes i fremtiden.

De faglige og praktiske utfordringene som lå til grunn for innføringen av observasjonsordningen blir uansett ikke borte ved at reglene for dette fjernes. Justisdepartementet begrunnet opprinnelig innføringen av ordningen med at ”dommeravhøret kan være et utilstrekkelig bevismiddel når det gjelder små barn” og at ”reglene om dommeravhør synes vanskelig å praktisere ovenfor små barn og at de særlige problemene en står ovenfor når det gjelder de små barn, krever en annen løsning” (Rundskriv G-70/98 s 4).

Uttalelsene er fortsatt relevante, særlig ved avhør av små barn, komplekst traumatiserte barn og unge og psykisk utviklingshemmede med et lavt evnenivå. Dette er grupper som krever andre rammer og en annen kompetanse ved avhør.

For å imøtegå dette mener arbeidsgruppen at det må lages ordninger som både sikrer at de som håndterer slike avhør har den nødvendige kompetansen, og at de gis anledning til å håndtere en tilstrekkelig stor mengde slike saker for å bygge erfaring.

I dag er den kvalitativt beste, og mest effektive måten å gjøre det på, å gjennomføre disse avhørene på barnehusene, med avhørspersoner som har fått særskilt opplæring i avhør av de minste barna. Det vil sikre trygge rammer, og erfaring vil kunne bygges over tid. Det begrensede antallet barnehus, og de spesialiserte oppgavene de har, muliggjør en etablering av barnehusene som sentraler for erfaringsutveksling, noe som ytterligere vil kunne forsterke denne effekten.

5.4.2 Sekvensielle avhør

Selv om det ikke finnes alternativer som direkte kan erstatte de tilfellene observasjonsordningen var ment å dekke, finnes det i utlandet eksempler på avhørsmetoder som er tilpasset denne gruppen. I USA brukes en metode kalt «Extended Forensic Interview» (EFI). Metoden har vært brukt i rundt 10 år i USA, og det ser ut til at den gir lovende resultater i form av at flere barn forteller om overgrep.

Metoden er i ferd med å bli tilpasset norske forhold og utprøvd her. Politihøgskolen (PHS), som ansvarlig for utdanning av barneavhørere gikk i 2010 sammen med Kripos og Statens Barnehus Bergen for å se på om EFI kunne brukes i Norge. Metoden er av prosjektet oversatt til ”sekvensielle avhør”. Forberedelse til prosjektet startet allerede i 2009 med et kurs om metoden i USA, og det har siden vært arbeidet med å utvikle og tilpasse metoden til norske forhold.

Allerede i august 2010 var metoden klar for utprøving, og det var i første omgang lagt opp til å skaffe seg erfaring med ca 20 saker på barn under 6 år. Prosjektet har vært vurdert av Riksadvokaten opp mot de rettslige rammer som gjelder i dag, jf. brev av 16.04.10. Prosjektet ble stoppet av Hordaland politidistrikt høsten 2010 under henvisning til den ressursituasjonen politidistriktet da var i. Arbeidsgruppen har anmodet om at prosjektet ble gjennomført, og har understreket viktigheten dette ville ha for arbeidsgruppens videre arbeid, uten at dette har hatt noen effekt.

Prosjektet har like fullt klart å gjennomføre 10 avhør fra Haugaland og Sunnhordaland politidistrikt og fra Sogn og Fjordane politidistrikt. Erfaringene fra prosjektet er nedtegnet i en rapport fra juni 2012, der det også er inntatt henvisning til den forskningen som ligger til grunn for metoden. Rapporten er vedlagt denne rapporten. Erfaringene var positive, men tallmaterialet gir for lite informasjon til å ha en konklusjon i forhold til om metodikken fungerer etter ønsket hensikt.

Arbeidsgruppen har i sitt arbeid vært innstilt på å formulere et regelverk som er metodeuavhengig. Kunnskapen om hvordan man best legger til rette for at små barn og psykisk utviklingshemmede skal komme med sin forklaring vil kunne endre seg over tid, og være avhengig av både forhold ved avhørssituasjon og ved det enkelte vitnets spesielle behov for tilrettelegginger. Et regelverk som er metodeuavhengig vil være mer robust overfor fremtidige endringer.

Arbeidsgruppen tar følgelig ikke stilling til hvilken avhørsmetode som skal brukes. Det viktige er at det settes rammer som i størst mulig grad muliggjør erfaringslæring, metodeutvikling og kompetanseheving.

5.5 Andre problemstillinger

5.5.1 Innledning

Det oppstår en rekke praktiske problemstillinger ved gjennomføring av avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Arbeidsgruppen har vært opptatt av å løse så mange av disse utfordringene som mulig.

5.5.2 Hvem skal gis anledning til å overvære avhøret

Uavhengig av om det er en dommer eller en politiadvokat som leder avhøret, må det avklares hvilke andre aktører som kan eller bør tillates å følge avhøret fra bisitterrommet. Der det er oppnevnt forsvarer og bistandsadvokat skal disse selvsagt få følge avhøret. Det kan imidlertid tenkes enkelte tilfeller der etterforskningsmessig hensyn er til hinder for det. Vurderingen må da gjøres etter reglene i straffeprosessloven § 242.

En kan heller ikke se at det er noen problemstillinger knyttet til at andre etterforskere enn avhøreren følger avhøret. Spørsmålet i det følgende er hvilke andre personer som kan tillates å følge avhøret fra bisitterrommet.

Ved vurderingen må det tas hensyn til at avhøret skal være praktisk gjennomførbart. Dersom det er for mange som skal ytre sin mening om problemstillinger og formulering av spørsmål vil det fort bli uoversiktlig. Samtidig er det flere yrkesgrupper som besitter kompetanse det kan være viktig å ha tilgang på i en avhørssituasjon.

I praksis er det ansatte ved barnehuset, ansatte i barnevernet, barnets foreldre og verge det er aktuelt å la følge avhøret. Det er mulig å tenke seg andre grupper som vedkommendes behandler, medisinsk personell osv. Dette vil imidlertid bare være aktuelt i særlige tilfeller, og gjerne avgjørende for at avhøret lar seg gjennomføre. Arbeidsgruppen har ikke funnet grunn til noen detaljregulering av alle tenkelige tilfeller, men valgt å løse de mest aktuelle typetilfellene.

Evalueringen av barnehusene har vist at svært få har innvendinger til at en representant fra barnehuset tillates å følge avhøret (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefandsen 2012). Dette er trolig begrunnet i at det er kjent at barnehusmodellen er opprettet for å gi en mer helhetlig håndtering av disse avhørene og at barnehusansatte har en rolle i forhold til samarbeid og koordinering mellom de ulike aktørene i tillegg til å sørge for oppfølging av barn og pårørende. De ansatte på barnehusene overværer svært mange dommeravhør, og har følgelig et avklart forhold til sin rolle i avhøret. Personalet ved barnehusene er ansatt i politiet.

Formålet med opprettelsen av barnehusene var blant annet at den som avhøres skal sikres et helhetlig tilbud. Dette vil være vanskelig om de barnehusansatte ikke får overvære en av de mest sentrale aktivitetene ved barnehuset. I tillegg vil de barnehusansatte ved å følge avhørene opparbeide seg en unik erfaring, som vil være viktig for ytterligere kompetanseheving av avhørerne. Barnehusenes rolle i veiledning og etterutdanning omhandles i kapittel 7, men er et viktig moment også i den vurdering som gjøres her. De ansattes kompetanse medfører at de kan gi viktige innspill til avhøreren både før, under og etter avhøret.

Det er vanskelig å finne tilfeller der det vil være problematisk at representanter fra barnehuset får overvære avhøret. En mulighet er selvsagt at den som avhøres av en eller annen grunn selv skulle finne det betenkelig. Som nevnt har imidlertid de barnehusansattes deltakelse løst seg i praksis, og det anses utenkelig at dette også i fremtiden ikke skulle la seg løse i praksis. Arbeidsgruppen foreslår derfor at det i forskriften fastsettes at de som en klar hovedregel tillates å overvære avhøret, men at det er opp til avhørslederen å avgjøre i hvor stor grad de får delta i drøftelsene på bisitterrommet. I evaluering av Barnehusene vises det til at både de rettslige aktørene og avhørene ser det som hensiktsmessig med tilgang til barnefaglig kompetanse under avhøret. (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefansen 2012).

Hva gjelder barnevernet er deres undersøkelsesplikt uavhengig av politiets etterforskning. I forbindelse med en slik undersøkelse kan det være nødvendig å innhente opplysninger fra andre offentlige myndigheter som har kjennskap til barnet og familien. Andre offentlige myndigheter har også plikt til å gi opplysninger til barnevernet etter barnevernloven § 6-4 fjerde ledd.

I følge Justis- og politidepartementets rapport om Barnas hus (2006 s. 47), ble det påpekt at ”Rett til kopi og tilstedeværelse er viktige forutsetninger for at instansene skal kunne samarbeide, blant annet slik at det raskt avklares om det er behov for tiltak fra barnevernets side og om barnet har behov for behandling eller særskilt oppfølging, uten at barnet trenger å forholde seg til flere instanser og personer. En kan ikke se at det på noen måte kan svekke mistenktes rettssikkerhet om barnevernstjenesten, helsepersonell eller ansatte ved Barnas hus får rett til kopi og tilstedeværelse”

I vurderingen av hvordan barnevernet skal underrettes om opplysningene fra et avhør er straffeprosessloven § 226 bokstav e et viktig utgangspunkt. Her fremgår det at formålet med en etterforskning inkluderer forberedelse til barnevernssak. Påtaleinstruksen § 5-2 gir også politiet pålegg om straks å melde til barnevernet der en får ”kjennskap til eller mistanke om at barn mishandles av foreldre, foresatte eller andre som barnet bor sammen med”. Bestemmelsens andre ledd pålegger også politiet å gi barnevernet underretning om bruk av tvangsmidler mot barnets foresatte, med mindre hensynet til etterforskningen gjør det utilrådelig.

Arbeidsgruppen mener at det å la en representant fra barnevernet følge avhøret er en god og effektiv måte å underrette barnevernet på, slik at de kan utføre sine lovpålagte oppgaver. Det kan også være en god måte å sikre at bestemmelsen i straffeprosessloven § 226 bokstav e følges opp på en god måte. Alternativet er at barnevernet gis tilgang til opptaket i ettertid. Det er følgelig ingen utfordringer knyttet til taushetsplikt med en slik løsning. I akutte tilfeller vil en i tillegg spare viktig tid ved å la barnevernet følge avhøret. Det vil da være mulig raskt å få truffet de nødvendige beslutningene for barnet.

Et argument som har vært fremmet mot en slik løsning er at barnevernet selv melder mange av de sakene politiet etterforsker, og at den ansatte selv kan være vitne i saken. Etter arbeidsgruppens oppfatning er dette relativt enkelt å løse i praksis, og følgelig lite problematisk. For det første er ansatte i barnevernet profesjonelle aktører.

I de fleste sakene er primærkilden til opplysningene en annen enn den barnevernansatte, og det er da ikke grunnlag for å hevde at de ikke skulle være egnet til å forklare seg som vitne etter å ha hørt barnets forklaring. I de tilfellene der barnet har betrodd seg direkte til den ansatte i barnevernet kan problemstillingen løses enten ved at en annen følger avhøret, eller dersom dette ikke er mulig at vedkommende avgir forklaring til politiet før avhøret.

Et mulig moment i denne vurderingen er hvordan barnet selv oppfatter barnevernets tilstedeværelse. Det er ingen tvil om at barnevernets oppgave er å ivareta barnets interesser, men særlig for større barn vil det å forklare seg til barnevernet kunne oppleves som mer problematisk enn å forklare seg til politiet. En straffesak håndteres ofte uten at barnet blir ytterligere involvert, mens en inngripen fra barnevernet er noe barnet selv opplever direkte.

En del barn har allerede et anstrengt forhold til barnevernet. Noen av dem har vært truet med barnevernet av foreldrene, og kan følgelig ha et uriktig bilde av barnevernets oppgaver og intensjoner. Også i forholdet mellom barnet og dets foreldre vil det at barnet har forklart seg vitende om at barnevernet var tilstede kunne være konfliktskapende. Selv om dette er et svært lite problem, viser det at en ubetinget rett for barnevernet til å følge avhøret kunne medføre at enkelte barn nekter å forklare seg.

Det er ikke gitt at man trenger å opplyse om alle som er tilstede på bisitterrommet, men dersom barnet spør bør det opplyses om hvem som følger avhøret. Orienteringen må selvsagt tilpasses barnets utviklingsnivå. Arbeidsgruppen foreslår at det også for barnevernet formuleres en regel om at de som en klar hovedregel bør tillates å følge avhøret dersom de selv finner det formålstjenelig, men at det er avhørslederen som må avgjøre om dette skal nektes av hensyn til å få sikret vitnets forklaring.

Formuleringen er ment som en snever unntaksregel. Når det likevel foreslås er det for å sikre at det ikke utvikles avvikende praksis på grunnlag av en for uballansert forskriftstekst. Det skal i denne sammenheng presiseres at det er politiet som underretter barnevernet, og som følgelig avgjør hvordan dette gjøres. Forsvarer har ingen rolle ved denne vurderingen, og kan ikke kreve at barnet orienteres om barnevernets tilstedeværelse.

Arbeidsgruppen har ikke sett det som nødvendig med noen særlig regulering av at barnevernet må følge avhøret fra et tilstøtende rom, og ikke i samme rom som de øvrige profesjonelle partene. En slik regulering mangler begrunnelse målt opp mot de praktiske utfordringene det medfører, og det vil være i strid med tanken om et tettere samarbeid og større forståelse av hverandres oppgaver og roller.

Dersom barnevernet tillates å overhøre avhøret, er det avhørslederen som avgjør i hvilken grad de skal tillates å delta i diskusjonen rundt hvilke problemstillinger som skal forelegges barnet, og hvordan spørsmålene bør formuleres. Normalt vil dette være spørsmål barnevernet ikke deltar i.

I dagens forskrift § 7 fastsettes det at ”vitnets foreldre, en foresatt eller en annen som vitnet har tillit til, bør gis anledning til å følge avhøret”. I første ledd andre setning er det åpnet for å gjøre unntak i tilfeller der vedkommende selv er anmeldt, eller der ”hensynet til vitnet eller formålet med forklaringen taler mot det”. I praksis er dette et unntak som nærmest alltid er aktuelt, og det er i dag i svært få tilfeller at noen av de nevnte tillates å følge avhøret.

I motsetning til barnevernansatte er dette ikke profesjonelle aktører. I tillegg kan vedkommendes forklaring være viktig for den videre etterforskning. Det er imidlertid vanskelig før avhøret å vite hvilke opplysninger som kan være avgjørende. Både ved avhør av barn og psykisk utviklingshemmede vil tidfesting av handlinger ofte gjøres ved hjelp av hendelser vedkommende husker, men ikke selv klarer å plassere i tid. Praktiske eksempler kan være bosted, en ny sykkel eller en reise. Vedkommendes nærmeste vil da være et viktig vitne.

I tillegg kommer at en del barn vegrer seg mot å fortelle om det de har vært utsatt for når foreldrene hører på. Årsaken kan være at de skammer seg over det som har skjedd, eller at de vil beskytte foreldrene fra å høre hva som har skjedd.

I praksis fungerer dette godt. Det er kun i ytterst få tilfeller at den som avhøres krever å få noen med seg inn i avhørsrommet. I disse tilfellene vil man selvsagt måtte velge den løsningen som fungerer. Arbeidsgruppen foreslår derfor at foreldre, foresatte og tillitspersoner ikke gis anledning til å følge avhøret, men at det kan tillates i særlige tilfeller.

Det skal her presiseres at vedkommendes verger vil har rett til å sette seg inn i sakens dokumenter, eventuelt sammen med sin bistandsadvokat. Spørsmålet er følgelig ikke om de skal få innsyn i sakens dokumenter, men når og på hvilken måte.

Arbeidsgruppen foreslår at forsvarer og bistandsadvokat skal få følge avhøret der disse er oppnevnt, dog slik at etterforskningsmessige hensyn kan være begrensende, jf. straffeprosessloven § 242. Dersom forsvarer og bistandsadvokat er til stede, skal de tillates å stille spørsmål til vitnet gjennom avhøreren.

Videre kan andre etterforskere enn avhøreren, og ansatte ved barnehuset følge avhøret. Når det gjelder representanter fra barnevernet bør disse tillates å følge avhøret dersom de selv finner det formålstjenlig, men dette kan nektes av noen helt konkrete hensyn til etterforskningen.

Det er avhørslederen som avgjør om og i hvilken utstrekning disse skal tillates å stille spørsmål.

5.5.3 Frist for avhør

Av § 4 i dagens forskrift fremgår det at ”avhør skal foretas så fort som mulig og senest innen to uker etter at anmeldelse av den straffbare handlingen er inngitt til politiet”. Det er åpent for unntak i særlige tilfeller. Dersom fristen oversittes skal begrunnelsen føres i protokollen fra avhøret.

Denne fristen brytes i svært mange tilfeller. Det er gjort enkelte undersøkelser om hva som er årsaken til fristbruddene. Til en viss grad vil antallet etater som er involvert bidra til noe tidsbruk, men så langt arbeidsgruppen er kjent med skyldes det meste av tidsbruken ressursmangel eller manglende prioritering hos politiet.

Arbeidsgruppen har diskutert om fristen skal foreslås videreført, innskjerpet eller fjernet. I akutte tilfeller er en frist på to uker nærmest meningsløst. Ved akutte voldtektssaker av voksne mennesker uten kognitive problemer vil det å vente i 14 dager med å avhøre fornærmede være skandaløst. Det er ingen gode grunner til at voldtekt av en psykisk utviklingshemmet eller et barn skal behandles annerledes.

Det er også viktig at politiet sikrer vedkommendes forklaring i det tidsvinduet vedkommende er villig til å forklare seg. Særlig i de tilfellene der overgrepene pågår over tid, vil en unnlattelse av å ta et avhør av fornærmede raskt medføre enten risiko for nye overgrep eller at vedkommende av andre grunner ikke lenger er villig til å fortelle sin historie.

På den andre siden er det en del tilfeller der det ikke er like tidskritisk å gjennomføre avhøret, eller der det er en fordel å få gjennomført noe etterforskning før det tas avhør av barnet eller av den psykisk utviklingshemmede. En for kort frist vil også kunne oppleves som illusorisk, og være noe man ikke har mulighet til å forholde seg til i praksis.

Arbeidsgruppen mener den beste løsningen er å videreføre en frist for avhør. Dette er et tydelig signal til politiet om at etterforskning av disse sakstypene skal prioriteres.

For å gjøre det mulig å etterleve fristen i praksis, og for å trekke et skille mellom de sakene som åpenbart bør prioriteres og de tilfellene der dette ikke er like presserende, foreslås det et skille mellom avhør av fornærmede og sentrale vitner i saker som gir rett til bistandsadvokat etter straffeprosessloven § 107a, og andre nærliggende tilfeller.

I de først nevnte tilfellene foreslås fristen satt til en uke fra politiet gjøres kjent med opplysningene som gir grunn til avhør. I de fleste av disse sakene vil det være avgjørende at vedkommende kommer raskt i avhør for å få saken best mulig opplyst, og så raskt som mulig kunne treffe de nødvendige tiltakene.

For avhør av fornærmede i andre saker foreslås en frist for gjennomføring av avhør på fire uker fra samme tidspunkt. Det vil i disse sakene fortsatt være viktig med en tidlig avklaring, men sakene er ikke så alvorlige at det er rimelig med en veldig kort frist.

Det kan tenkes at det i enkelte saker finnes gode grunner til ikke å overholde fristen. For det første kan det tenkes fornærmedes tilstand er til hinder for et raskt avhør. I disse tilfellene skal fristen selvfølgelig ikke overholdes.

Videre kan det tenkes at etterforskningsmessige hensyn taler for en utsettelse. Det kan være at annen etterforskning må gjøres først, eller at det ønskes gjennomført skjult etterforskning før det blir kjent at politiet etterforsker forholdet. Også i disse tilfellene er det grunnlag for ikke å overholde fristen.

Etterforskningsmessige hensyn er et vagt begrep, noe som kan gi rom for misbruk. Oppfølging av om fristene overholdes vil være en naturlig del av det tilsyn politidistriktene løpende gjennomgår. For sakenes vedkommende foreslås det at eventuelle fristbrudd begrunnes i protokollen fra avhøret.

5.5.4 Bruk av tolk og andre kommunikasjonshjelpemidler

Flere av de som avhøres i dommeravhør har ikke norsk som morsmål, eller har behov for døvetolk. Det brukes i dag tolk ved flere barneavhør. I tillegg er barnehuset i Tromsø gitt et nasjonalt ansvar for dommeravhør på samisk, og det er blant annet en aktiv samisktalende avhører i et tilhørende politidistrikt.

Ved avhør av psykisk utviklingshemmede er det en del som har behov for særlige kommunikasjonshjelpemidler, jf. det som er beskrevet i kapittel 5.3.3 om ASK. Det er ikke praktisk å tenke seg at avhøreren skal beherske disse hjelpemidlene selv.

Arbeidsgruppen mener det bør presiseres at det både ved bruk av tolk, og ved bruk av andre hjelpemidler for kommunikasjon vil være avhøreren som formulerer spørsmålene og driver avhøret fremover. For å forhindre misforståelser foreslås det forskriftsfestet at det kan brukes ulike former for tolker til å bistå avhøreren.

6. Statens Barnehus - innhold og oppgaver:

6.1 Innledning

Som det fremgår av kapittel 3.5 var den felles grunntanken for etableringen av Statens Barnehus at de oppgavene som direkte involverer barn som er utsatt for overgrep og deres familier skulle foregå innen de samme lokalene. En annen viktig forutsetning var at disse lokalene var barnetilpassede og skulle gi så trygge rammer som mulig, både for barn og psykisk utviklingshemmede.

Barnehusene har fem hovedoppgaver. De bidra til behandlingen av straffesaken ved tilrettelegging og gjennomføring av avhør og kunne forestå medisinske undersøkelser av barn. De skal gi råd og veiledning til fagfolk i hjelpeapparatet, barnet eller den psykisk utviklingshemmede og deres pårørende. Videre kan de gi psykologisk behandling til barn og psykisk utviklingshemmede, og tilrettelegge for økt samarbeid og koordinering av de ulike myndigheters innsats rundt barnet.

Ansatte ved barnehusene skal inneha den nødvendige spesialkompetanse, være pådriver for økt kompetanse hos involverte myndigheter og tilrettelegge for forskning. Selv om det er litt variasjon i hvordan utfordringene løses på de ulike barnehusene, har alle i dag et tilbud tilsvarende de fem hovedoppgavene.

Evalueringen av barnehusene bekrefter at det i dag gis et mer helhetlig tilbud, og at aktørene har tillitt til at barnehusansatte innehar høy faglig kompetanse og ivaretar barna på en bedre måte enn tidligere (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefansen (2012) Delrapport 1, Stefansen, Gundersen & Bakketeig, (2012), Delrapport 2).

I alle barnehusene er det minst ett tilpasset avhørsrom som er godt utstyrt for opptak på lyd og bilde. Personalet betjener utstyret, og brenner DVD av avhøret til politi og domstol. I tilknytning til avhørsrommet er det bisitterrom der det gjennomføres formøter, og der avhøret kan observeres. Alle barnehus har gått bort fra enveisspeil og har store skjermene der bildet overføres direkte. Det finnes også mulighet for kommunikasjon mellom dommer og avhører i flere av landets barnehus ved hjelp av en «propp i øret» til avhører eller lyssignal som kan brukes for å oppnå kontakt med avhøreren. Barnehusene har i tillegg utstyr for å bruke videokonferanse for fjernavhør av barnet.

Alle barnehus har eget rom og utstyr for å utføre rettsmedisinske undersøkelser av barn. Undersøkelsene utføres av barneleger som både har kompetanse og erfaring på å gjennomføre slike undersøkelser. De fleste er tilknyttet Barnehusene gjennom en avtale med nærmeste helseforetak. Tall fra barnehusene viser at medisinske undersøkelser kun blir utført i 10-20 % av anmeldte saker. Politiet begjærer som oftest undersøkelser bare i de sakene der barnet har fortalt om overgrep som det kan forventes å finne spor av ved en rettsmedisinsk undersøkelse, som for eksempel DNA-spor, fysiske skader og lignende.

I flere barnehus tilbys det i tillegg medisinsk undersøkelse av helsemessige årsaker. Barn og familier kan ha behov for å trygges på at ikke barnet er skadet. Dette kan ha betydning for barnets psykiske helse og berolige engstelige omsorgspersoner rundt barnet. I tillegg er det grunn til å anta at mange av de barna som kommer til barnehuset kan ha andre fysiske eller psykiske plager, og barnehusene kan her ha en viktig sosialmedisinsk rolle.

Barnehusene gir råd og veiledning om spørsmål knyttet til overgrep mot barn. Dette gjøres både per telefon og i møter. Det gis råd og veiledning både til fagfolk og pårørende som er bekymret for om barn eller psykisk utviklingshemmede utsettes for overgrep. Noen barnehus arbeider også sammen med de lokale og regionale offentlige tannhelsetjenestene når det gjelder kompetanse og med rutiner ved melding av saker der tannhelsepersonell mistenker overgrep.

Målsetningen er at alle som tar kontakt med et barnehus skal få svar eller bli henvist videre til rette instans. Som eksempel kan nevnes at det finnes et godt utviklet apparat av tverrfaglige «konsultasjonsteam» i regi av RVTS (Regionale ressursentre om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging) som gir råd og veiledning ved mistanke om overgrep. Barnehusene samarbeider med RVTS om kompetanse og overlappende arbeidsoppgaver.

I andre tilfeller kan en problemstilling bli henvist til politi eller barnevern eller vedkommende kan få råd av en kompetent rådgiver eller psykolog ansatt ved barnehuset. Alle barnehusene er pr. i dag bemannet for drift på vanlig dagtid.

I tillegg har barnehusene personale som har kompetanse til å gi råd, veiledning og behandling til barn og omsorgspersoner som kommer til barnehus i forbindelse med et avhør. Disse blir alle vurdert ut fra sitt behov for behandling, og henvises eventuelt videre dersom de trenger ytterligere oppfølging. Barnehusene samarbeider med andre behandlingsinstitusjoner og kommuner, og tilbyr også korttidsbehandling i barnehuset. Noen barnehus tilbyr behandling til mistenkte overgripere under 15 år.

En forutsetning for opprettelse av barnehus var at de involverte myndigheter skulle samarbeide bedre og mer helhetlig i saker der barn og psykisk utviklingshemmede var utsatt for overgrep. Barnehusene søker også å sikre at barn får samme tilbud uavhengig av hvor de bor i landet. Redd Barna påpekte i en rapport fra 2004 at det er ulik kvalitet på samarbeidet i slike saker i Norge, og at dette påvirker tilbudet til barna.

Alle barnehus har etablert rutiner for å bedre samarbeidet. Ved flere av barnehusene gjennomføres samrådsmøter der en tar opp praktiske problemstillinger rundt gjennomføringen av avhørene, og hvor de aktuelle instanser deltar. Her drøftes spørsmål som hvordan den som skal avhøres skal komme seg til barnehuset, om det er behov for tolk, og om det er problemstillinger knyttet til sikkerhet for den avhørte.

Selv om barnehusene gir råd og veiledning til de som tar kontakt, er avhøret inngangen til oppfølging og behandling. Barnehusene tar i motsetning til voldtektsmottakene ikke i mot barn som ikke har vært i kontakt med politiet. Det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å vurdere om dette er en riktig avgrensning, men det skal likevel påpekes at ordningen gir ryddige rammer.

Barnehusene er i dag administrativt underlagt det lokale politidistriktet. En ordning der straffesaken ikke var inngangen til tilbudene på barnehuset, ville skapt enda større utfordringer knyttet til blant annet taushetsplikt, enn det en opplever i dag.

6.2 Hvem bør barnehusene være for?

6.2.1 Innledning

I det følgende skal det drøftes hvem som skal, bør og kan avhøres på barnehus. Ved vurderingen av hvordan reglene skal utformes har arbeidsgruppen sett hen til at alle bør ha lik rett til barnehusene uavhengig av hvor i landet de bor. Det medfører at det er behov for klare regler for en del grupper.

Videre skal det trekkes frem at den tekniske kvaliteten på avhørene jevnt over er langt bedre på barnehusene enn ellers. Når bevisverdien av avhøret skal vurderes kan det være av avgjørende betydning at man faktisk ser barnet, også om det skulle flytte på seg. I en del avhør blir det tegnet underveis i avhøret, og det må det være mulig å følge med på tegningen utenfra. På barnehusene er det investert i utstyr med god kvalitet, og de ansatte har opparbeidet seg god kompetanse i ”produksjon” av avhørene.

I vurderingen er også den tilretteleggingen som gjøres før avhøret viktig. Trygge omgivelser vil gi et bedre utgangspunkt for avhør, noe som trolig vil medføre at flere forklarer seg. Dette er også vektlagt positivt av flere av de ulike aktører i forbindelse med avhør (Barnehus-evalueringen, delrapport 1).

Det er også enklere å etablere gode kontrollrutiner ved gjennomføring av avhør på barnehus. Før avhøret bør det tas stilling til forhold som behov for tolk, den avhørtes sikkerhet, hvem som skal bringe vedkommende til barnehuset og hvilken oppfølging som bør gis etter avhøret. Evalueringen av barnehusene viser at barn opplever å bli godt ivaretatt når de kommer til et barnehus for avhør i en straffesak (Barnehus-evalueringen, delrapport 2).

Oppfølgingen og utredningen den avhørte får i forbindelse med avhøret vil være viktig for å sikre at vedkommende får de rette tiltak både på kort og lang sikt. Dersom ordningen fungerer godt, vil avhør på barnehus ha en psykososial eller sosialmedisinsk effekt, selv om avhøret ikke gir grunnlag for ytterligere etterforskning. Dersom barnehusene kan ”screeene” barn med andre hjelpebehov vil dette både kunne gi en helsegevinst og en kriminalitetsforebyggende effekt.

6.2.2 Om barns rett til å komme på barnehus

Ved dagens ordning kan det berammes dommeravhør i saker som gjelder barn under 16 år og voksne psykisk utviklingshemmede. I 2008 ble aldersgrensen for å ta i bruk dommeravhør utvidet fra 14 til 16 år. En av årsakene til dette var at også denne aldersgruppen ble vurdert som sårbar og burde få slippe å møte personlig i retten, se Ot.prp. nr. 11 (2007-2008) side 51 flg. Det er dessverre ikke uvanlig at behandling av volds- og sedelighetssaker tar tid før det foreligger endelig avgjørelse. Dette kan få negative konsekvenser for ungdommens senere liv.

Et viktig moment ved vurderingen av hvem barnehusene bør være for er at barn fra 14-15 års alder og oppover til dels utsettes for andre typer overgrep enn mindre barn. Det er oftere personer utenfor familien som er overgripere, og typen overgrep endrer karakter. Flere av de seksuelle overgrepene skjer også i helger og om natta, noe som fordrer en annen beredskap enn barnehusene i dag kan tilby. Disse sakstypene gir ofte andre beskyttelses- og behandlingsbehov enn seksuelle overgrep eller vold i nære relasjoner.

Det er liten tvil om at ungdomsgruppen over 16 år som utsettes for vold og overgrep utenfor familien, også kan ha behov for barnehusets spesialkompetanse og tilpassede lokaler. De forholdene som er nevnt gjør likevel at det må vurderes om det ved en regulering av bruk av barnehus gjøres en gradering i forhold til hvilke saker som *skal* behandles innenfor barnehusmodellen og hvilke saker som *kan* behandles der.

Inngangen til barnehuset er som nevnt avhøret. Arbeidsgruppen har ikke vurdert noen annen ordning, og har tatt utgangspunkt i dette ved utformingen av forslagene. Avhøret er imidlertid kun ett aspekt ved barnehuset, og ikke nødvendigvis tilstrekkelig til å avgjøre hvem som skal møte der for avhør.

De barna som blir avhørt har ofte også andre medisinske, psykiske eller psykososiale problemer. Disse problemene kan være et utslag av overgrep, eller være en del av mistankegrunnlaget. Selv om det skulle vise seg at barnet ikke har vært utsatt for overgrep, eller ikke kan eller vil fortelle om sine opplevelser, vil det at avhøret gjennomføres på et barnehus kunne bidra til en oppfølging som uansett kan bedre barnets livssituasjon. Fra et sosialmedisinsk synspunkt kan en avhørsordning med lav terskel for bruk av barnehus, gi stor effekt over tid.

Dette har til en viss grad vært vektlagt ved utarbeidelse av arbeidsgruppens forslag. Arbeidsgruppens mandat og sammensetningen har imidlertid ikke lagt opp til noen utførlig drøftelse av dette temaet. Problemstillingen reiser i tillegg spørsmål knyttet til helsepolitisk prioritering, som det ikke er naturlig at arbeidsgruppen tar stilling til. Det overlates til departementet å vurdere om spørsmålet skal utredes ytterligere.

Alle typer overgrep mot barn har et potensial for senskader. Vedvarende overgrep, og overgrep som skjer fra tillitspersoner skiller seg imidlertid ut som typetilfeller. I saker som gjelder konflikt mellom ungdommer, eller mindre alvorlig og mer tilfeldig kriminalitet, vil behovet for oppfølging kunne variere mye. Sakens alvorlighet og den avhørtes forhold til en mulig gjerningsperson er følgelig viktige parametere ved utforming av reglene.

Med dagens ordning er det opp til den enkelte dommer å avgjøre hvor avhøret skal gjennomføres. Det medfører at det er forhold som dommerens syn på barnehus og domstolens økonomi som kan være avgjørende for om barnet får nytte av det tilbudet barnehusene kan gi. Også i politiet spiller forhold som økonomi og utfordringer med arbeidstidsbestemmelsene inn for i hvor stor grad man argumenterer overfor domstolen for bruk av barnehus.

Arbeidsgruppen har derfor sett det som nødvendig å sikre at de barna som virkelig trenger det, får en rett til å benytte et barnehus.

Det er viktig at en ordning ikke er for rigid, men i tilstrekkelig grad ivaretar de ulike behov for oppfølging avhengig av sakens karakter, forhold ved fornærmede eller vedkommendes tilknytning til saken. Ressursmessige hensyn må til en viss grad vektlegges. Ressurshensyn handler ikke utelukkende om penger, men også om kompetanse.

Dersom man ønsker å opprettholde høy nok kompetanse på barnehusene, er det begrenset hvor mange flere barnehus som kan etableres. Dersom barnehusene pålegges for mange oppgaver, vil det kunne virke inn negativt på den totale oppgaveløsningen.

Det må også antas at antallet saker, og dermed antallet avhør øker med alderen på den fornærmede. Overgrepene, og dermed utfordringene, er ulike og behandlingsbehovet endrer karakter. Også større barn kan ha behov for de rammer og oppfølging som et barnehus tilbyr, men samtidig vil det være langt flere i denne gruppen som bedre kan tåle at den medisinske undersøkelsen og avhør foregår utenfor et barnehus.

En rett til å møte på et barnehus, er selvfølgelig ikke til hinder for at politiet kan ha samtaler med barnet i direkte tilknytning til en hendelse. Det kan være viktig både å få umiddelbare opplysninger som er vesentlige for etterforskningen, og for å vise barnet at det tas på alvor.

Arbeidsgruppen foreslår at bruk av barnehus gjøres obligatorisk for barn under 15 år som skal avhøres som fornærmet. Det samme gjelder ved avhør av sentrale vitner i saker som gir rett til bistandsadvokat. For mindre sentrale vitner, og vitner i andre saker åpnes for bruk av barnehus.

Det skal her fremheves at arbeidsgruppen i kapittel 5.2.1 foreslår at sakstypene som gir rett til bistandsadvokat utvides, og i kapittel 5.2.3 at grensen for avhørsordningen forslås satt til 15 år. Forslaget her må sees i sammenheng med dette. Unntak bør bare gjøres i helt spesielle tilfeller der hensynet til barnet tilsier det. Et tilfelle kan være der barnet har flyskrekk, og fly er den eneste praktiske reisemåten.

Arbeidsgruppen vil fremheve at også de som faller utenfor den obligatoriske bruken av barnehus i mange tilfeller har bruk for den støtten som gis på barnehusene. Dette gjelder også de som er over 15 år og som av andre grunner har særlige behov. Som viktige eksempler kan nevnes der barnet har psykiske problemer. Det kan også tenkes at behovet for særlig tilpasning begrunnes i ulike funksjonshemninger. Den avhørtes behov for tilpasning bør tillegges særlig vekt ved avgjørelse av om avhøret skal gjennomføres på barnehus eller ikke. Det er viktig at en ikke stenger barnehusene for viktige grupper ved at økonomiske og praktiske hensyn tilleggs for stor vekt.

6.2.3 Psykisk utviklingshemmede

Det er i politiet mangel på kompetanse om psykisk utviklingshemmede og hvilke særlige behov de kan ha i en avhørssituasjon. Dette bekreftes av arbeidsgruppens egen undersøkelse, jf. kapittel 12.1. Ofte er relevant informasjon om vedkommende person vanskelig tilgjengelig, enten fordi det mangler en grundig utredning og diagnose, fordi en er i tidsnød eller fordi de som innehar den aktuelle informasjonen selv er involvert i saken. I tillegg kan taushetsplikt gjøre det utfordrende for politiet å få tak i informasjonen.

Det er kommunen som har ansvar for tilbudet til voksne psykisk utviklingshemmede. De fleste bor i en form for bofellesskap eller mottar hjelp fra kommunen til daglige gjøremål, arbeid og økonomi. Få er umyndiggjort, og det er ordningen med hjelpeverge som i hovedregel brukes for å ivareta den psykisk utviklingshemmedes behov for bistand og for å ta avgjørelser de ikke selv er i stand til å ta. Ytterligere kompliserende er det at innholdet i oppnevningen til hjelpevergen kan variere, noe som kan gjøre det vanskelig å avgjøre om vedkommende har en formell rolle i etterforskningen.

Det er store variasjoner på grad av psykisk utviklingshemming og ulike diagnoser gir forskjellige behov. Noen psykisk utviklingshemmede vil være gode vitner og selv ha et ønske om å stille i retten for å forklare seg. For andre kan dette være en stor belastning, eller evnen til å gjenfortelle hva som har hendt kan være svak.

Videre er det flere utfordringer knyttet til psykisk utviklingshemmede som vitner. Utviklingshemmede kan ha problemer med å forstå og gjenfortelle et hendelsesforløp, særlig dersom overgrep har skjedd over tid, og ligger tilbake i tid. Formulering av spørsmål kan ha ekstra mye å si for påliteligheten i avhøret, noe som fordrer at de som avhører psykisk utviklingshemmede har den nødvendige kompetansen. Samtidig kan det være vanskelig for en som ikke har spesiell kompetanse på å kommunisere og forstå mennesker med slike funksjonshemminger å vurdere det reelle kognitive funksjonsnivået til vitnet.

Beslutningen om den psykisk utviklingshemmede skal avhøres ved ordinært politiavhør eller ved dommeravhør tilligger i dag politiet. På grunn av de forhold som er nevnt ovenfor har dette medført ulik praksis, og det fremstår ofte som noe tilfeldig om det gjennomføres dommeravhør eller ikke. Det synes som om det i begrenset grad innhentes informasjon om vitnets tilstand tidlig i etterforskningen, noe som medfører at beslutningen om avhørsform blir tilfeldig. I kapittel 5.3.3 er det foreslått at psykisk utviklingshemmede alltid skal avhøres på lyd og bilde, da det gir muligheten i ettertid å avhjelpe ved eventuelle feilvurderinger.

Det må lages et regelverk som så langt som mulig sikrer at de psykisk utviklingshemmede som har tilstrekkelig behov for den tilrettelegging og oppfølging som gis gjennom barnehusene, får dette tilbudet. Barnehusene har som nevnt særlig oppmerksomhet rettet mot samhandling mellom ulike etater.

Gjennom arbeidsgruppens egen undersøkelse har både politi og barnehus rapportert om sviktende samarbeid i mange saker, og at dette både ga negative utslag på etterforskningen og for sikkerheten til fornærmede. En psykisk utviklingshemmet kan ha et godt utviklet «hverdagspråk», samtidig som vedkommende har store problemer med å forstå begreper og logiske sammenhenger.

Det er avgjørende for kompetanseutviklingen på barnehusene at de får et tilstrekkelig antall saker med avhør av psykisk utviklingshemmede i året. Det er til nå et begrenset antall slike saker, noe som vanskeliggjør kompetanseutvikling i de ulike politienhetene. Med det antall barnehus som nå er etablert, og kompetansen som er der, vil det være en langt større mulighet for å bygge opp kompetansen som trengs for å tilrettelegge og gjennomføre avhørene på en god måte. Ved en økning i antallet saker vil det også kunne utvikles fastere samhandlingsformer for medisinske undersøkelser, traumebehandling osv.

Det må også sees hen til at barnehusene har personell som ofte har en bedre forutsetning enn politiet for å fremskaffe relevant informasjon om den psykisk utviklingshemmede. Flere av de ansatte ved barnehusene har sosialfaglig eller helsefaglig bakgrunn og utdanning, og er godt kjent med hvor informasjon kan innhentes, og hvilken informasjon som kan være relevant for avhøret.

Også for de psykisk utviklingshemmede vil økonomiske hensyn spille inn ved valg av løsning. Arbeidsgruppen ser det derfor som viktig at det i de mest alvorlige sakene sikres en rett til å bli avhørt på barnehus. Samtidig vil de samme kapasitetshensyn spille inn her, som ved avhør av barn. En fornuftig avgrensning av kretsen av personer som skal avhøres på barnehus, kan også sikre at de som har størst behov for det avhøres av personer med særlig avhørskompetanse. Det er i dag en utfordring i en rekke politidistrikt å opprettholde tilstrekkelig avhørskompetanse over tid. Selv om flere tiltak bør iverksettes for å avhjelpe dette, bør en ny avhørsordning ikke legge for stort press på denne ressursen.

I tillegg til sakens alvorlighet, vil også vedkommendes tilknytning til gjerningspersonen være et relevant moment. Overgrep begått av personer en har særlig tillit til kan skape stor frykt og usikkerhet. Kretsen av personer som faller inn under denne definisjonen kan imidlertid skille seg noe fra barn. Støttekontakter, ansatte der vedkommende bor og personer vedkommende bor sammen med er typiske eksempler på dette.

Terskelen for å fritta psykisk utviklingshemmede fra å møte i retten bør ikke være høy. Dersom påtalemyndigheten vurderer at det er grunnlag for slikt fritak, bør dette søkes avklart så tidlig som mulig.

Arbeidsgruppen foreslår derfor at psykisk utviklingshemmede som er fornærmet i saker som gir rett til bistandsadvokat skal avhøres på et barnehus av en særlig skikket avhører. Vedkommende bør også fritas for plikten til å møte i hovedforhandlingen.

I tilfeller som ligger nært opp til dette bør fritak vurderes. Som eksempel kan nevnes at vedkommende er vitne til vold mellom beboere i samme bofellesskap. Her vil vedkommende ikke selv være fornærmet, men hendelsen kan like fullt være svært skremmende.

6.2.4 Mistenkte psykisk utviklingshemmede

Avhør av mistenkte psykisk utviklingshemmede byr på mange av de samme utfordringer som nevnt ovenfor. Samtidig er det flere forhold som medfører at utfordringene er ulike. Det vil ikke være snakk om sikring av retten til kontradiksjon, og det kan ikke gis generelle regler om fritak for oppmøte til hovedforhandling.

Dersom vedkommende er tilregnelig, vil bestemmelsen i straffeprosessloven § 281 hjemle gjennomføring av hovedforhandling uten at tiltalte er tilstede.

I tillegg er det praktiske utfordringer knyttet til å gi denne gruppen tilgang til barnehusene. Det er ikke alle barnehusene som er innredet på en måte som gjør det mulig å skille ulike brukere når det trengs. Samtidig kan det lokalt finnes gode praktiske løsninger i enkeltsaker der det er spesielle behov. Arbeidsgruppen har derfor ikke funnet grunn til å regulere dette spørsmålet nærmere.

6.2.5 Andre aktuelle grupper

Som nevnt ovenfor har barnehusene i dag sin kjernekompetanse knyttet til mindre barn og barn som er utsatt for seksuelle overgrep eller vold i familien. I tillegg er fagsammensetningen godt egnet til å gjennomføre avhør og oppfølging av psykisk utviklingshemmede, selv om erfaringsgrunnlaget foreløpig er begrenset. Problemstillingen her er i hvilken grad virksomheten bør utvides til også å gjelde andre grupper.

Et aktuelt typetilfelle er der mistenkte selv er under 15 år, for eksempel barn som forgriper seg seksuelt på andre barn. Flere barnehus har i dag kompetanse på unge som begår overgrep, og noen barnehus tilbyr behandling selv, mens andre samarbeider med etater som har spesiell kompetanse på denne gruppen. Det er ofte barn og familier som trenger mye hjelp og oppfølging. Handlingene kan også være et resultat av at mistenkte selv har vært utsatt for overgrep. Dette er en sakstype barnehusene bør fortsette å arbeide med.

En annen gruppe er fornærmede og vitner med hjerneskader, eller alvorlige psykiske problemer. I denne gruppen kan det også finnes barn og ungdommer. Dette er personer med tilsvarende kommunikasjonsutfordringer som psykisk utviklingshemmede, og som faller inn i kategorien ”personer med tilsvarende funksjonssvikt” i dagens § 239.

Ressurshensyn er et motargument for bruk av barnehus utenfor kjernetilfellene. I tillegg vil de sakene det her er snakk om være svært uensartet. Både type sak, sakens alvorlighet, den avhørtes tilknytning til saken og vedkommendes evne til å forklare seg kan variere mye.

Også formålet med etterforskningen kan variere. Et praktisk eksempel er unge mistenkte som etterforskes for vinnings- og narkotikaforbrytelser og hvor politiets oppmerksomhet er rettet mot etablering av oppfølgingsteam eller lignende. Sakenes alvorlighet er for liten, eller mistenktes problembilde for langt fra barnehusets kjernevirksomhet, til at det bør brukes av barnehusenes kapasitet i disse sakene.

Det er ingen tvil om at personer i den gruppen som her omtales kan ha bruk for barnehusenes kompetanse. I tillegg kan politiet ha behov for bistand til å kartlegge den som skal avhøres og støtte til tilrettelegging av avhøret. Det er imidlertid verken nødvendig eller ønskelig at alle disse avhørene gjennomføres på barnehusene. Det er likevel ikke noe til hinder for at det lokalt gjøres avtaler mellom barnehus og politi i enkeltsaker. Det finnes allerede flere konkrete eksempler på at barnehusene har vært involvert i slike saker, for eksempel der en eldre dame var fornærmet i en sedelighetssak.

Arbeidsgruppen ser ikke at det er verken grunnlag eller behov for en regulering av disse tilfellene. Problembildet er for variert til at det er egnet for detaljregulering. I tillegg vil barnehusenes kompetanse og kapasitet variere.

6.3 Dekning av kostnader

Kostnadene ved å stille i dommeravhør for den som avhøres, og den eller de som følger vedkommende, dekkes i dag av retten etter de samme regler som vitner som møter til hovedforhandling. Utgiftene føres ikke som en del av domstolens eget budsjett, men på en egen post på statsbudsjettet. Utgifter til forsvarer og bistandsadvokat dekkes også av retten etter reglene i salærforordningen. Politiets utgifter til avhør dekkes av politiets eget driftsbudsjett.

For arbeidsgruppen er det viktig at det finnes en løsning for utgiftsdekning som sikrer barn og psykisk utviklingshemmede i hele landet lik tilgang til barnehusene, uavhengig av hvor de bor i landet. Det er viktig at det ikke er politidistriktets økonomi som avgjør hvorvidt barnehus skal benyttes eller ikke, men at det er behovet til den som avhøres som er styrende. Også spørsmålet om hvor mange barnhus vi bør ha, bør i så liten grad som mulig være knyttet til spørsmål som dette, men i hovedsak bygge på hvor det er mulig å bygge opp den nødvendige kompetansen for å gi et så godt tilbud som mulig.

Arbeidsgruppen foreslår ingen endringer for de profesjonelle aktørene. Politiet og barnevernet må dekke sine utgifter på vanlig måte innenfor sine budsjetter. Oppnevnte forsvarere og bistandsadvokater vil også i fortsettelsen måtte få sine utgifter dekket etter reglene i salærforordningen.

Som følge av forslaget om at avhørene normalt skal ledes av politiet og ikke domstolen, er det imidlertid nødvendig med en regel for dekning av utgiftene til den som avhøres og den eller de som følger vedkommende.

Arbeidsgruppen foreslår at det tillegges barnehusene å dekke utgiftene i første omgang. De vil være involvert i alle de avhørene som gjennomføres hos dem. Utgiftene bør imidlertid ikke dekkes av barnehusenes budsjett, men refunderes på tilsvarende måte som i dag. Dette kan enten gjøres ved at barnehusene gis en konto for slike utgifter, eller at utgiftene refunderes av den lokale tingretten.

Det siste inkluderer en viss mulighet for etterkontroll med utgiftene. Hvilket alternativ som velges vil måtte avgjøres av hvilke kontrollrutiner en ønsker etablert. Dette er forhold arbeidsgruppen ikke har forutsetninger for å vurdere. Det avgjørende for gruppen er at det finnes en ordning som sikrer at tilgangen til barnehusene ikke avhenger av det enkelte politidistrikts budsjett.

Utgifter til tolk og lignende dekkes i dag av domstolen, mens politiet selv dekker utgiftene ved politiavhør. Arbeidsgruppen kan ikke se at det er grunnlag for noen særordning for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede her. Det kan på generelt grunnlag reises spørsmål om det bør etableres egne finansieringsordninger for tolkeutgifter i strafferettspleien, men det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å vurdere.

7. Bruk av særlig skikket person

7.1 Innledning

For å kunne gjennomføre et avhør i en straffesak er det en rekke ulike typer kunnskap en god avhører bør besitte. Vedkommende må kunne en del strafferett for å vite hvilke faktiske forhold som er viktig å få belyst. I tillegg kommer gode kunnskaper om straffeprosessuelle regler om avhør, forklaringsplikt og rettigheter for den som avhøres. Man bør også ha både teoretisk kunnskap og praktisk kompetanse om avhørsmetodikken politiet benytter og de kommunikasjonsprinsipper metoden bygger på. Politiets avhørsmetoder baseres på vitnepsykologisk forskning det kan være en fordel å ha en viss oversikt over.

Avhør av barn og psykisk utviklingshemmede stiller ytterligere krav til avhørerens kompetanse. I tillegg til det som er nevnt ovenfor må disse avhørerne ha den nødvendige teoretiske og praktiske ballasten som kreves for å kommunisere med barn på en så presis måte som mulig. Dette forvanskes ytterligere av at de sakene det tas avhør i ofte er alvorlige, og at den som avhøres gjerne er traumatisert, har utviklingsforstyrrelser eller av andre grunner har reduserte kognitive evner og forutsetninger. Det er heller ikke uvanlig at barn som møter til avhør har relasjonsskader som kan prege dem i møtet med politiet.

Selve avhørssituasjonen kan for mange også oppleves som vanskelig og skremmende, noe som igjen stiller høye krav til avhøreren. Siden det ofte bare gjennomføres ett avhør, forsterkes presset på avhøreren om å lykkes på første forsøk.

For politi og påtalemyndighet er dette som oftest prioriterte saker der det er viktig å få saken så godt opplyst som mulig. Dette har medført at det i dagens forskrift er gitt regler for at avhøreren bør være en særlig skikket person. Det er imidlertid ingen formelle krav til kompetanse. Det er opp til dommeren å vurdere om vedkommende politiet tilbyr har de nødvendige kvalifikasjoner.

Arbeidsgruppen har vært opptatt av å lage en ordning som sikrer at de som på grunn av alder eller særlig sårbarhet trenger å bli avhørt av avhørere med særlig kompetanse, blir det. Samtidig er det viktig at den modellen som velges er metodeuavhengig, slik at en eventuell utvikling av avhørsmetodene ikke fordrer regelendringer for å kunne implementeres. Videre har det vært viktig å etablere gode ordninger for å opprettholde og videreutvikle avhørernes kompetanse. I tillegg har arbeidsgruppen sett det som ønskelig å legge til rette for en mulig fremtidig spesialisering av avhørskompetanse.

7.2 Dagens avhørutdanning

Alle som i dag går ut av Politihøgskolen har gjennomført kurs i avhør etter den såkalte Kreativ-modellen. Det er en fasedelt avhørmodell, som fokuserer på å legge til rette for å få tilført saken så mye faktum som mulig. I tillegg tilbyr Politihøgskolen videreutdanning i å foreta dommeravhør.

Utdannelsen er en blanding av teoretiske forelesninger og praktiske øvelser. Utdanningen er bygget opp om avhørsmetodikken utviklet av Kari Gamst og Åse Langballe. Opplegget for utdanningen er nylig revidert. Opptakskravene til utdannelsen fordrer i dag at en er politiutdannet.

Utdanningen omfatter både avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. En uballanse i erfaring og forskning medfører imidlertid at utdanningen i hovedsak har vært innrettet mot avhør av barn. Arbeidsgruppen er kjent med at Politihøgskolen vurderer å tilby et påbygningskurs for blant annet avhør av psykisk utviklingshemmede.

Det er i dag ikke åpnet for at personer fra andre yrkesgrupper kan gjennomføre utdannelsen, og arbeidsgruppen har ikke sett noen grunn til å drøfte dette nærmere. Spørsmålet reiser en rekke ulike problemstillinger, hvorav en del er utenfor det arbeidsgruppen er ment å drøfte. Samtidig er dette forhold som er lite egnet for forskriftsregulering.

Før dagens utdanning ble etablert gjennomførte Politihøgskolen kurs i etterforskning av saker med seksuelle overgrep. Kursene var fordelt på tre etterfølgende moduler, der modul to og tre var særlig rettet mot dommeravhørene.

De langt fleste som i dag tar dommeravhør har gjennomført utdanning ved Politihøgskolen. Det er imidlertid ingen ettergodkjenningsordning eller krav til vedlikehold av kompetanse. Arbeidsgruppen er kjent med at barnehusene gjennomfører samlinger for dommeravhørerne, men det er ikke obligatorisk oppmøte og engasjementet i politidistriktene er noe varierende.

7.3 Kompetansekrav for avhørere

Som nevnt har det de senere årene vært en stor økning i antall avhør som gjennomføres. Dette har skapt et press på den avhørskompetansen som finnes i dag. Arbeidsgruppen forventer at økningen vil fortsette, både i form av en ytterligere avdekking av saker der barn eller psykisk utviklingshemmede er involvert, og ved at det tas flere avhør i hver sak.

En ytterligere økning i antallet saker kan forventes, noe som vil kunne skape et ytterligere press på den avhørskompetansen som finnes. Arbeidsgruppen har ment at det er viktig å ta hensyn til dette ved utforming av reglene. Samtidig gjør den store mengden avhør at det i dag er langt enklere enn tidligere å lage tjenesteordninger der det planlegges for gjennomføring av slike avhør.

Ved de fleste barnehusene gjennomføres det nå flere avhør hver uke. En økning av antall vil medføre at en med langt større grad av sikkerhet kan forutse hvilken ressursbruk som er nødvendig til enhver tid.

Det er i dag en utfordring i flere politidistrikt å mønstre et tilstrekkelig antall kompetente avhørere. Dette skyldes imidlertid ikke bare mangel på utdannede avhørere, men også at de som utdannes raskt finner andre oppgaver i eller utenfor politiet. Arbeidsgruppen har det inntrykket at denne endringen av arbeidsoppgaver i liten grad skyldes belastningen med å høre den avhørtes historie, men at det i for liten grad er tilrettelagt for å gjennomføre slike avhør. Avhørerne har ofte andre tjenesteoppgaver, uten at det i tilstrekkelig grad gis avlastning for dommeravhør. Samtidig føler en seg forpliktet til å stille opp og gjennomføre avhør når det er behov. Dette kan medføre at den totale belastningen over tid blir for stor.

En mulig løsning er at det i større grad samarbeides på tvers av politidistriktsgrensene, og at koordineringen av avhørskapiteten legges til barnehusene. Det vil sikre at det hele tiden er tilgang på nødvendig avhørskompetanse. Dersom avhørene tas inn i turnusen til avhørerne vil det også sikre et visst antall avhør i året, som gir rom for faglig utvikling og vedlikehold.

Arbeidsgruppen er imidlertid av den oppfatning at en regelfesting av dette i for stor grad griper inn i politimestrenes styringsrett til at det er riktig å fremme forslag om dette. Tilgang på kompetente avhørere, og hvilke formelle krav som stilles til kompetansen, er forhold som må vurderes ved utforming av regelverket. For arbeidsgruppen har det sentrale i denne sammenheng vært å vise at det er mulig å løse kapasitetsproblemene, og det påvirker hvordan forslagene utformes.

Arbeidsgruppen foreslår derfor at det som en klar hovedregel stilles et formelt krav om kompetanse for å ta de avhørene som faller inn under forskriften.

Det er i mange tilfeller snakk om alvorlige forhold, og den avhørte trenger god tilrettelegging for å få frem sin historie. Konsekvensene av at dette ikke gjøres så bra som mulig kan være store, ikke bare for den enkelte, men også for samfunnet i form av at det i ettertid kan øke vedkommendes hjelpebehov.

En ser imidlertid ikke grunn til å utforme innholdet i kompetansekravet nærmere. Politihøgskolen gjennomfører i dag utdanning av dommeravhørere, og et kompetansekrav kan derfor enkelt knyttes opp mot gjennomført og bestått utdanning. En nærmere forskriftsfesting av innholdet i kompetansekravet er både unødvendig og lite ønskelig.

7.4 Nærmere avgrensning av kravet til kompetanse

Utfordringen med et kompetansekrav er å finne den riktige ballansen mellom krav til kompetanse, og behovet for fleksibilitet. Arbeidsgruppens forslag om frister for visse typer avhør setter press på kapasiteten. Det er også viktig at reglene utformes slik at politiet fortsetter å snakke med barn i akutte situasjoner.

Det er utviklet en dreiebok for politiets samtaler med barn i akutte tilfeller. Dreieboken er lagt ut på politiets interne nett for kompetanseutveksling KO:DE.

I helt akutte situasjoner kan det være viktig å få sikret barnets umiddelbare forklaring. Det er i dag ingen døgnberedskap på barnehusene, og det er heller ikke mulig å etablere en ordning der barnehusene skal være tilstrekkelig raskt operativ over hele landet. I akutte tilfeller er det viktig å få samlet inn så mye faktum som mulig, så raskt som mulig. Dette kan følges opp med et ordinært avhør i ettertid etter reglene for avhør av barn.

Det skal i denne sammenheng presiseres at selv om et slikt akutt avhør kan ivareta politiets behov for rask innsamling av fakta, så ivaretar det ikke barnets behov for oppfølging.

Det er også grunn til å unnta visse sakstyper som naturlig hører hjemme i politiets ulike ungdomsteam eller U18-enheter og som fortsatt bør behandles der. Dette er sakstyper der formålet med etterforskningen kan være en annen en de volds- og sedelighetssaker arbeidsgruppens avhørsordning er særlig rettet mot.

Det er etter arbeidsgruppen mening ingen grunn til å skille mellom avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Metodisk gjennomføres avhør av psykisk utviklingshemmede etter de samme prinsipper som for barn. Utfordringene i forbindelse med avhøret kan imidlertid være større, og det kan derfor stilles spørsmål ved om det ikke bør stilles ytterligere krav til kompetanse og erfaring hos avhørspersonen.

En gjennomføring av avhør på barnehus vil langt på vei sikre at forberedelsene til avhøret er gode. Et ytterligere kompetansekrav er også vanskelig å konkretisere inntil det eventuelt foreligger en egen tilleggsutdannelse for slike avhør fra Politihøgskolen. Arbeidsgruppen foreslår derfor ikke at dette formaliseres nå, men vil samtidig fremheve kompleksiteten i slike avhør.

Arbeidsgruppen mener det til en viss grad må tas hensyn til at avhørskompetanse i dag er en knapphetsressurs. Det er allerede et press på å få gjøre unntak fra dommeravhørsforskriften for barn mellom 14 og 16 år. Samtidig er det etter arbeidsgruppens oppfatning enklere å løse kapasitetsutfordringen i dag, enn for noen år siden da antallet avhør var lavere. Ved de fleste barnehusene tas det nå flere avhør hver uke. Enkelte av disse avhørene er akutte, mens andre kan planlegges noe tid i forveien. Dette gjør det samlet enklere å planlegge bruk av avhørsressurser.

Det kan stilles spørsmål ved om det skal gjøres et skille ut fra sakens alvorlighet og den avhørtes rolle i saken. Viktigheten av å gi vitnet så gode muligheter til å forklare seg som mulig er viktigere i de tilfellene der vedkommende utsettes for vold eller seksuelle overgrep, enn der vedkommende er vitne til et mindre alvorlig straffbart forhold. Politiet avhører imidlertid sjelden barn eller psykisk utviklingshemmede som vitner i saker om sykkeltyveri eller nasking. Selv om problemstillingen er lite reell, kan det være greit at det presiseres i forskriften at det formelle kompetansekravet ikke er ment å omfatte slike tilfeller.

I saker som gjelder vold og seksuelle overgrep er det ofte vanskelig innledningsvis å vite om sakens alvorlighetsgrad. Heller ikke om den som avhøres selv er direkte utsatt for overgrep eller ikke, er videre egnet til å trekke et skille i slike saker. Det å være vitne til familievold kan også gi rolle som fornærmet. I tillegg kan det innledningsvis være vanskelig å utelukke at vitnet ikke også selv utsettes for overgrep.

Arbeidsgruppen mener avhør av barn og psykisk utviklingshemmede alltid bør foretas av utdannede avhørere. For å gi en regel som både er tydelig, praktiserbar og som i tilstrekkelig grad tar høyde for de ulike typetilfellene foreslår arbeidsgruppen imidlertid at det formelle kompetansekravet knyttes til avhør av vitner og fornærmede i saker som gir rett til bistandsadvokat.

Selv med en slik avgrensning kan det oppstå særlige tilfeller der det kan være grunnlag for å gjøre unntak fra kompetansekravet i ekstraordinære situasjoner. Dette bør imidlertid ikke overlates til den enkelte etterforsker eller avdelingsleder å avgjøre da det vil kunne føre til at det gjøres unntak for ofte. For å sikre at unntak kun gjøres der det virkelig er grunn til det, foreslås det at dette må besluttes og begrunnes av politimesteren etter samråd med lokal førstestatsadvokat. Nærmere føringer for slike unntak bør gis av Riksadvokaten.

7.5 Barnehusene som kompetansesentra og krav om ettergodkjenning av avhørere

Etableringen av barnehusene har gitt avhørerne tilgang til ny kompetanse. De ansatte på barnehusene kommer fra fagmiljøer politiet tidligere har hatt kontakt med, men ikke så nært og kontinuerlig som nå. De barnehusansatte ser i tillegg mange avhør med en rekke ulike avhørere, noe som gir en unik erfaring. De opparbeider seg også erfaring i å tilrettelegge for vanskelige avhør, herunder skaffe seg oversikt over hvor det kan finnes kunnskap om ulike lidelser og medisinske tilstander. Arbeidsgruppen ser det som viktig at denne kompetansen utnyttes.

Barnehusene gir en mulighet for å etablere regionale kompetansesentra for avhørere. Antallet barnehus er begrenset og samarbeidet mellom dem er godt. Dette er en unik mulighet for å skape nærhet til kompetanse i hele landet, samtidig som ny kunnskap kan spres effektivt. Arbeidsgruppen er kjent med at barnehusene i dag er i gang med et slikt tilbud til avhørerne. Deltakelse er imidlertid frivillig, og oppslutningen følgelig noe variabel. Etter arbeidsgruppens oppfatning bør dette formaliseres i en ny avhørsordning.

Avhørskompetanse krever ikke utelukkende teoretisk skoleing, men også praktisk erfaring. Denne praktiske erfaringen må både vedlikeholdes og videreutvikles. Som nevnt er det i dag ingen systematisert faglig oppdatering eller veiledning av avhørere, men barnehusene har sammen med Politihøgskolen og Kripos etablert uformelle ordninger for faglig oppdatering. Dette tilbudet er fremholdt som positivt i evaluering av barnehus (Barnehusevalueringen, delrapport 1 og 2).

Etter arbeidsgruppens oppfatning bør dette formaliseres, og faglig sett er Politihøgskolen et naturlig sted å plassere ansvaret. Samtidig må det sørges for at Kripos sin kompetanse og brede praktiske erfaring utnyttes, samt at kunnskapen er mest mulig tilgjengelig for avhørere over hele landet. Barnehusene er et naturlig knutepunkt for ivaretagelse av dette siste momentet.

En satsning på barnehusene som kompetansesenter gir også rom for en mer uformell erfaringsutveksling. Dersom barnehusene engasjeres i vedlikehold av avhørskompetanse vil de etter hvert skaffe seg oversikt over hvilke avhørere som presterer best i ulike særlig krevende avhør. En kan også se for seg at enkelte avhørere etter hvert får særlig erfaring i avhør med tolk, eller avhør av mennesker med ulike typer diagnoser eller lidelser.

Dersom en slik kompetanseutvikling skal ha den ønskede effekt, må ordningen gjøres obligatorisk. Det nødvendiggjør et krav om regodkjenning av avhørskompetansen. Sverige har i dag et tilsvarende krav om regodkjenning av avhører hvert femte år. Innhold og krav til revurdering må utredes. Arbeidsgruppen kan ikke konkret angi hvilke krav som skal stilles til en slik regodkjenning. En forskriftsfesting av kravene vil også kunne medføre en sementering som ikke er gunstig for den videre utvikling.

Arbeidsgruppen foreslår følgelig at det innføres et krav om ettergodkjenning av avhørere. Ansvaret for konkretisering av hvilke krav som skal stilles, og den nærmere utformingen av ordningen overlates til Politihøgskolen i samarbeid med Kripos..

7.6 Muligheten for spesialisering

Som beskrevet ovenfor er både Politihøgskolen og barnehusene sentrale instanser for videreutvikling av kunnskap og spredning av kompetanse når det gjelder avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Videre har Kripos gjennom sin rolle som nasjonalt bistandsorgan opparbeidet en særlig kompetanse på de vanskelige avhørene. Det har også vært forsket relativt mye innen feltet de senere år, og dette ser ut til å fortsette. Det er viktig at denne nye kunnskapen spres til praksisfeltet så raskt som mulig.

I tillegg er den gruppen vitner forskriften omhandler svært ulik. Det er forskjellige utfordringer knyttet til avhør av små og store barn, og til barn med ulike former for utviklings- eller tilknytningsforstyrrelser. I tillegg kommer avhør av psykisk utviklingshemmede der forskjellene i kognitive evner kan være svært forskjellige. Disse ulikhetene medfører at det må stilles spørsmål ved om avhørskompetansen bør spesialiseres ytterligere.

Ett veldig konkret tilfelle er avhør av de minste barna. Arbeidsgruppen foreslår ovenfor at det gjøres ytterligere forsøk med sekvensielle avhør. Dette krever at avhøreren tilegner seg kunnskap om metoden. Som tidligere nevnt er arbeidsgruppen kjent med at Politihøgskolen arbeider med å tilby videreutdanning i avhør av psykisk utviklingshemmede. Arbeidsgruppen er også kjent med at det arbeides for å etablere en spesialisering i avhør av de minste barna.

Det har ikke nå vært mulig å formalisere noe krav om spesialkompetanse, men arbeidsgruppen har ved formuleringen av forslagene vært opptatt av å legge til rette for kompetanseutvikling. Dersom barnehusene, i tillegg til Kripos, får en rolle som kompetansesentra kan det også forventes at de har oversikt over avhørskompetansen i sin region, og at det skjer utveksling av kunnskap og erfaringer. Dette vil være et viktig grunnlag for en eventuell fremtidig ordning med spesialisering.

8. Ulike sider ved den praktiske gjennomføringen av avhørene

8.1 Utskrift av avhørene

8.1.1 Innledning

Som nevnt har antallet avhør økt betraktelig de senere år. Dette er en ønsket utvikling, men det skaper praktiske utfordringer ved utskrivning av avhørene. Ansvar for utskrivning av dommeravhør tilligger i dag den enkelte domstol. Det er noe varierende hvorvidt de selv skriver ut avhørene, eller om det leies inn eksterne firma til å forestå utskrivningen. Ved noen domstoler har det vært lang ventetid på å få skrevet ut avhørene. Dette er problematisk for fremdriften i etterforskningen.

Avhørene skrives ut i form av dialogutskrift. Dommeren kan beslutte at avhøret ikke skrives ut. Dette kan være praktisk i de tilfellene der den avhørte ikke forklarer seg om noen straffbare forhold. I noen deler av landet er det en avtale med domstolen om at politiet også i ettertid kan be om utskrift av avhør, dersom det skulle vise seg å være nødvendig.

8.1.2 Ansvar og kapasitet

Arbeidsgruppens forslag om at politiet alene gis ansvar for disse avhørene, medfører at ansvaret for utskrift også overføres fra domstolene til politiet. Det vil følgelig bli politiets ansvar å avgjøre om en eventuell utskrift er nødvendig, og hvordan dette i så fall skal gjøres.

8.1.3 Dialogutskrift, sammendrag og forsøk med samtidig protokollering

Som nevnt skrives avhørene i dag ut som dialogutskrift. Såfremt lyd kvaliteten er god, gir dette en helt presis redegjørelse for vitnets forklaring. Det er imidlertid svært ressurskrevende å skrive en dialogutskrift.

Et viktig utgangspunkt for vurderingen er at en utskrift kun er et hjelpemiddel under etterforskningen, og eventuelt også under hovedforhandlingen. Det er opptaket av forklaringen som er selve beviset. I dag er kvaliteten på bildeopptaket, i hvert fall de avhørene som gjennomføres på et barnehus, betydelig bedre enn tidligere. Også i de fleste tingretter er det nå bedre utstyr for fremvisning av slike avhør. Dette medfører at det nå er lettere å høre hva den avhørte faktisk sier i avhøret, uten hjelp av en dialogutskrift.

Under hovedforhandlingen er det også et problem at dialogutskriften kan ta oppmerksomheten vekk fra hvordan vitnet fremstår i avhøret. Måten vedkommende forklarer om en hendelse med kroppsspråk og ansiktsuttrykk er et viktig moment ved bevisvurderingen. Dette kan man miste dersom man kun følger med på en dialogutskrift. Dialogutskriften er imidlertid et nyttig verktøy for aktor og dommer når det skal skrives tiltalebeslutning eller dom.

Vold- og sedelighetsseksjonen ved Oslo politidistrikt og Statens Barnehus i Oslo har i løpet av 2011 gjennomført forsøk med samtidig protokollasjon av avhør ved barnehuset. Forsøket ble presentert for arbeidsgruppen på møte 15. mars 2011, og ble fulgt opp med en anmodning fra arbeidsgruppen til politimesteren i Oslo om gjennomføring av forsøket. Beskrivelsen av prosjektet, og fremgangsmåten ved protokolleringen er beskrevet i en erfaringsrapport fra prosjektet datert 9. januar 2012, som er vedlagt denne rapporten.

Fremgangsmåten ved protokolleringen tilsvarende den som benyttes ved videoavhør av voksne personer. Under avhøret blir forklaringen fortløpende protokollert i form av et resymé. Dette blir så gjennomgått og kontrollert i ettertid. Dersom protokolleringen er foretatt av en sivilt ansatt, blir den godkjent av en polititjenesteperson i ettertid.

Protokolleringen ble gjort i samsvar med påtaleinstruksens bestemmelser om protokollering av avhør, samt Riksadvokatens retningslinjer for lyd- og billedopptak av politiforklaringer av 16. oktober 2009. I forkant av avhørene ble dommer, forsvarer, bistandsadvokat og aktor oppfordret til å notere tidspunkt på eventuelle sekvenser de ønsket dialogutskrift av.

I forsøket fra Oslo var rapport med resymé av vitnets forklaring ferdig senest dagen etter avhøret. I snitt hadde rapportskriverne 60 minutter med etterarbeid før rapporten kunne ferdigstilles. Det skal bemerkes at de som protokollerte avhørene var trent til dette, og samtidig behersket touchmetoden.

Arbeidsgruppen mener dette fremstår som en god orden, og på linje med et ønske om så stor grad av samordning av regelverk som mulig. Ved en fremgangsmåte som dette blir avhør av barn og psykisk utviklingshemmede behandlet langt på vei på samme måte som for andre avhør. Forklaringen blir raskt tilgjengelig for bruk i den videre etterforskningen. Samtidig er den nøyaktige forklaringen sikret ved et lyd- og bildeopptak.

Ordningen fordrer noe opplæring, men gir politiet tilgang til en kompetanse som ikke bare er anvendelig i de avhørene det her er snakk om, men ved alle avhør. En effektiv utnyttelse av fordelene med videoavhør er ønskelig ved etterforskning av alle typer straffesaker.

En mulig ulempe er at resyméet av avhøret ikke kan fremlegges under hovedforhandlingen på samme måte som en dialogutskrift. På grunn av dårlig lyd kvalitet på mange dommeravhør har det vært nødvendig å dokumentere avhørene gjennom dialogutskrift. Avhørene som gjennomføres på barnehus har imidlertid jevnt over så god lyd kvalitet at det er enklere å få med seg det som blir forklart. Alternativt kan det tas dialogutskrift av de delene av avhøret der den nøyaktige formuleringen er viktig.

Etter arbeidsgruppens oppfatning krever en orden som dette ingen særlige tilpasninger for å kunne benyttes. Protokolleringen av avhørene vil følge de ordinære reglene for protokollering av avhør, og dialogutskrift av passasjer av avhøret vil kunne fremlegges som hjelpedokument uten at det er nødvendig med en særskilt hjemmel for det.

En gjenstående problemstilling er hvem som skal være ansvarlig for dekning av utgiftene. I dag er det tingretten som forestår utskrivning av avhørene, og som følgelig dekker utgiftene. Dersom ansvaret for de fleste avhørene overføres til politiet, er det ingen grunn til at tingretten fortsatt skal dekke utgiftene til utskrift.

Dersom det gjennomføres et rettslig avhør av barn eller psykisk utviklingshemmede vil imidlertid dommeren som i dag være ansvarlig for utskrift av avhøret. Hvorvidt avhøret skal skrives ut, og hvordan dette i så fall skal gjøres, er et spørsmål som i dag løses i den enkelte sak. Så vidt arbeidsgruppen kjenner til fungerer dette tilfredsstillende i dag, dersom en ser bort fra tidsbruken. Forslaget til ny avhørsmodell vil imidlertid medføre at domstolene blir involvert i langt færre avhør enn i dag, slik at det vil være langt mindre utfordrende å opprettholde en akseptabel kapasitet på utskrift.

De ordinære reglene for protokollering av avhør, sammenholdt med Riksadvokatens presiseringer er relativt fleksible. Bestemmelsen i påtaleinstruksen § 8-14 trenger en viss modernisering. Det gis blant annet føring om at rapport om avhør fortrinnsvis bør skrives på skrivemaskin. Arbeidsgruppen har imidlertid ikke sett det som naturlig å foreslå en ny bestemmelse for protokollering av alle avhør.

Forskjellen mellom de avhørene det her er snakk om, og ordinære politiavhør er måten de brukes i retten. Ved ordinære politiavhør er det normalt protokollatet som brukes i retten, selv om straffeprosessloven § 300 åpner for avspilling av avhør. For de avhørene forskriften gjelder avspilles normalt de delene av avhøret som er relevant for retten. Dette gir rom for visse tillempninger. Det er for eksempel ikke nødvendig med underskrift på protokollatet fra avhøret, jf. straffeprosessloven § 230.

Arbeidsgruppen foreslår at protokollasjon av avhøret skjer etter de ordinære reglene for dette i straffeprosesslov og påtaleinstruks, dog slik at det i større grad åpnes for delvis og begrenset protokollering av avhøret. I tillegg foreslås det et unntak for krav til underskrift på avhøret i § 230. De samme regler foreslås for alle avhør etter forskriften, uavhengig av om de ledes av en politijurist eller av en dommer.

8.2 Om møter før og etter avhøret

8.2.1 Innledning

For å få et så godt utfall av avhøret som mulig er det viktig at alle praktiske problemer ryddes av veien så tidlig som mulig. Som eksempler kan nevnes om det er behov for tolk, hvem som henter den som skal avhøres, hvordan reisen skal legges opp og hvem som tar seg av vedkommende etter avhøret. I tillegg kan det være viktig å vurdere den avhørtes sikkerhet etter avhøret.

Det er i dag flere politidistrikt som i samarbeid med barnehusene har etablert gode rutiner for dette arbeidet. Arbeidsgruppen er imidlertid kjent med at dette ikke alltid fungerer like godt, og at det ikke er i alle tilfellene de ulike aktørene har den nødvendige forståelsen for hvilke utfordringer som kan oppstå. Arbeidsgruppen har derfor vurdert at det er nødvendig at dette til en viss grad reguleres i forskriften. Det er imidlertid ikke mulig å regulere kasuistisk hvilke problemstillinger som må løses i den enkelte sak. En har følgelig valgt å formalisere visse aktiviteter i forbindelse med avhøret for på den måten å sikre at det i hvert fall foretas en vurdering av hvilke problemstillinger som må løses.

8.2.2 Koordinering før avhøret

Uavhengig av om avhøret gjennomføres på et barnehus eller ikke, må praktiske spørsmål avklares. En god måte å gjøre dette på er gjennom et koordineringsmøte, eller i form av sjekklistor. Formålet er å avklare alle praktiske spørsmål i tilknytning til avhøret, samt hvilke tiltak som eventuelt må være på plass for å ivareta den avhørte etter avhøret. Det avgjørende er ikke hvordan dette gjøres, men at det sikres tilstrekkelig tilrettelegging av avhøret.

Hvem som har ansvaret for møtet og vurderingene vil kunne variere fra politidistrikt til politidistrikt, og arbeidsgruppen har ikke sett det som formålstjenlig med en nasjonalt enhetlig organisering. I enkelte politidistrikt er det egne dommeravhørskoordinatorer som naturlig har denne funksjonen. Andre steder gjøres dette av barnehusene.

Arbeidsgruppen foreslår at det formelle ansvaret for at dette blir gjort legges til lederen av avhøret. For å sikre at koordinering skjer skal det også fremgå av protokollen for avhøret om det er gjennomført er koordineringsmøte, eller hvordan dette eventuelt er ivaretatt.

En slik ordning vil sikre at møtet gjennomføres, og at politidistriktene blir tilstrekkelig oppmerksom på behovet for slik tilrettelegging. Samtidig er det en ordning som gir tilstrekkelig fleksibilitet til at den bør fungere både i alvorlige og mindre alvorlige saker.

I denne sammenheng er det viktig å understreke at en slik koordinering kun relaterer seg til den praktiske gjennomføringen av avhøret. Den koordinering av oppfølging av barnet som barnehusene gjør, berøres ikke av dette, selv om det selvsagt er praktiske berøringspunkter.

8.2.3 Formøte i forbindelse med avhøret

Formøte gjennomføres normalt like før avhøret starter. Formålet med møtet er å avklare de siste nødvendige formaliteter, samt gjennomgå den nærmere plan for avhøret.

Dersom forsvarer er til stede ved avhøret må det avklares om vedkommende har vært i kontakt med sin klient. Eventuell forklaringsplikt må også endelig avklares her. I tillegg vil avhøreren legge frem en plan for avhøret som gjennomgås av de som er tilstede. Møtet er viktig for å sikre at alle de nødvendige forberedelser er gjort for avhøret, slik at en unngår avbrytelser underveis på grunn av forhold som kunne vært avklart på forhånd. Møtet er også viktig for om mulig å klargjøre hvilke straffebud som kan være anvendelige, og følgelig hvilke problemstillinger som kan være særlig aktuelle.

Arbeidsgruppen foreslår at avhørslederen gis ansvar for å sørge for at det avholdes et formøte.

Ved politiledede avhør vil avhøreren og politijuristen kunne ha gjennomført mange avhør sammen, og følgelig i liten grad ha behov for avklaringer. Det er dermed heller ikke her mulig eller formålstjenlig å gi noen detaljregulering av hvilke problemstillinger som skal drøftes. Arbeidsgruppen mener det er tilstrekkelig at den som leder avhøret får ansvar for at møtet avholdes, og at dette noteres i protokollen.

8.2.4 Ettermøter

Møtene etter avhøret brukes i dag til å avklare praktiske spørsmål som om det er behov for et nytt avhør, eller hvorvidt det skal tas utskrift av avhørene. Dersom avhøret er ledet av politiet vil et slikt møte også få preg av et etterforskningsmøte, noe som ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å regulere.

Uavhengig av hvor avhøret gjennomføres og hvem som leder avhøret er det imidlertid viktig at en umiddelbart etter avhøret får avklart hvorvidt det er problemstillinger knyttet til selve avhøret som må løses. I tillegg må det vurderes om den planlagte oppfølgingen av den avhørte er tilstrekkelig sett i lys av det som har fremkommet i forklaringen. Heller ikke her er det mulig med noen regulering ut over å sikre at møtet avholdes, og problemstillingene drøftes.

Arbeidsgruppen foreslår derfor at det forskriftsfestes at den som leder avhøret skal sørge for at aktørene møtes etter avhøret for å avklare eventuelle spørsmål, og at det noteres i protokollen at det er gjort.

8.3 Bruk av videokonferanse

8.3.1 Innledning

Det er i dag nærmest fast praksis at avhøret tas opp på video, og overføres elektronisk til et bisitterrom. Det er svært få, om noen, dommeravhør som gjennomføres ved hjelp av enveisspeil. Arbeidsgruppen er imidlertid kjent med at det er stilt spørsmål ved om ordningen er innenfor reglene i dagens forskrift, og har derfor sett det som nødvendig med en regulering av ordningen.

I tillegg gjennomføres det i dag stadig flere avhør der en eller flere av deltakerne følger avhøret fra et annet sted. Særlig praktisk er dette i tilfeller der det er noe reiseavstand til avhørsstedet. Det er noe ulik erfaring med dette, og arbeidsgruppen vil derfor prøve å gi føringer for hvordan dette kan gjøres på en best mulig måte.

8.3.2 Intern bruk av videokonferanse

I alle barnehusene, og i de aller fleste andre lokaler der dommeravhør gjennomføres, er det lagt til rette for å følge avhøret fra et tilstøtende rom per tv. I flere barnehus er bisitterrommene plassert et stykke fra avhørsrommene. Dette bidrar til mindre støy fra bisitterrommet, og at det kan legges til rette for en mer fleksibel utnyttelse av lokalene.

Arbeidsgruppen mener dette er en god ordning, og at den er i tråd med dagens regelverk. For å være sikker på at det ikke oppstår misforståelser har en imidlertid valgt å foreslå regler om dette direkte i forskriften.

8.3.3 Ekstern bruk av videokonferanse

Stadig flere barnehus gjennomfører i dag avhør der en eller flere av deltakerne befinner seg i et annet lokale enn barnehuset og følger avhøret per videokonferanse. Ordningen er særlig praktisk i de tilfellene der barnehuset ligger et stykke unna tingrettens lokaler.

Som nevnt gjennomføres det i dag mange avhør der den som avhøres av ulike grunner ikke forklarer seg om noe straffbart forhold. Avhørene gjennomføres ofte på grunnlag av et relativt lite faktum. Holdt opp både mot kostnadene og tidsbruken ved å reise til nærmeste barnehus blir videokonferanse et gunstig og praktisk alternativ. I en del tilfeller er bruk av videokonferanse i praksis en forutsetning for at barnehuset benyttes.

Bruk av videokonferanse kan imidlertid ha noen negative konsekvenser. Det er av enkelte anført at det er vanskelig å lede avhøret per videokonferanse. Dette er det imidlertid vanskelig å finne gode praktiske eksempler på. Representanten for barnehuset vil uansett måtte oppholde seg der barnet er.

Med unntak for bistandsadvokaten vil de øvrige profesjonelle partene i praksis ikke komme i kontakt med den som avhøres i det hele tatt. Det er følgelig vanskelig å se forskjellen på å følge avhøret på en tv-skjerm fra naborommet eller fra noen mil unna. Kvaliteten på videokonferanseutstyret som benyttes i dag er godt, og det antas at man vil få en ytterligere forbedring i fremtiden.

Det man imidlertid mister er den direkte kontakten med avhøreren. I tillegg krever møter på videokonferanse en noe bedre strukturering enn møter der alle er tilstede i samme rom. Det stiller noen tilleggskrav til den som leder avhøret, og til hvilke avtaler som gjøres på formøtet om kommunikasjonen mellom aktørene.

All den tid dette utelukkende er snakk om kommunikasjon mellom profesjonelle aktører, kan en imidlertid vanskelig se at dette ikke kan løses i praksis forutsatt at rammene klargjøres tydelig. De negative erfaringene som har vært med bruk av videokonferanse kan ha sammenheng med uklare rammer.

Arbeidsgruppen er kjent med at evalueringen av barnehusene (Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefandsen 2012) mener det må foretas en empirisk undersøkelse av hvorvidt bevisverdien av avhøret opprettholdes dersom noen følger avhøret per videokonferanse. Det er vanskelig å se hvorfor dette skal være nødvendig. Fremgangsmåten har vært benyttet over tid, og de negative erfaringene er ikke knyttet til avhørets bevisverdi. Arbeidsgruppen har rettet spørsmål til alle barnehusene om bruk av videokonferanse, og ingen har nevnt det som en aktuell problemstilling.

Arbeidsgruppen mener at et avhørs bevisverdi avhenger langt mer av at avhøret kan gjennomføres raskt, og her vil økt bruk av videokonferanse kunne bidra til å bedre kvaliteten av avhøret.

Det mest praktiske er at de aktørene som ikke befinner seg på barnehuset sitter samlet på ett sted. Arbeidsgruppen er imidlertid kjent med tilfeller der det har vært gjennomført dommeravhør per videokonferanse til flere lokaliteter. Dette stiller ytterligere utfordringer til ledelsen av avhøret.

Arbeidsgruppen legger til grunn at det ved en ny ordning vil være den som leder avhøret som konkret må vurdere hva som er forsvarlig i den enkelte sak. Ved politiledede avhør vil politijuristen og avhøreren kunne ha samarbeidet lenge, og ha få problemer med å ikke befinne seg i samme rom. I andre tilfeller vil forholdene kunne være av en slik karakter at dette ikke vurderes som like tilfredsstillende.

Arbeidsgruppen foreslår at adgangen til bruk av videokonferanse reguleres, men at det overlates til avhørslederen å avgjøre om og på hvilken måte dette i så fall skal gjøres. Videre bør det fremgå av avhørsprotokollen hvorfra de aktuelle deltakerne fulgte avhøret. Videre foreslås det klargjort at dersom avhøret gjennomføres per videokonferanse, så skal det inkludere både formøte og ettermøte.

8.4 Om verger, forklaringsplikt, formaning og forsikring

8.4.1 Innledning

Ved etterforskning av saker som involverer barn og psykisk utviklingshemmede støtter politiet stadig på spørsmålet om oppnevning av setteverger. Normalt vil barnets foreldre være verge og ivareta barnets interesser i forbindelse med etterforskningen, samt utøve eventuelle prosessuelle rettigheter i den anledning. Dersom barnet er fornærmet i en tilstrekkelig alvorlig straffesak, vil foreldrene kunne få bistand av barnets bistandsadvokat i dette arbeidet.

Praktiske spørsmål en verge må ta stilling til i forbindelse med etterforskning og irettføring er om barnet skal forklare seg for politiet, om en skal be om dokumentinnsyn eller om det skal fremsettes krav om erstatning og oppreisning.

I saker som involverer psykisk utviklingshemmede kan dette også være utfordrende. Mange psykisk utviklingshemmede har oppnevnt hjelpeverge, men er ikke umyndiggjort. En oppnevning som hjelpeverge vil ikke alltid inkludere det å utøve prosessuelle rettigheter i en

straffesak. Det kan også være utfordrende for politiet å få avklart disse spørsmålene, særlig i en innledende fase av etterforskningen. Oppnevninger som hjelpeverge fremgår ikke av folkeregisteret.

Spørsmålet om oppnevning av verger for involverte i straffesaker er ikke konkret nevnt i det mandatet som er gitt, men det er en så praktisk utfordring for de avhørene som her behandles, at en har valgt og se på dette spørsmålet også. Spørsmålet blir særlig aktuelt grunnet ny en ny vergemålslov, som forventes å tre i kraft i 2012. I forbindelse med arbeidet med denne loven er det gjort endringer i straffeprosessloven, men de situasjoner som oppstår ved avhør av barn og psykisk utviklingshemmede er ikke drøftet i lovforarbeidene.

8.4.2 Dagens ordning

Spørsmålet om oppnevning av verge er i dag regulert av lov av 28. november 1898 om umyndiggjørelse og lov av 22. april 1927 nr. 3 om vergemål for umyndige. Den relevante problemstilling i de tilfellene som her behandles er oppnevning av setteverge i forbindelse med avhør. Dette er regulert av vergemålsloven § 16. Bestemmelsen har som utgangspunkt at alle over 18 år er myndig, og selv kan ivareta sine interesser. For barn under 18 år, og mennesker som av ulike grunner er umyndiggjort, skal det være en verge.

I en del av de sakene politiet etterforsker er vergen inhabil, enten som følge av at vedkommende selv er mistenkt i saken eller ved at man har slik tilknytning til siktede at man av den grunn er inhabil. I disse tilfellene vil politiet i dag måtte be overformyndieret i den aktuelle kommune om å oppnevne en setteverge i anledning etterforskningen. I større kommuner utøves denne oppgaven av egne ansatte, mens det i en rekke mindre kommuner er overlatt til den lokale tingretten.

Dagens regelverk er i liten grad tilpasset de tilfellene det her er snakk om. For det første er det svært få kommuner som har beredskap for slik oppnevning. Det vil da kunne ta noe tid før oppnevning kan skje. I tillegg fremgår det av lovens § 14 tredje ledd at både den som oppnevnes som verge, og den som fratras vergeansvaret skal gis skriftlig meddelelse om dette straks. Dersom loven skal tas på ordet, vil det medføre at siktede i en familievoldssak kan bli varslet om oppnevningen og grunnlaget for dette før avhøret av fornærmede. Dette medfører åpenbart en stor risiko for forspillelse av bevis.

Utfordringen er noe ulikt løst lokalt. Enkelte steder foretas oppnevningen så tett opp til avhøret at meddelelsen ikke kommer frem til vergene. Andre steder overlates varslingen til politiet. Selv om dette har funnet sine praktiske løsninger, er arbeidsgruppen av den oppfatning at det må reguleres en praktisk anvendelig løsning, som også tar hensyn til tilfeller som dette.

8.4.3 Ny vergemålslov

Den 26. mars 2010 vedtok Stortinget ny vergemålslov, som skal erstatte lov av 28. november 1898 om umyndiggjørelse og lov av 22. april 1927 nr. 3 om vergemål for umyndige. Den nye loven vil trolig tre i kraft 1. juli 2013. Samtidig som Stortinget vedtok ny vergemålslov, vedtok Stortinget også ny § 93 g i straffeprosessloven som ble gitt slik ordlyd:

Rettigheter som etter loven her tilkommer fornærmede og etterlatte, utøves av vergen når den fornærmede eller etterlatte er under 18 år, med mindre noe annet følger av lov. Er vergene uenige seg imellom om utøvelsen av rettighetene, skal det oppnevnes en setteverge.

En mindreårig som har fylt 15 år, kan på ethvert tidspunkt i saken selv utøve rettighetene som fornærmet eller etterlatt, med mindre den mindreårige er i en tilstand som beskrevet i vergemålsloven § 20.

Rettigheter som nevnt i første ledd utøves av vergen når den fornærmede eller etterlatte fullt ut er fratatt den rettslige handleevnen. Det samme gjelder en fornærmet eller etterlatt som delvis er fratatt den rettslige handleevnen når fratakelsen av handleevnen må anses å omfatte det å utøve prosessuelle rettigheter.

Bestemmelsen har ikke trådt i kraft og vil trolig tre i kraft sammen med ny vergemålslov. Ved iverksettelse av den nye vergemålsloven blir kompetansen til å oppnevne verger lagt til Fylkesmannen.

Etter straffeprosessloven § 93 g skal vergen som hovedregel utøve de straffeprosessuelle rettigheter som tilkommer en mindreårig. Ungdom i alderen 15 til 18 år kan imidlertid utøve disse rettighetene hvis de ønsker det. Dersom de gjør det, kan ikke vergen samtidig utøve de samme rettighetene. Av forarbeidene fremgår det at den mindreårige skal kunne overlate utøvelsen av rettigheter til vergen, men at dette ikke krever noen formell eller endelig beslutning.

Regelen løser i praksis utfordringen for de som har fylt 15 år. Her vil barnet selv kunne ta stilling til disse spørsmålene. For de som velger å forklare seg for politiet, vil det i praksis ikke være nødvendig med oppnevning av setteverge tidlig i etterforskningen, og en vil ha tilstrekkelig tid til å avklare spørsmålet og eventuelt foreta en oppnevning.

Bestemmelsen reiser imidlertid en del spørsmål knyttet til hvilken rolle vergen har i etterforskningen i de tilfellene barnet enten er under 15 år, eller er mellom 15 og 18 år og har frasagt seg den rettslige handleevnen. Det er rimelig klart at det inkluderer kompetanse til å treffe avgjørelser om prosessuelle akter som å fremme krav om erstatning og erklære anke. Mer usikkerhet er det knyttet til samtykke til avhør, eller om et barn over 12 år skal forklare seg i en sak mot nærstående. Her gir som nevnt ikke forarbeidene noe svar på hvilken rolle vergen har, eller om vedkommende for eksempel kan nekte avhør.

Bestemmelsen løser heller ikke utfordringene ved avhør av psykisk utviklingshemmede der det er oppnevnt setteverge. En avklaring av hvilket mandat hjelpevergen har fordrer tilgang til oppnevningensbrevet. Dette har i hvert fall til nå vært noe ulikt formulert, og sjelden med tanke på ivaretagelse av den utviklingshemmedes interesser i straffesaker. Ytterligere kompliserende er det at oppnevning av hjelpeverge ikke medfører umyndiggjøring, men medfører at både hjelpevergen og den utviklingshemmede har rett til å treffe avgjørelser.

For å finne den beste løsningen er det nødvendig å drøfte nærmere de praktiske tilfellene som oppstår i forbindelse med etterforskning av saker som gjelder barn og psykisk utviklingshemmede. I det følgende behandles derfor først en del spørsmål av særlig praktisk betydning for avhørene. På grunnlag av denne gjennomgangen følger arbeidsgruppens anmodning.

8.4.4 Forklaring om nærstående

Etter straffeprosessloven § 122 vil et tilstrekkelig nært slektskap med en siktet medføre at et vitne er fritatt for vitneplikt. Begrunnelsen for bestemmelsen er at vedkommende ikke skal måtte velge mellom å lyve i retten eller å bidra til at noen nærstående blir straffet. Fritak for

vitneplikt gjelder imidlertid ikke for fornærmede eller vitner under 12 år. Dette medfører at vitner under 12 år har forklaringsplikt, selv om vitnet er i nær slekt med siktede. Aldersgrensen på 12 år ble fastsatt ved en lovendring av 7. mars 2007.

Mens straffeprosessloven § 122 regulerer om en har plikt til å forklare seg om saken, slår § 123 fast at en heller ikke har plikt til å svare på enkeltspørsmål som kan utsette noen nærstående for straff. I denne bestemmelsen er det ikke inntatt noe unntak for barn under 12 år. Arbeidsgruppen er kjent med at det i enkelte tingretter er tolket som at barnet da må gjøres kjent med denne bestemmelsen. Spørsmålet har ikke vært behandlet av Høyesterett.

Det er slått fast i blant annet Rt. 2005 side 1293 at et vitne må være gjort kjent med fritaksretten, for at forklaringen skal kunne brukes i en etterfølgende hovedforhandling. Dersom retten unnlater å gjøre et vitne som forklarer seg under hovedforhandlingen oppmerksom på bestemmelsene vil dette imidlertid ikke være en saksbehandlingsfeil, da feilen er begått overfor vitnet og ikke overfor tiltalte.

Barn over 12 år bestemmer i dag selv om de vil avgi forklaring om nærståendes straffbare handlinger eller ikke. Dersom et barn mellom 12 og 16 år selv ikke vil ta stilling til om det skal forklare seg, vil dette spørsmålet bli overlatt til verge. Det følger av avgjørelse inntatt i Rt. 2007 side 453 og side 1450, at dersom vergen eller foreldrene kan ha interesse som strider mot den mindreåriges interesser, skal det oppnevnes setteverge. Fordi det kan oppstå en slik situasjon, skal det forut for avhøret oppnevnes setteverge etter § 15 i vergemålsloven av 1927.

Fornærmedeutvalget foreslo i NOU 2006 nr. 10 at det var dommeren som skulle avgjøre om barn mellom 12 og 16 år skulle forklare seg eller ikke. Avgjørelsen skulle treffes etter at barnet var orientert om bestemmelsen, og gitt anledning til å uttale seg. Barnets syn skulle vektlegges i tråd med dets alder og utvikling. Ordningen ble ikke vedtatt, uten at det av de øvrige forarbeidene er enkelt å se hvorfor.

Det synes å være lagt til grunn av lovgiver at avgjørelsen av om man skal forklare seg om nærståendes straffbare handlinger er en personlig rettighet. Det er uttalt uttrykkelig i mindretallets votum i Rt 2005 side 1293, som siteres både i NOU 2006 side 10 på side 143-144 og i Ot.prp. nr. 11 2007-2008 side 56.

Det har vært vurdert å gjøre fritaksretten relativ. De legislative hensyn bak § 122 og § 123 møter i mindre grad mothensyn i tilfeller der nærstående har begått straffbare handlinger som verken direkte eller indirekte berører den avhørte, enn der vedkommende er å anse som fornærmet. For barn vil det å være vitne til at en forelder stjeler i en butikk oppleves negativt, mens det å leve med overgrep i hjemmet over tid er potensielt svært ødeleggende for dets videre utvikling.

Personkretsen i § 122 og § 123 er relativt snever. Nye familiekonstellasjoner gjør det vanskelig å trekke klart definerte grenser som er treffende for den personlige relasjonen som er mellom de involverte. Av praktiske tilfeller kan nevnes at steforeldre ikke er omfattet, mens fosterbarn er nevnt i § 122 tredje ledd blant dem som kan fritas for forklaringsplikten av retten.

For barn vil de reelle omsorgsforhold kunne være viktigere enn de formelle. Et annet eksempel er psykisk utviklingshemmede som bor i bofellesskap. Her vil andre beboere ikke falle inn under begrepet samboere i § 122. Arbeidsgruppen har ikke gått inn på denne drøftelsen, men har sett at dette er et spørsmål som bør vurderes utredet nærmere.

Arbeidsgruppens forslag om i hovedsak å gjennomføre disse avhørene som politiavhør får også praktiske konsekvenser for plikten til å forklare seg. Etter straffeprosessloven § 230 har vitner i utgangspunktet ikke forklaringsplikt overfor politiet. De unntakene som nevnes i bestemmelsen har ikke praktisk betydning for de tilfeller som drøftes her, og nevnes derfor ikke. Dagens ordning med dommerlede avhør medfører imidlertid at den avhørte i utgangspunktet har forklaringsplikt, og at fritak krever hjemmel.

8.4.5 Formaning

Alle vitner skal før de forklarer seg i retten formannes ”til å forklare den fulle sannhet uten å skjule noen ting”, jf. straffeprosessloven § 128 første ledd. Bestemmelsen er gitt anvendelse også ved politiavhør, jf. § 234 første ledd. Formaning skal etter ordlyden i § 128 avkreves av rettens leder. Ved dommeravhør foretas formaning i praksis av den særlig skikkede personen som dommeren har besluttet at skal lede avhøret. Det er ingen aldersgrense for formaning, men det er lagt til grunn at det må tilpasses vitnets forstandsnivå.

Kravet om evnetilpasset formaning er det ikke nødvendig å endre, men dagens ordning kan klargjøres i en ny forskrift, slik at misforståelser ikke kan oppstå.

8.4.6 Forsikring

Etter straffeprosessloven § 131 skal vitner avgi forsikring til rettens leder før de forklarer seg. Ordlyden i forsikringen fremgår av bestemmelsen. Unntak fra kravet er inntatt i § 132. Det mest praktiske i denne sammenheng er fritaket for barn under 14 år. Dette tilsvarte den tidligere aldersgrensen for dommeravhør, hvilket medførte at barnet ikke ble avkrevd forsikring ved dommeravhør.

Endringen av aldersgrensen for dommeravhør har aktualisert spørsmålet om barn mellom 14 og 16 år skal avkreves forsikring. Kravet om forsikring gjelder ved alle rettslige avhør, uavhengig av om det skjer i hovedforhandling eller ved et bevisopptak. Arbeidsgruppen er kjent med at dette praktiseres ved enkelte tingretter, men at det ikke er utbredt.

Kravet om forsikring har i praksis kun betydning dersom vedkommende er strafferettslig tilregnelig, og avgir en bevisst uriktig forklaring. Spørsmålet om vedkommende har avgitt forsikring er avgjørende for om handlingen rammes av straffeloven § 163 eller § 166. En ordning med i hovedsak politiavhør reduserer de uheldige sidene av aldersgrensen i praksis.

Arbeidsgruppen er imidlertid uansett av den oppfatning at aldersgrensen for å avkreve forsikring bør tilsvare den strafferettslige lavalder, og foreslår derfor aldersgrensen i § 132 nr. 1 endret til 15 år.

8.4.7 Medisinske undersøkelser

Det gjennomføres i dag flere rettsmedisinske undersøkelser av barn enn for noen få år siden. For psykisk utviklingshemmede er derimot antallet saker så lavt, at det er vanskelig å se noen endringer. En av årsakene til økningen av antallet undersøkelser av barn antas å være at dette nå tilbys på barnehusene. Der er det lagt til rette for å få gjennomført en slik undersøkelse.

Avgjørelsen av om det skal gjennomføres medisinsk undersøkelse i den enkelte sak, må bygge på en påtalemessig vurdering. Spørsmålet er ikke egnet for en forskriftsregulering. Det er følgelig nødvendig med praktisk anvendelige regler for fritak av taushetsplikt, som også kan fungere i akutte tilfeller der barnets foreldre er inhabile.

Tilbakemeldingene fra barnehusene er at det gjennomføres relativt få medisinske undersøkelser. En av årsakene til dette kan være at det ofte går lang tid fra forholdet meldes til politiet til avhør tas, og at en da vurderer det som nærmest umulig å finne medisinske spor. Det kan synes som om man da overser at det ved løpende overgrep kan finnes dokumentasjon på nyere overgrep.

Medisinske undersøkelser kan gi viktige bidrag til etterforskningen av vold og overgrep mot barn. Forutsetningen er imidlertid at undersøkelsen skjer tilstrekkelig raskt etter hendelsen. Ved seksuelle overgrep reduseres muligheten for å finne biologiske spor raskt det første døgnet. Ved vold vil dokumentasjon av blåmerker, og hvordan de utvikler seg, være viktig ved vurderingen av riktigheten av den skademekanisme som oppgis av siktede. Særlig ved vold mot de minste barna er medisinske undersøkelser viktige, siden barnet selv har liten mulighet til å forklare seg om hva som har skjedd.

Opplysninger fra en medisinsk undersøkelse vil være underlagt taushetsplikt etter helsepersonelloven § 21. Det kreves følgelig fritak fra taushetsplikt for at medisinske opplysninger skal kunne brukes som bevis i en straffesak, jf. straffeprosessloven § 119. Det foreligger heller ingen hjemmel for tvangsmessig undersøkelse. Straffeprosessloven § 195 annet ledd kan ikke benyttes i slike tilfeller.

Ved overgrep mot barn vil helsepersonell i en del tilfeller være underlagt opplysningsplikt etter helsepersonelloven § 33 annet ledd og avvergingsplikt etter straffeloven § 139. Dette er bestemmelser som ikke alltid vil være anvendelige, og en vil være avhengig av den aktuelle helseansattes vurdering av om opplysningene kan bringes videre.

Arbeidsgruppen mener det ikke er grunnlag for et generelt fritak fra taushetsplikten etter modell av unntaket i straffeprosessloven § 122 første ledd. Medisinske undersøkelser medfører en undersøkelse av barnets kropp, der andre hensyn spiller inn på en helt annen måte enn ved vurderingen av om en skal opplyse barnet om fritaksretten eller ikke.

Dette medfører at fornærmede også må samtykke i selve undersøkelsen. Med grunnlag i den nye vergemålsloven vil barn over 15 år selv kunne gi samtykke både til selve undersøkelsen, og til at opplysningene legges inn i straffesaken. For barn under 15 år er beslutningskompetansen lagt til vergen.

I akutte saker vil det være behov for å få gjennomført undersøkelsen så raskt som mulig. Som eksempel kan nevnes seksuelle overgrep der mulighetene for å gjøre medisinske funn reduseres raskt etter at overgrepet er avsluttet. I slike tilfeller vil noen timer være utslagsgivende for om det gjøres funn. Dersom en må vente i mer enn ett døgn, vil mulighetene være små. Dersom overgriperen er en av foreldrene, vil dagens rutiner for oppnevning av setteverger i praksis kunne ødelegge mulighetene for å gjøre positive funn.

I tillegg skal det ved vurderingen av hvordan disse reglene bør utformes trekkes frem at et av formålene med etableringen av barnehusene var et ønske om at nødvendige tverrfaglige intervensjoner skal kunne gjøres umiddelbart, på det samme stedet, da en mente dette ga de beste muligheter for tilheling, samt at belastningene kunne reduseres så mye som mulig. Det medfører at det bør etableres praktiske ordninger for å få gjennomført medisinske undersøkelser på kort varsel også i andre tilfeller enn de helt akutte.

Det må også sees hen til at det praktisk ikke vil være mulig å etablere en beredskapsordning for oppnevninger av setteverger innen det ordinære systemet. Selv om oppnevning etter den nye vergemålsloven ikke lenger er lagt til kommunene, men til fylkesmennene, vil en

beredskapsordning være unødvendig kostbar. En rask oppnevning kan imidlertid være avgjørende for utfallet av etterforskningen i de sakene der dette er aktuelt. Ved vurderingen av hvilken ordning som skal velges, må det sees hen til at det er et begrenset antall slike henvendelser.

8.4.8 Hjelpeverger og begrensede oppnevninger

Terskelen for umyndiggjøring er svært høy. I stedet for umyndiggjøring oppnevnes det ofte hjelpeverger for mennesker som har begrenset evne til å ivareta sine egne interesser. Oppnevning skjer i dag etter reglene i vergemålsloven § 90a flg. Etter den nye vergemålsloven er begrepet hjelpeverge fjernet. I stedet for er det innført en ordning med gradert oppnevning som verge, der det nærmere skal angis hva vergemålet omfatter. Reglene om oppnevning er inntatt i lovens kapittel 4.

Vergens mandat er begrenset til det oppnevningen konkret angir å gjelde. Dersom det ikke omfatter ivaretagelse av den hjelpetrequendes rettslige interesser, vil vergen ikke ha noen rolle i forbindelse med straffesaken.

Som tidligere nevnt vil en oppnevning av verge ikke fremgå av folkeregisteret, med mindre vedkommende fullt ut er umyndiggjort. Politiet er følgelig avhengig av å finne opplysninger om det er oppnevnt hjelpeverge, og hvilket mandat vedkommende har, på andre måter. Dette skaper praktiske utfordringer, særlig i en innledende fase av etterforskningen.

8.4.9 Arbeidsgruppens forslag

Denne gjennomgangen viser at det ved avhør av barn i praksis er to problemstillinger der vergens rolle må drøftes. For det første om barnet skal forklare seg, herunder om det skal benytte seg av en eventuell fritaksrett. For det andre om det skal gis samtykke til medisinsk undersøkelse. For alle øvrige spørsmål som måtte oppstå er det tid til å benytte det ordinære systemet for oppnevning av setteverger. Ved avhør av psykisk utviklingshemmede må vergens rolle ved begrensede oppnevninger reguleres nærmere.

Det er tre mulige løsninger. Et alternativ er å lovfeste dagens ordning der barn over 12 år selv avgjør om de skal forklare seg eller ikke. Det vil i så fall kunne gi behov for en presisering også i den nye vergemålsloven. Et annet alternativ er å endre aldersgrensen i § 122 slik at også barn mellom 12 og 15 år har forklaringsplikt. En slik heving trenger ikke å være generell på samme måte som i dag, men kan begrenses til visse typetilfeller. En tredje løsning er å ta den nye vergemålsloven på ordet og overlate avgjørelsene til vergen. Det vil kreve endringer i reglene for oppnevning av verge, da en vil være avhengig av å få en setteverge på plass svært raskt.

Barn under 15 år er ikke strafferettslig ansvarlig for en eventuell uriktig forklaring, jf. straffeloven § 46. Det er følgelig lagt til grunn i straffeloven at barn under 15 år mangler de kognitive evnene som kreves for å stilles strafferettslig til ansvar for sine handlinger.

I kapittel 3.2 er det redegjort for skadevirkningene ved å leve med vedvarende vold eller seksuelle overgrep. Dette har store og langsiktige personlige og samfunnsmessige konsekvenser. Særlig skadelig er dette for barn, der hjernen fortsatt er under utvikling og mer påvirkbar enn på voksne. Dette tilsier at det legges færrest mulig hindringer i veien for avdekking av slike handlinger.

Retten til familieliv er vernet etter blant annet EMK artikkel 8. Dette kan legge begrensninger på en slik endring. Det må imidlertid legges vekt på at retten til privatliv er vernet etter de samme bestemmelsene, og at manglende statlige virkemidler for å hindre overgrep kan være en krenkelse av den fornærmedes privatliv. I tillegg kommer FNs barnekonvensjons krav om beskyttelse av barn mot overgrep. Etter arbeidsgruppens oppfatning er dette krav som ikke løser problemstillingen, men som i praksis utligner hverandre i den vurderingen som her må gjøres.

Bakgrunnen for 12-årsgrensen er å finne i barneloven § 31 andre ledd. Det var denne bestemmelsen Høyesterett så til i Rt. 2005 side 1293, som ledet frem til lovendringen i straffeprosessloven § 122. Her slås det fast at barn etter fylte 7 år skal få si sin mening når det treffes beslutninger om ”personlige tilhøve for barnet”. Etter fylte 12 år skal det legges stor vekt på barnets mening. Bakgrunnen for bestemmelsen var et ønske om økt selvbestemmelse for barn ved beslutninger om skole, samværsordninger og bosted og lignende.

I innst. O. Nr. 96 2002-2003 side 12 begrunner departementet endringene nærmere. Her fremgår det at aldersgrensene er noe tilfeldig, og at ”når det gjelder spørsmålet om når barn bør høres av offentlige myndigheter i andre sammenhenger, bør dette primært reguleres i særlovgivningen for det enkelte saksfelt”.

Aldersgrensene er følgelig i liten grad faglig begrunnet, og i tillegg ikke ment for de tilfellene som her skal reguleres. Barnets rett til å bli hørt før det treffes en beslutning er fortsatt et legitimt hensyn, men forarbeidene til endringen i barneloven så imidlertid for seg at dette måtte løses ulikt avhenging av hvilket saksfelt en ønsket å regulere.

Som redegjort for innledningsvis har det vært et mål for arbeidsgruppen å lage et regelverk som er så enhetlig som mulig. Forslaget til aldersgrensen for avhørsmodellen er 15 år. En aldersgrense som ikke etterlater noe mellomområdet der andre enn barnet skal treffe beslutningen er en enkel og praktisk løsning. Som redegjort for i dette kapitlet er en aldersgrense på 7 eller 12 år i begrenset grad faglig begrunnet.

I praksis vil en heving av aldersgrensen i § 122 fra 12 til 15 år gjelde for de tilfellene der barnet enten selv er utsatt for integritetskrenkelser fra noen nærstående, eller har vært vitne til at det har skjedd mot noen andre. Det er i disse tilfellene det i praksis er aktuelt å avhøre barnet. Dette er en livssituasjon som potensielt er svært skadelig for barnets utvikling, og som det må vernes mot.

Det kan tenkes tilfeller der barnet har vært vitne til straffbare handlinger begått mot andre av for eksempel foreldrene. For at det skal være aktuelt for politiet å gjennomføre avhør av barnet, må dette imidlertid være såpass alvorlige handlinger, at barnet selv ikke bør få velge om det skal forklare seg eller ikke.

Det vil uansett ikke være aktuelt å presse barnet til å forklare seg. En heving av aldersgrensen medfører i praksis bare at barnet ikke informeres om fritaksretten.

Noen presis regulering av hvilke tilfeller politiet bør være tilbakeholden med å avhøre barn er det vanskelig å gi. Selv om straffebudene langt på vei er anvendelig til gradering av alvorligheten av straffbare forhold er dette mindre egnet til en regulering som dette. Det er innledningsvis vanskelig å vite hvor alvorlig saker som involverer barn er. I tillegg er det hensynet til barnets livssituasjon som er avgjørende for arbeidsgruppens forslag, jf. blant annet straffeprosessloven § 226 bokstav e, og denne er ikke alltid knyttet til konkrete sakstyper.

Ved fastsettelse av 12-årsgrensen vurderte lovgiver om det skulle formuleres slike formelle begrensninger, men fant at dette var vanskelig. En ytterligere heving til 15 år aktualiserer imidlertid problemstillingen på nytt. Spørsmålet kan også sees i sammenheng med at det nå foreslås andre grenser for rett til bistandsadvokat for barn, og at disse reglene kan gis anvendelse også her.

Arbeidsgruppen har delt seg hva gjelder konklusjonen på dette punkt. Flertallet mener argumentene ovenfor tilsier at aldersgrensen i § 122 heves fra 12 til 15 år. Ett medlem, Aase Sigmond, er uenig i dette, og mener aldersgrensen bør være 12 år som i dag. Arbeidsgruppen er enig i at det uansett må tas inn en presisering i § 123, uavhengig av hvilken aldersgrense som vedtas.

Arbeidsgruppens flertall foreslår følgelig at aldersgrensen for fritak i straffeprosessloven § 122 heves fra 12 til 15 år. Det foreslås samtidig at en tilsvarende formulering inntas i straffeprosessloven § 123. En slik bestemmelse vil fjerne den usikkerheten som i dag rår med hensyn til om barn skal gjøres kjent med innholdet i § 123.

En slik utvidelse nødvendiggjør en begrensning av forklaringsplikten. Den løsningen som ble valgt ved siste lovendring om å oppfordre politiet til å være tilbakeholden med avhør av barn om nærståendes straffbare handlinger vil ikke lenger være tilfredsstillende. Terskelen for å avhøre et barn på 14 år, er lavere enn å avhøre en på 11 år. Arbeidsgruppen foreslår derfor at forklaringsplikten begrenses til de tilfellene som gir rett til bistandsadvokat. Dette er en grense der de mest aktuelle tilfellene er med, noe som gjør avgrensingen enklere.

Samtidig medfører en ordning med politiledede avhør at barn ikke lenger har forklaringsplikt slik de har i dag med dommerledede avhør. Uten en lovendring vil dette medføre at politiet før avhøret må gjøre barnet kjent med at det ikke har plikt til å forklare seg for politiet, jf. straffeprosessloven § 230. Det vil bidra til den samme forvirringen en ønsker å unngå, samtidig som det vil være et unødig incitament for politiet til å bejære rettslige avhør av barna langt oftere enn det som er nødvendig.

Arbeidsgruppen ser på det som en uheldig løsning, og foreslår at det gjøres et tilsvarende unntak i § 230 som i § 122. Barnet vil da i praksis ha forklaringsplikt for politiet.

Det skal imidlertid presiseres at det vil være i begrensede tilfeller, og da bare i avhør der barnet har status som vitne eller fornærmet. I praksis vil det aldri være aktuelt å presse barn til å forklare seg dersom de ikke vil. Et slikt avhør vil heller ikke ha noen bevisverdi.

Arbeidsgruppen forslår også at aldersgrensen i straffeprosessloven § 132 for når det skal avkreves forsikring heves fra 14 til 15 år.

Da aldersgrensen i straffeprosessloven § 239 ble hevet til 16 år, ble det ikke gjort en tilsvarende endring av aldersgrensen for forsikring. Vitnene skal fortsatt formanes, enten de forklarer seg i retten eller for politiet. Kravet om forsikring har i praksis kun betydning for hvilken straffebestemmelse som kommer til anvendelse på en falsk forklaring, og aldersgrensen bør følgelig korrespondere med den strafferettslige lavalder.

Arbeidsgruppen foreslår videre at påtalemyndigheten i politiet gis hjemmel til i akutttilfeller å oppnevne setteverge i tilsvarende tilfeller som ved oppnevning av forsvarer og bistandsadvokat jf. hhv. straffeprosessloven § 102 og § 107b tredje ledd. Oppnevningen bør tilsvarende ettergodkjennes av rett myndighet. I praksis medfører dette at det må utformes regler i den nye vergemålsloven, slik at det ikke oppstår tolkningsproblemer.

Oppnevning av setteverge i disse akutttilfellene stiller noen andre krav til settevergens kompetanse enn ellers. Vurderingene må gjøres raskt, og det vil sjelden være mulig å konferere med barnet eller andre som står barnet nær.

For å kompensere for dette foreslår arbeidsgruppen at påtalemyndigheten i politiet i disse tilfellene oppnevner bistandsadvokaten som setteverge. Det vil sikre at vedkommende har den kompetanse og erfaring som kreves for å kunne ivareta barnets interesser på en god måte også i akuttfasen.

Ordningen er tilsvarende den som er i Sverige, dog slik at bistandsadvokatene der normalt oppnevnes som setteverge i alle straffesaker med mindreårige. Arbeidsgruppen kan ikke se at dette medfører en stor arbeidsbelastning på bistandsadvokatene, eller at det er betenkelig i forhold til de andre arbeidsoppgavene vedkommende har i saken. Oppnevningen vil i tillegg kun bli begrenset til beslutninger som skal tas i forbindelse med etterforskning av den aktuelle saken. Dersom det etter hvert viser seg upraktisk eller at en annen person peker seg ut som et bedre alternativ, kan dette løses med en ny oppnevning i ettertid.

Ved avhør av psykisk utviklingshemmede som har fått oppnevnt verger er det behov for klargjøring. Dersom vedkommende er umyndiggjort er det vergen som treffer alle avgjørelser i forbindelse med etterforskningen. Dersom det er oppnevnt en begrenset verge, er en formelt sett ikke avhengig av vergens samtykke.

Det er imidlertid en grunn til at vedkommende har fått oppnevnt verge, og dette bør hensyntas av politiet. For den psykisk utviklingshemmede er det viktig at noen hjelper med ivaretagelsen av de prosessuelle rettighetene. Arbeidsgruppen har imidlertid ikke sett det som sin oppgave å foreslå større endringer i reglene for oppnevning av verger, men kun enkelte tilpasninger til den nye forskriften.

Arbeidsgruppen foreslår tatt inn i forskriften at verger med begrenset oppnevning så langt mulig skal varsles om avhøret, og gis anledning til å veilede den utviklingshemmede. Dersom oppnevningen ikke inkluderer ivaretagelse av prosessuelle rettigheter, må politiet vurdere om det skal be om slik oppnevning.

Enkelte av de avgjørelser som må treffes av fornærmede eller et vitne i en straffesak er vanskelige, og kan medføre konsekvenser som er vanskelig å forstå. Som eksempel kan nevnes det å velge om man skal forklare seg om nærstående eller ikke. Det å forelegge et slikt spørsmål for den psykisk utviklingshemmede på en funksjonstilpasset måte er svært vanskelig, og kan være ødeleggende for den videre kommunikasjonen. Samtidig mener arbeidsgruppen det ikke er rimelig å gi samme regler som for barn. Til det er gruppen for uensartet, og graden av umyndiggjøring vil være for stor.

Arbeidsgruppen foreslår derfor en ordning der påtalemyndigheten i samråd med oppnevnt verge gis anledning til å avgjøre om spørsmålet skal forelegges for den psykisk utviklingshemmede, eller om avgjørelsen skal treffes av vergen alene.

8.5 Andre endringer

I kapittel 9 er arbeidsgruppens forslag til forskrift inntatt. I kapittel 10 er det forslag til endringer i straffeprosessloven, vergemålsloven og påtaleinstruksen. De fleste av disse endringene er det redegjort for i teksten ovenfor.

Her skal det særskilt nevnes at alle reglene om avhør som faller inn under denne ordningen foreslås inntatt enten i straffeprosessloven, eller i forskriften. Bestemmelsene om disse avhørene i påtaleinstruksen §§ 8-12 og 8-13 foreslås derfor opphevet. Bestemmelsene er langt på vei utdaterte, og i den grad innholdet i dem videreføres er dette inntatt i den nye forskriften.

Arbeidsgruppen foreslår at det av pedagogiske årsaker inntas en henvisning til den nye forskriften i påtaleinstruksens § 8-12, men at reglene for øvrig fjernes fra påtaleinstruksen.

9. Forslag til forskrift om avhør av særlig sårbare personer

9.1 Innledning

Arbeidsgruppen har i forslag til forskriftstekst forsøkt å formulere bestemmelser som er så tydelig som mulig, samtidig som de språklig skal være så tilgjengelig som mulig. Premissene for de ulike bestemmelsene er inntatt i teksten ovenfor. Forskriften hjemles i straffeprosessloven § 234.

Endringer i påtaleinstruksen bør vurderes skrevet inn i forskriften, men er av arbeidsgruppen inntatt i kapittel 10.

9.2 Forslag til forskrift

§ 1 Formål

Formålet med forskriften er å sikre at barn, psykisk utviklingshemmede og andre med tilsvarende funksjonssvikt får best mulige rammer rundt avhør i straffesaker, samtidig som hensynet til den siktedes rettssikkerhet og en effektiv straffeprosess ivaretas.

§ 2 Hvem skal avhøres

Barn under 15 år som er fornærmet eller et sentralt vitne i saker som gir rett til bistandsadvokat skal avhøres etter reglene i denne forskriften. Det samme gjelder dersom den fornærmede eller vitnet er psykisk utviklingshemmet.

Barn under 15 år som er fornærmet i andre forhold bør avhøres etter reglene i forskriften. Ved avgjørelsen skal det legges vekt på alvoret i saken og forholdene ved den som avhøres. Det samme gjelder dersom fornærmede er psykisk utviklingshemmet.

Barn under 15 år som avhøres som vitner i andre forhold kan avhøres etter reglene i forskriften. Det samme gjelder dersom vitnet er psykisk utviklingshemmet.

For barn er det alder på tidspunktet for første avhør som er avgjørende.

Andre med tilsvarende funksjonssvikt som avhøres som vitne eller fornærmet i alle typer forhold kan avhøres etter reglene i forskriften. Ved avgjørelsen skal det legges vekt på alvoret i saken, alderen til den som avhøres og forholdene for øvrig. Avhøres vitner skal det legges vekt på vitnets tilknytning til saken.

Under etterforskningen treffer påtalemyndigheten avgjørelser etter forskriften. Når det er tatt ut tiltale treffer domstolen avgjørelse om hvordan beviset skal føres.

§ 3 Stedet for avhørene

Avhør etter § 2 første og andre ledd skal foretas på et barnehus. Dette er ikke til hinder for at politiet snakker med vedkommende på åstedet, eller som ledd i forberedelsen til avhøret. Dersom hensynet til den som skal avhøres tilsier det, kan avhøret gjennomføres andre steder.

I andre tilfeller kan avhøret gjennomføres på et barnehus. Ved vurderingen skal det legges vekt på alvoret i saken, alderen til den som skal avhøres og eventuelle behov for å følge opp den som skal avhøres etter avhøret.

§ 4 Fristen for avhør

Hvis ikke hensynet til den som skal avhøres eller etterforskningen tilsier noe annet, skal det første avhøret av fornærmede og sentrale vitner i saker som gir rett til bistandsadvokat, gjennomføres innen en uke etter at politiet har fått kjennskap til forholdet.

Hvis ikke hensynet til den som skal avhøres eller etterforskningen tilsier noe annet, skal det første avhøret av fornærmede i andre sakstyper gjennomføres innen fire uker etter at politiet har fått kjennskap til forholdet.

§ 5 Avhørsleder og avhører

Avhøret ledes av en politijurist. Politijuristen skal ha utvidet påtalekompetanse og bør ha gjennomført utdanning i ledelse av avhør etter forskriften ved politihøgskolen.

En dommer leder avhøret dersom vitnet eller fornærmede avhøres rettslig.

Avhøret skal gjennomføres av en avhører med godkjennelse fra Politihøgskolen. Det kan likevel brukes tolk eller andre kommunikasjonsmedhjelpere i den grad det er nødvendig. Politiets samtaler på åstedet jf. § 3 første ledd andre punktum, krever ikke tilsvarende kompetanse. Politimesteren kan med førstestatsadvokatens godkjennelse beslutte andre unntak fra kompetansekravet.

§ 6 Supplerende avhør

Det bør ikke gjennomføres flere avhør enn det hensynet til sakens opplysning og vitnet tilsier.

Gjennomføres det flere avhør, skal spørsmål i så liten grad som mulig gjentas. Avhørene bør skje over et så kort tidsrom som mulig og fortrinnsvis av samme avhører.

§ 7 Tilrettelegging og gjennomføring av avhørene

Avhør etter forskriften skal forberedes, og avhørslederen har ansvaret for at dette gjøres. Den praktiske tilretteleggingen kan overlates til barnehusene eller andre.

Skal en psykisk utviklingshemmet avhøres, skal det avklares om det er oppnevnt verge. Er den utviklingshemmede helt fratatt rettslig handleevne, skal vergen varsles før avhøret. Er den utviklingshemmede delvis fratatt rettslig handleevne, skal vergen så vidt mulig varsles før avhøret, og gis anledning til å bistå den utviklingshemmede.

Alle avhør etter forskriften skal lagres med lyd og bilde.

Aktørene skal møtes og avklare mulige problemstillinger før avhøret, slik at avhøret ikke må avbrytes unødvendig.

Avhører skal stille spørsmålene til den som avhøres. Er det uenighet om hvilke spørsmål som skal stilles, eller hvordan de skal formuleres, bestemmer avhørslederen.

Avhører skal innledningsvis formane den som avhøres, jf. straffeprosessloven § 128, jf. § 234. Formaningens skal tilpasses evnenivået til den som avhøres.

Rett etter avhøret bør aktørene i møte avklare eventuelle problemstillinger avhøret reiser.

§ 8 Retten til å følge avhøret

Avhørslederen, etterforskere på saken og representanter fra barnehuset skal kunne følge avhøret. Hvis ikke etterforskningsmessige hensyn er til hinder for det, gjelder det samme oppnevnte forsvarere og bistandsadvokater.

Avhørslederen beslutter hvem som skal kunne følge avhøret. Representanter fra barnevernet skal kunne følge avhøret, med mindre den avhørte da ikke vil forklare seg, eller omfanget av forklaringen vil bli begrenset. Foreldre til barn som avhøres skal normalt ikke følge avhøret. Hvis ikke hensynet til etterforskningen tilsier noe annet, bør oppnevnt verge tillates å følge avhøret. Andre kan tillates å følge avhøret der dette vurderes som forsvarlig.

§ 9 Videokonferanse

Avhør kan både ledes og følges per videokonferanse. Det er ingen begrensning i antallet steder avhøret kan følges fra. Dersom avhøret ledes eller følges per videokonferanse, skal denne inkludere møter etter § 7.

§ 10 Forsvarers rolle

Forsvarer som er innkalt til avhøret skal ha hatt kontakt med siktede om avhøret før det gjennomføres for å ivareta siktetes rett til kontradiksjon. Forsvareren har rett til å be om at spørsmål stilles til den som avhøres.

Har det vært gjennomført avhør der siktede ikke har vært representert med en forsvarer, skal forsvareren i etterkant ivareta siktetes rett til kontradiksjon. Politiet skal sende forsvareren kopi av opptak fra avhørene og andre dokumenter i saken. Forsvarer skal gi siktede tilbud om å se gjennom avhørene og å gjøre seg kjent med andre opplysninger i saken.

Forsvareren skal informere politiet om siktede er gjort kjent med innholdet i avhørene og saken ellers, og om det er ytterligere spørsmål til vitnet og skal i så fall angi spørsmålene. Politiet setter en frist for forsvareren. Fristen bør ikke være kortere enn tre uker dersom ikke forsvareren samtykker til en kortere frist.

Politiet skal orientere siktede om retten til kontradiksjon og om at avhøret kan spilles av under hovedforhandlingen dersom det ikke gis tilbakemelding innen fristen.

§ 11 Bistandsadvokatens rolle

Er det oppnevnt flere bistandsadvokater i samme sak, skal alle varsles om avhøret og gis anledning til å følge avhøret. Bistandsadvokaten har rett til å be om at spørsmål stilles til den som avhøres.

§ 12 Protokoll og rapport om avhøret

Det skal skrives en protokoll fra avhøret. Avhørslederen har ansvaret for at protokollen skrives. Protokollen skal opplyse om:

- a) tid og sted for avhøret
- b) hvem som ledet og foretok avhøret
- c) hvem som fulgte avhøret, og hvor de befant seg
- d) om det er oppnevnt verge
- e) hvorfor, dersom fristen i § 4 andre ledd for å gjennomføre det første avhøret er brutt
- f) at avhøret er forberedt
- g) at aktørene har hatt formøte

- h) om forsvarer har hatt kontakt med siktede før avhøret
- i) eventuelle uenigheter om spørsmål som ikke avklares underveis i avhøret
- j) at aktørene har hatt møte etter avhøret

Protokollen bør opplyse om:

- a) det er tatt flere avhør av samme person tidligere om samme forhold

En rapport om det som kom frem i avhøret skrives etter reglene i påtaleinstruksen. Rapporten kan skrives som et kort sammendrag, et normalt sammendrag eller som hel eller delvis dialogutskrift. Den som avhøres trenger ikke underskrive rapporten.

§ 13 Dekning av utgifter

Utgifter den som skal avhøres og dennes følge har for å møte til avhøret, dekkes av tingretten. Tilrettelegging av reisen kan overlates til barnehuset.

Utgifter til oppnevnt forsvarer og bistandsadvokat dekkes av tingretten etter salærforskriften.

§ 14 Ikrafttredelse

Formuleres ikke

10. Andre regelendringer

10.1 Innledning

Arbeidsgruppens forslag til ny modell for avhør av barn og psykisk utviklingshemmede nødvendiggjør en rekke lovendringer. Nedenfor følger forslagene til nye formuleringer. Der det kun foreslås endringer i deler av en lovbestemmelse, vil kun det aktuelle leddet bli gjengitt. Deler av bestemmelsene som ikke gjengis, foreslås det følgelig ikke endringer i.

Premissene for forslagene er innarbeidet i rapporten.

10.2 Forslag til endringer i straffeprosessloven

Straffeprosessloven § 93g:

Nytt fjerde ledd:

Ved avhør av personer med oppnevnt verge, men som ikke selv er fratatt rettslig handleevne, avgjør påtalemyndigheten etter samråd med oppnevnt verge om myndlingen selv skal involveres ved prosessuelle beslutninger som gjelder ham, eller om avgjørelsene skal treffes av vergen alene. Ved avgjørelsen skal det legges vekt på sakens karakter, hvilken problemstilling det gjelder og myndlingens evnenivå.

Straffeprosessloven § 98:

Nytt femte ledd:

Det skal oppnevnes forsvarer for siktede i forbindelse med avhør som nevnt i § 239, såfremt siktede skal varsles om avhøret.

Straffeprosessloven § 102

Endring i første ledd:

”...Forsvarer etter § 98 første og femte ledd kan også oppnevnes av påtalemyndigheten.”

Straffeprosessloven § 107a

Endring i første ledd:

”Fornærmede har rett til å få oppnevnt bistandsadvokat i saker:

- a) om overtredelse av straffeloven §§ 192-197, § 199, § 200 annet og tredje ledd, § 219, § 222 annet ledd, § 224 og § 342 første ledd bokstav b, jf. § 33 og § 342 første ledd bokstav c, jf. jf. straffeprosessloven § 222a,
- b) om kjønnslemlestelse etter lov 15. desember 1995 nr. 74,
- c) hvor det er grunn til å tro at fornærmede som følge av handlingen får betydelig skade på legeme eller helbred,
- d) om overtredelse av straffeloven §§ 227 – 229 der fornærmede har rett til å bli avhørt etter reglene i § 239, og handlingen har skjedd på bopel eller antas begått av noen vedkommende har et særlig tillitsforhold til.

Straffeprosessloven § 107c andre ledd

Tilføyelse i andre og tredje ledd:

Bistandsadvokaten skal varsles om og har rett til å være tilstede i alle rettsmøter og ved politiets avhør av fornærmede og etterlatte under etterforskningen. Det samme gjelder ved *avhør etter § 239* og andre etterforskningsskritt som åstedsbefaringer, rekonstruksjoner og lignende når fornærmede eller etterlatte selv skal delta. Bistandsadvokaten kan anmode om at det foretas ytterligere etterforskningsskritt.

Ved avhør av fornærmede og etterlatte *og vitner som avhøres etter § 239* har advokaten rett til å stille ytterligere spørsmål. Advokaten har rett til å protestere mot spørsmål som ikke kommer saken ved eller som er stilt på en utilbørlig måte. Under avhør i retten må fornærmede eller etterlatte ikke uten rettens samtykke rådføre seg med sin advokat før vedkommende svarer på spørsmål.

Straffeprosessloven § 122

Endring i første ledd:

Siktedes ektefelle, slektninger i rett opp- og nedstigende linje, søsken og like nær besvogrede er fritatt for vitneplikt. Som besvogret anes også den besvogredes ektefelle. Fritak for vitneplikt gjelder ikke for fornærmede eller vitner under 12 år, *eller for vitner eller fornærmede under 15 år i saker som gir rett til bistandsadvokat etter § 107a.*

Straffeprosessloven § 123

Endring i andre ledd:

Retten kan frita vitnet for å svare på spørsmål som berører dets forlovede, fosterforeldre, fosterbarn eller fostersøsken på slik måte som nevnt i første ledd. *§ 122 første ledd tredje setning gjelder tilsvarende.*

Straffeprosessloven § 132

Endring i nr 1:

vitne som er under *15 år*, eller som på grunn av forstandssvakhet eller av andre årsaker ikke kan ha noen klar forståelse av forsikringens betydning.

Straffeprosessloven § 230

Tilføyelse i første ledd:

Politiet kan oppta forklaring av mistenkte, vitner og sakkyndige, men kan ikke pålegge noen å gi forklaring. *Vitner som avgir forklaring etter reglene i § 239 kan pålegges å gi forklaring til politiet.* Offentlige tjenestemenn og andre som handler på vegne av stat eller kommune, plikter likevel å gi forklaring om forhold de er blitt kjent med i sin stilling eller sitt verv, dersom dette kan skje uten å krenke taushetsplikt de har etter lov, forskrift eller instruks.

Tilføyelse i femte ledd:

Forklaringen skal skrives ned, leses opp til vedtakelse og så vidt mulig forelegges avhørte for underskrift. *Dette gjelder ikke for avhør som tas etter § 239.* Dersom avhørte ønsker det, kan gjennomlesning tre i stedet for opplesning. Krever han endringer, skal disse foretas ved tilføyelse til rapporten. Har det ikke vært anledning til å skrive ned forklaringen på stedet, skal det gjøres så snart som mulig. Av rapporten må det kunne ses om de former loven foreskriver, er iaktatt.

Straffeprosessloven § 234

Nytt andre ledd mv:

Når det foretas avhør av vitner, gjelder reglene i §§ 128, 130, 133 og 136 annet ledd tilsvarende.

Avhør av personer under 15 år, som er psykisk utviklingshemmet eller har tilsvarende funksjonssvikt, i sak om overtredelser av bestemmelser i straffeloven kapittel 19 og 38, § 219, eller §§ 227 – 229 og handlingen har skjedd på bopel eller antas begått av noen vedkommende har et særlig tillitsforhold til, skal normalt foretas av en særlig utdannet avhører, ledes av en politijurist og tas opp på lyd og bilde.

Samme fremgangsmåte kan brukes også i saker om andre straffbare forhold når hensynet til vitnet tilsier det.

Siktede skal varsles før avhøret, med mindre etterforskningsmessige hensyn eller hensynet til vitnet taler mot det. Dersom det gis varsel om avhøret skal siktedes forsvarer gis anledning til å følge avhøret, og stille spørsmål til vitnet gjennom avhører.

Har det vært gjennomført avhør der siktede ikke har vært representert med en forsvarer, skal forsvareren i etterkant ivareta siktedes rett til kontradiksjon. Kongen kan gi nærmere regler om fremgangsmåte for slike avhør, herunder om bruk av Statens Barnehus og om sikring av kontradiksjon.

Straffeprosessloven § 237

Nytt andre ledd:

Ved begjæring om rettslig avhør av personer med rett til å bli avhørt etter reglene i § 234 kan retten likevel avslå påtalemyndighetenes begjæring om den ikke er godt nok begrunnet. Dersom begjæringen tas til følge, skal avhøret gjennomføres etter reglene i § 234.

Straffeprosessloven § 239

Ny bestemmelse:

Barn under 15 år, psykisk utviklingshemmede og andre med tilsvarende funksjonssvikt som skal avhøres som fornærmet eller vitne i en straffesak kan avgi forklaring utelukkende på etterforskningsstadiet. Avhørssituasjonen må tilpasses den som skal avhøres.

Dersom forklaringen skal avspilles under hovedforhandlingen skal siktede varsles for avhøret, og gis anledning til å stille spørsmål gjennom sin forsvarer. Varsling kan unnlates dersom etterforskningsmessige hensyn tilsier det. Siktede må i så fall ved en senere anledning gis anledning til å få stilt spørsmål til vitnet.

Kongen kan gi særlige regler for slike avhør, herunder foreta nærmere avgrensninger og om bruk av Statens Barnehus.

Straffeprosessloven § 298

Ny bestemmelse:

I sak om overtredelser av bestemmelser i straffeloven kapittel 19 og 38, § 219, eller §§ 227 – 229 og handlingen har skjedd på bopel eller antas begått av noen vedkommende har et særlig tillitsforhold til, skal opplesning, lydopptak eller lyd og bildeopptak gitt av et vitne eller en fornærmet som var under 15 år på tidspunktet for første avhør tre i stede for personlig avhør, når ikke retten av særlige grunner finner at vitnet bør gi forklaring under hovedforhandlingen. Samme fremgangsmåte kan benyttes der vitnet er psykisk utviklingshemmet eller har en tilsvarende funksjonssvikt.

I saker om andre straffbare forhold kan samme fremgangsmåte brukes når hensynet til vitnet taler for det.

Dersom retten finner at vitnet skal forklare seg for retten kan dette skje etter reglene i § 109a og § 300. Retten kan også bestemme at hele eller deler av en tidligere avgitt forklaring skal leses opp eller spilles av før vitnet forklarer seg, dersom hensynet til vitnet tilsier det. Denne fremgangsmåten kan benyttes også for vitner som ikke faller inn under første ledd.

10.3 Forslag til endinger i vergemålsloven av 26. mars 2010

Vergemålsloven § 27

Forslag til nytt andre ledd:

I forbindelse med avhør av barn og psykisk utviklingshemmede med der vergen er inhabil kan oppnevning i hastetiltfeller foretas av påtalemyndigheten. Oppnevningen skal i så fall godkjennes av rett myndighet så raskt som mulig etterpå.

10.4 Forslag til endringer i påtaleinstruksen

Påtaleinstruksen § 8-12

Ny overskrift: Særregler for avhør av enkelte særlig sårbare personer

Ny bestemmelse:

Avhør av fornærmede og vitner under 15 år, som er psykisk utviklingshemmet eller som har tilsvarende funksjonssvikt skal tas etter reglene i forskrift om avhør av særlig sårbare personer.

Påtaleinstruksen § 8-13

Bestemmelsen foreslås opphevet.

Påtaleinstruksen § 8-14

Nytt siste ledd:

Ved avhør som gjennomføres etter reglene i forskrift om avhør av særlig sårbare personer gjelder reglene i denne bestemmelsen så langt de passer. Forklaringen skal ikke forelegges den avhørte til underskrift eller vedtakelse som omtalt i fjerde ledd.

11. Økonomiske og administrative konsekvenser

De fleste av arbeidsgruppens forslag medfører ikke ytterligere kostnad, eller administrative tilpasninger. Avhørene rapporten omhandler gjennomføres allerede i dag. De senere år har antallet avhør økt betydelig. Det er påregnelig med en ytterligere økning i antallet saker som avdekkes. Dette er etter arbeidsgruppens oppfatning ikke en direkte konsekvens av regelendringer, og eventuelle utgifter dette måtte medføre er det ikke tatt hensyn til.

Arbeidsgruppen foreslår i kapittel 5.2.1 at sedelighetssaker og familievoldssaker likestilles i en ny avhørsmodell. Samtidig foreslås det retten til å få oppnevnt bistandsadvokat utvides til også å omfatte overtredelser av straffeloven §§ 227 – 229 der handlingen har skjedd på bopel, eller der fornærmede faller inn under den personkrets som omhandles i denne rapporten.

Den formelle utvidelsen er begrenset. For ikke å fange for vidt er utvidelsen knyttet både til konkrete straffebed, og med et situasjonsbestemt kriterium. De fleste av de sakene som dette gjelder vil i dag innledningsvis bli subsumert som en overtredelse av straffeloven § 219, som med dagens regler gir rett til bistandsadvokat. I tillegg kommer at svært mange tingretter i praksis oppnevner bistandsadvokat for fornærmede i alle saker der det tas dommeravhør, og da på grunnlag av § 8 i dagens forskrift. Dersom det først er oppnevnt bistandsadvokat, bistår denne normalt fornærmede under hele etterforskningen. Arbeidsgruppen mener derfor at denne utvidelsen ikke vil medføre ytterligere kostnader.

Arbeidsgruppens forslag til videreføring av dagens praksis for oppnevning av forsvarer under etterforskningen vil i liten grad medføre økte kostnader. I de tilfellene der det tas ut tiltale i saken er dette utgifter som også vil påløpe med dagens regler. Det samme gjelder i tilfeller der siktede er varetektsfengslet. I praksis er det kun i de tilfellene siktedes rett til kontradiksjon sikres under etterforskningen uten at det tas ut tiltale, og det med dagens regler ikke ville blitt oppnevnt forsvarer under etterforskningen, at det vil medføre en ekstra kostnad. Det er vanskelig å anslå hvor mange saker dette gjelder, og hvor mange ekstra timer det må betales for. I mange saker vil dette arbeidet måtte gjøres uansett.

Reglene om sikring av kontradiksjon vil i praksis ikke medføre noen ytterligere kostnad for politiet. Den informasjon som skal gis siktede kan med fordel gis i forbindelse med avhør, og politiet vil da allerede ha kontakt med vedkommende. Arbeidsgruppen foreslår om at avhør av barn og psykisk utviklingshemmede i hovedsak skal gjøres av politiet uten involvering av domstolene vil medføre reduserte kostnader for domstolene. Det vil redusere belastningen på domstolen, og i det alt vesentlige fjerne domstolens utgifter med at dommeren må reise til barnehusene.

Behovet for å sikre siktedes rett til kontradiksjon og forslaget om å åpne for flere avhør av samme fornærmet vil kunne medføre at det gjennomføres noen flere avhør, og dermed noe økte kostnader. Det skal dog bemerkes at det allerede i dag tas flere dommeravhør av det samme vitne i enkelte saker. Arbeidsgruppen antar også at siktede i de fleste saker ikke vil ønske noe ytterligere avhør av fornærmede. Et anslag er at antallet avhør vil øke med 15 % som følge av regelendringene. Det er ikke mulig å finne en beskrivende pris per avhør. Til det varierer utgiftene for mye. I de tilfellene der partene bor og arbeider nært et barnehus påløper det ofte ingen kostnader. Ved bruk av videokonferanse vil utgiftene også være begrensede. Dersom reiseavstanden er stor, og alle aktørene skal være på barnehus, vil utgiftene kunne bli store.

Forslaget om å endre aldersgrensen for avhør vil ventelig ikke medføre noen kostnadsendringer. Forslaget medfører større grad av forutberegnelighet, men en svært liten reell endring. Heller ikke forslaget til tydeligere regler for tilpasninger under hovedforhandlingen vil medføre noe økte kostnader. Dette er muligheter som allerede eksisterer i dag, men som i liten grad benyttes. Forslagene vil i enkelte tilfeller medføre økte kostnader, mens i andre tilfeller vil en spare reiseutgifter. I sum antar arbeidsgruppen at disse forslagene er kostnadsnøytrale.

De kompetansekravene arbeidsgruppen stiller til avhørere og avhørslederne stiller krav til Politihøgskolen om å tilby aktuell etterutdanning, og at de som skal foreta avhørene gjennomfører disse. For avhørerne vil dette ventelig ikke medføre noen økte utgifter. Det er allerede i dag et utdanningstilbud på Politihøgskolen, og de forslagene som stilles vil ikke medføre større endringer i dette. For avhørslederne er det snakk om et langt med begrenset tilbud, samt at forslaget er noe mer fleksibelt på dette punktet.

Forslagene om frister for avhørene vil ventelig ikke medføre økte kostnader. Det er allerede i dag en frist for avhør, og de reglene som foreslås er noe mer fleksible. Et krav om tempo vil alltid kunne medføre økte kostnader til overtid og lignende, så også ved avhør av barn og psykisk utviklingshemmede. Antallet avhør er imidlertid nå så høyt, at forutberegneligheten i arbeidsbelastningen er langt større enn den var for noen år siden, noe som i langt større grad enn tidligere gjør det mulig å planlegge for å ha nødvendig kapasitet.

Arbeidsgruppens forslag om å gjøre bruk av barnehus obligatorisk ved en del avhør vil medføre noen økte kostnader. Som det fremgår av evalueringen av barnehusene er det noe varierende i hvilken grad de benyttes i dag. Det må antas at det er de tingrettene og politidistriktene som ligger lengst fra et barnehus, som i minst grad benytter seg av tilbudet, og at reisekostnadene i disse tilfellene vil være noe over gjennomsnittet.

Reiseutgiftene for den som skal avhøres, med ledsager, foreslås dekket utenfor budsjett. Når det gjelder eventuelt økte kostnader for politiet vil dette knytte seg til utgifter med å sende avhører, og eventuelt avhørsleder. I tillegg kommer kostnader til reise for forsvarer og bistandsadvokat. Forslagene om økt bruk av videokonferanse vil etter arbeidsgruppens oppfatning kunne redusere disse kostnadene betraktelig. Dersom det utvikles gode rutiner for bruk av videokonferanse, vil det også kunne redusere kostnadene også i de tilfellene der avhørene etter dagens praksis tas på et barnehus.

De forslagene arbeidsgruppen har fremmet om nye regler for protokollasjon av avhør vil ventelig ikke medføre økt ressursbruk, ut over eventuelt økning i antallet avhør. Arbeidsbelastningen vil imidlertid flyttes fra domstolen til politiet. Det vil følgelig redusere arbeidsmengden i de domstolene der dette i dag gjøres av rettens egne ansatte, og tilsvarende øke arbeidsbelastningen i politiet. Økt fleksibilitet i reglene vil kunne kompensere noe for dette, men det er ingen tvil om at utskrift av avhørene er arbeidskrevende.

Rett til bruk av barnehus, forsvarers kostnader til sikring av kontradiksjon, noen flere tilfeller med mer enn ett avhør og formelle krav til kompetanse vil gi noen økte kostnader. Det har imidlertid ikke vært mulig å kostnadsberegne dette nærmere.

12. Litteraturhenvisninger

De juridiske kildene er det henvist til direkte i teksten.

Bakketeig, Berg, Myklebust & Stefandsen (2012), Barnehusevalueringen 2012, Delrapport 1- «Barnehusmodellens implikasjoner for politiets arbeid med fokus på dommeravhør og rettsmedisinsk undersøkelse». Politihøgskolen Oslo

Brainerd, C. J., Reyna, V. F., Howe, M. L., & Kigma, J. (1990). The development of forgetting and reminiscence. *Monographs of the society for research in child development*, 55, 222.

Bruck, M., Ceci, S. J., & Hembrooke, H. (2002). The nature of children's true and false narratives. *Development Review*, 22(3), 520-554.

Ceci, S. J., Huffman, M. L., Smith, E., & Loftus, E. F. (1994). The possible role of source misattributions in the creation of false beliefs among preschoolers. *The International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 42, 304-320.

Cederborg, A. C., Gumpert, C. H., & Abbad, G. L. (red.) (2009). *Att intervju barn med intellektuella och nevropsykiatriska funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.

Cederborg, A. C., Lamb, M. E., & Laurell, O. (2007). Delay of disclosure, minimization, and denial when the evidence is unambiguous: A multi victim case. In M. E. Pipe, M. E. Lamb, Y.

Orbach, & A. C. Cederborg (Eds.), *Child sexual abuse: Disclosure, delay, and denial*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Christianson, S.-Å. (1992). Emotional stress and eyewitness memory: A critical review. *Psychological Bulletin*, 112(2), 284-309.

Edleson, J. L. (1999). The overlap between child maltreatment and woman battering. *Violence Against Women*, 5, 134-154.

Edwards, V. J., Holden, G. W., Filetti, V. J., & Anda, R. F. (2003). Relationship between multiple forms of childhood maltreatment and adult mental health in community respondents: Results from the Adverse Childhood Experience Study. *American Journal of Psychiatry*, 160(8), 1453-1460.

Elliot D. M., & Briere, J. (1994). Forensic sexual abuse evaluations: Disclosure and symptomatology. *Behavior Sciences and the Law*, 12, 261-277.

Faller, K.C., Cordisco-Steele, L., & Nelson-Gardell, D. (2010). Allegations of Sexual Abuse of a Child: What to Do When a Single Forensic Interview Isn't Enough. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19, 572-589.

Faller, K.C., & Nelson-Gardell, D. (2010). Extended Evaluations in Cases of Child Sexual Abuse: How Many Sessions Are Sufficient? *Journal of Child Sexual Abuse*, 19, 649-668.

- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007a). Re-victimization patterns in a national longitudinal sample of children and youth. *Child Abuse & Neglect*, 31(5), 479-502.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007b). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse & Neglect*, 31(1), 7-26.
- Goodman Brown, T. B., Edlestein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H., & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27, 525-540.
- Greenstock, J., & Pipe, M. E. (1997). Are two heads better than one? Peer support and children's eyewitness reports. *Applied Cognitive Psychology*, 11, 461-483.
- Habiliteringstjenesten for voksne i Oslo, Akershus, Østfold, Oppland og Hedmark (2009). Utviklingshemming og seksuelle overgrep - forebygging og oppfølging. Faghefte 2009.
- Holden, G. W. (2003). Children exposed to domestic violence and child abuse: Terminology and taxonomy. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), 151-160.
- Kensinger, E. A. (2009). Remembering the details: Effects of emotion. *Emotion and Review*, 1(2), 99-113.
- Kvam, M. H. (2001). *Seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lamb, S., & Edgar-Smith, S. (1994). Aspects of disclosure: Mediators of outcome of childhood sexual abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 9, 307-326.
- Lamb, M. E., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Esplin, P.W. (2008). Tell me what happened. Structured Investigative Interviews of Child Victims and Witnesses. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- La Roy, D., Lamb, M. E., & Pipe, M. E., (2009). Repeated interviewing: A critical evaluation of the risks and potential benefits. In K. Keuhnle, & M. Connel (Eds.), *The Evaluation of Child Sexual Abuse Allegations: A Comprehensive Guide to Assessment and Testimony* (327-361). Hoboken, NY: John Wiley & Sons.
- Leander, L., Granhag, P. A., & Christianson, S.-Å. (2005). Children exposed to obscene phone calls: What they remember and tell. *Child Abuse & Neglect*, 29(8), 871-888.
- Loftus, E. F. (2005). Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory. *Learning and Memory*, 12, 361-366.
- London, K., Bruck, M., Ceci, S.J., & Shuman, D.W. (2005). Disclosure of child sexual abuse: What does the research tell us about the ways that children tell? *Psychology, Public Policy and the Law*, 11, 194-226.
- Mather, M., & Sutherland, M. (2009). Disentangling the effects of arousal and valence on memory for intrinsic details. *Emotion Review*, 1(2), 118-119.

- Melinder, A. (2011). Gjentatte avhør: Flere forhold har betydning for påliteligheten i barns utsagn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 48, 1091-1095.
- Mossige, S., & Stefansen, K., (2007). Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrapporтерingsstudie blant elever i videregående skole. Oslo: NOVA.
- Paine, M. L., & Hansen, D. J., (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22, 271-295.
- Quas, J. A., Malloy, L. C., Melinder, A., Goodman, G. S., D'Mello, M., & Schaaf, J. (2007). Developmental differences in the effects of repeated interviews and interviewer bias on young children's event memory and false reports. *Developmental Psychology*, 43(4), 823-837.
- Sjöberg, R. L., & Lindblad, F. (2002). Delayed disclosure and disrupted communication during forensic investigation of child sexual abuse: A study of 47 corroborated cases. *Acta Paediatrica*, 91, 1391-1396.
- Sorensen, T., & Snow, B. (1991). How children tell- the process of disclosure in child sexual abuse. *Child Welfare*, 70, 3-15.
- Stefansen, Gundersen & Bakketeig, (2012), Barnehusevalueringen Delrapport 2 «En undersøkelse blant barn og pårørende, jurister og politifolk, samt ledere og ansatte», NOVA Oslo
- Sullivan, P. M., & Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population- Based Epidemiological Study. *Child Abuse & Neglect*, 24(10), 1257-1273.
- Tajima, E. (2004). Correlates of the Co-Occurrence of wife abuse and child abuse among a representative sample. *Journal of Family Violence*, 19(6), 391-402.
- Øverlien, C. (2010). Children exposed to domestic violence: Conclusions from the literature and challenges ahead. *Journal of Social Work*, 10(1), 80-97.

13. Vedlegg

13.1 Undersøkelse om avhør av psykisk utviklingshemmede

1. Innledning

1.1 Bakgrunn:

Justisdepartementet nedsatt 1. november 2010 en arbeidsgruppe for blant annet å utrede dagens ordning med dommeravhør. En viktig del av dette mandatet er å avdekke erfaringer rundt avhør av utviklingshemmede som er utsatt for, eller mistenkes for, straffbare handlinger. I forbindelse med dette, utarbeidet arbeidsgruppen en spørreundersøkelse for å innhente informasjon hos Barnehus og politidistrikt.

Undersøkelsen ønsker å avklare problemstillinger en kan møte på i forbindelse med avhør av utviklingshemmede, og hvordan slike avhør skal gjennomføres i fremtiden. Denne rapporten tar for seg erfaringer og informasjon fra spørreundersøkelsen. I rapporten vil en bruke utviklingshemmet/utviklingshemming. De siste år har det vært et skifte til å kutte ut å spesifikt å beskrive psykisk utviklingshemmet til bare å bruke ”utviklingshemming”. Begrepet utviklingshemming er her hentet fra det internasjonale diagnoseklassifiseringssystemet ICD-10.

Utviklingshemming er en samlebetegnelse for en rekke ulike tilstander eller diagnoser. Det finnes ulike alvorlighetsgrader av utviklingshemming. ICD-10 beskriver gradene som lett-, moderat-, alvorlig - og dyp. Innen hvert område er det store variasjoner.

1.2 Rapporten

Rapporten presenterer materialet som er basert på utfylling av skjema fra politidistrikt og Barnehus. Opplysningene som blir presentert er basert på 72 skjema som omhandler saker der utviklingshemmede har vært avhørt i straffesak, primært som fornærmet. Rapporten presenterer tallmateriale og tilhørende kommentarer fra politiet og/eller barnehusansatte.

Undersøkelsen har vært gjennomført anonymt ved at skjema ikke inneholder opplysninger som kan knyttes til straffesaken eller den utviklingshemmede.

Kort summert, viser undersøkelsen at det er utfordringer omkring følgende tema:

- Få saker blir anmeldt.
- Lite fokus på denne type saker.
- Vanskelige strafferettslige vurderinger.
- Mangel på kompetanse.
- Behov for spesialisering.
- Behov for sakkyndig vurdering.
- Behov for tid, for forberedelser og for å roe den utviklingshemmede, og hjelpeapparatet rundt.
- Utviklingshemmede blir lett mistrodd, og det stilles oftere spørsmål ved vedkommende sin troverdighet i forhold funksjonsfriske.

2. Om undersøkelsen

2.1 Om undersøkelsen

Spørreundersøkelsen ble i første omgang sendt ut fra statsadvokat Ole Bredrup Sæverud til landets Barnehus og politidistrikt, i mars 2011, med svarfrist 15. juni 2011. Med bakgrunn i få tilbakemeldinger, ble det i juli 2011 sendt en purring pr. mail med utvidet svarfrist til og med 10. august 2011.

På tross av utvidet svarfrist, er tilbakemeldingene mangelfulle. Noen har unnlatt å svare, andre har oppgitt at de ikke har foretatt avhør som omfattes av undersøkelsen.

Totalt er det kommet inn svarskjema fra 11 politidistrikt, og 4 Barnehus.

Sakene som er rapportert inn, strekker seg fra juli 2007 til mars 2011.

Spørreundersøkelsen var utformet for å kunne besvares elektronisk, dessverre har flere hatt problemer med dette, da er skjemaene sendt inn manuelt.

Fra politidistriktene er det kommet inn skjema på til sammen 50 saker, fra Barnehusene 22 saker. 12 av disse sakene er omtalt både hos politidistriktene og Barnehusene.

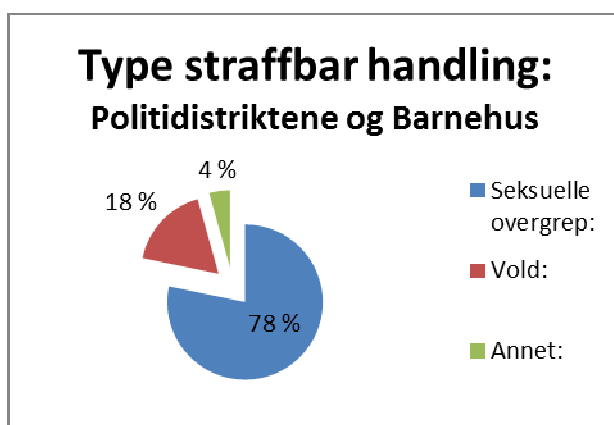
Spørreundersøkelsen er ikke primært en kvantitativ undersøkelse, derfor er det ikke problematisk for arbeidet at saker er omtalt to ganger. De fleste sakene omfatter lettere utviklingshemmede. I fire av sakene er den utviklingshemmede selv mistenkt.

Det er registrert 67 utviklingshemmede som er avhørt ved dommeravhør (55 stk. uten dobbeltregistreringer), 10 personer er avhørt ved ordinært politiavhør/politiavhør med opptak av lyd og bilde. I de fleste sakene hvor politiavhør er gjennomført, er det i tillegg gjort dommeravhør. Begrunnelse for å gjennomføre dommeravhør, er hovedsak hensynet til den utviklingshemmede og at politiavhør gjennomføres fordi det er raskere enn å begjære dommeravhør.

3. Statistikk og erfaringer fra politidistrikt og Barnehus.

Videre følger statistikk og kommentarer utarbeidet fra tilbakemeldingene på spørreundersøkelsen.

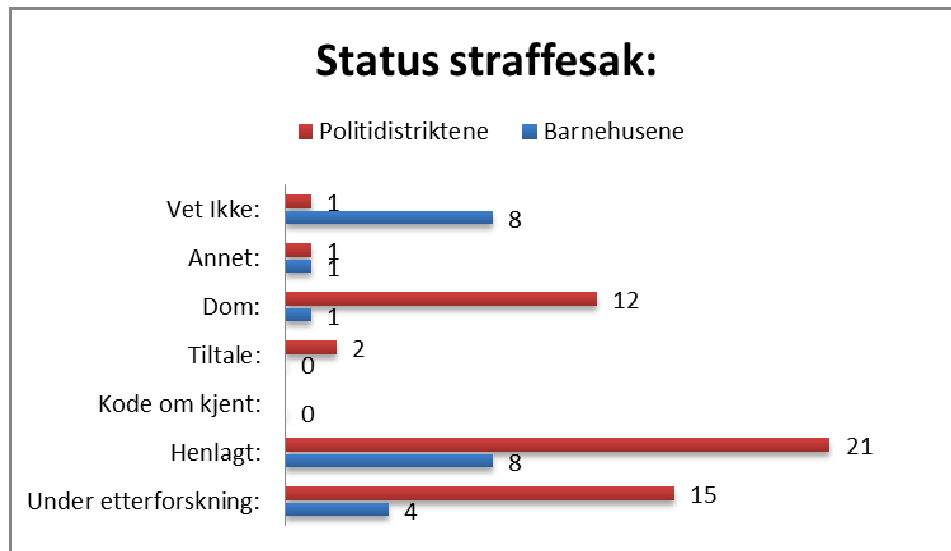
3.1 Type straffbar handling:

Tallene innhentet i undersøkelsen, viser at hovedvekten av straffbare handlinger med hensyn til utviklingshemmede, er seksuelle overgrep. Videre følger tilfeller av vold. Noen saker omhandler flere typer overgrep.

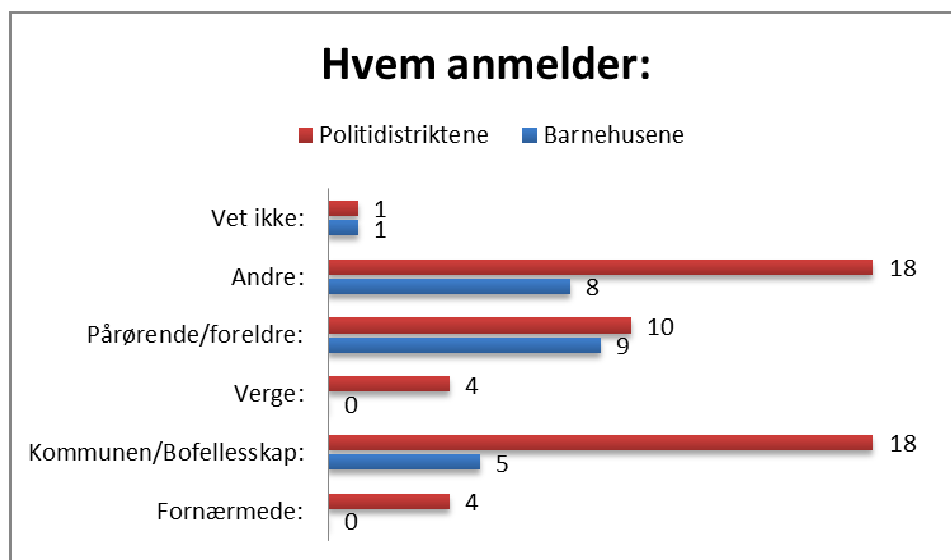
Flere oppgir i svarkjema at det stilles spørsmål omkring troverdighet, og at det er vanskelig å forstå graden av frivillighet fra den utviklingshemmedes side, og hvor vanskelig det kan være for denne å beskytte seg selv mot overgrep.

3.2 Straffesakens status:

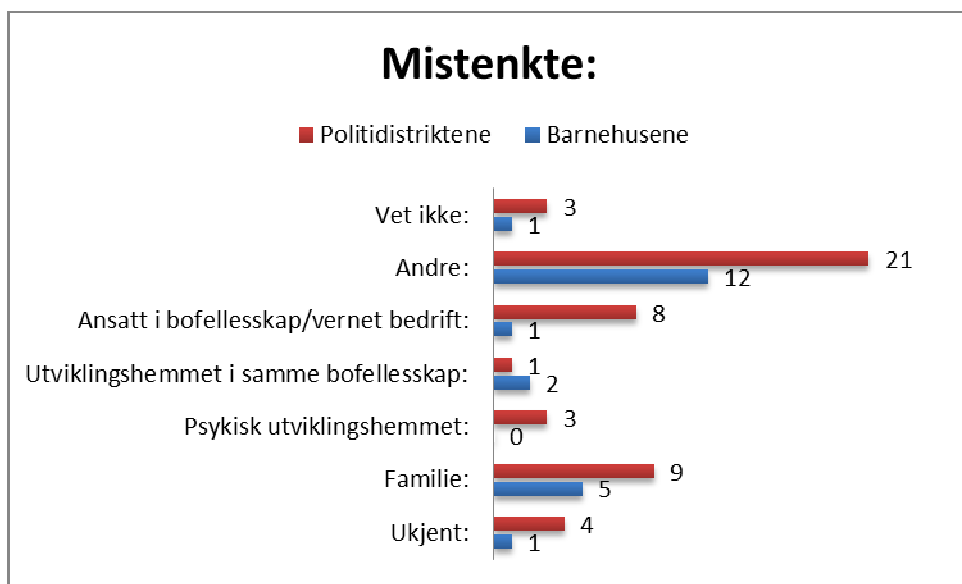
Det er høy andel av henleggelse i sakene som omhandler utviklingshemmede.

3.3 Hvem står for anmeldelsen:

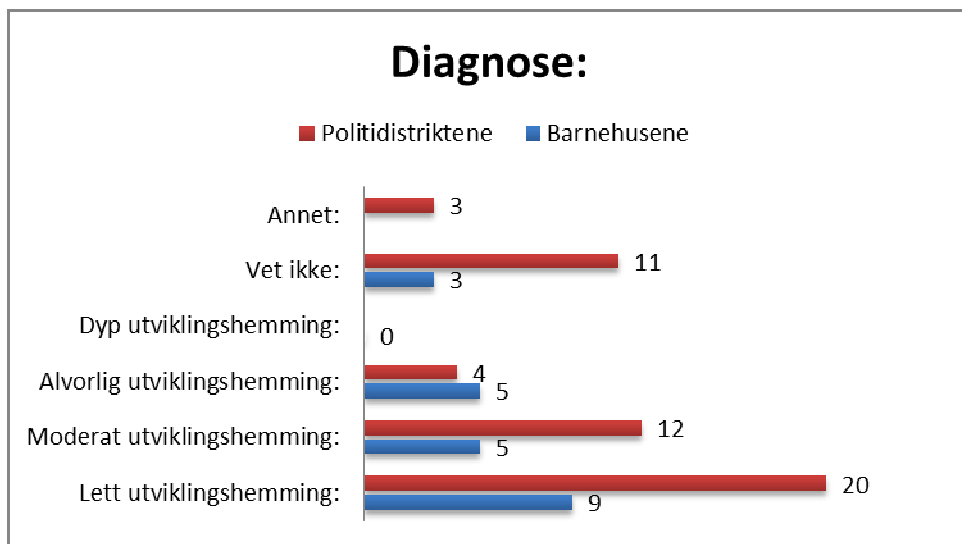
Under kategorien «andre som anmelder», finner vi særlig barneverntjenesten og politiet selv.

3.4 Hvem er mistenkt i saken:

Under kategorien «andre mistenkte», er lærer en gjenganger i flere av sakene. Videre er det ansatte i bofellesskap eller vernet bedrift, høyt representert i forhold til de andre gruppene. Utviklingshemmede synes ut i fra tallmaterialet da å være i en særlig sårbar situasjon ovenfor tillitspersoner rundt seg.

3.5 Hvilken diagnose omtales:

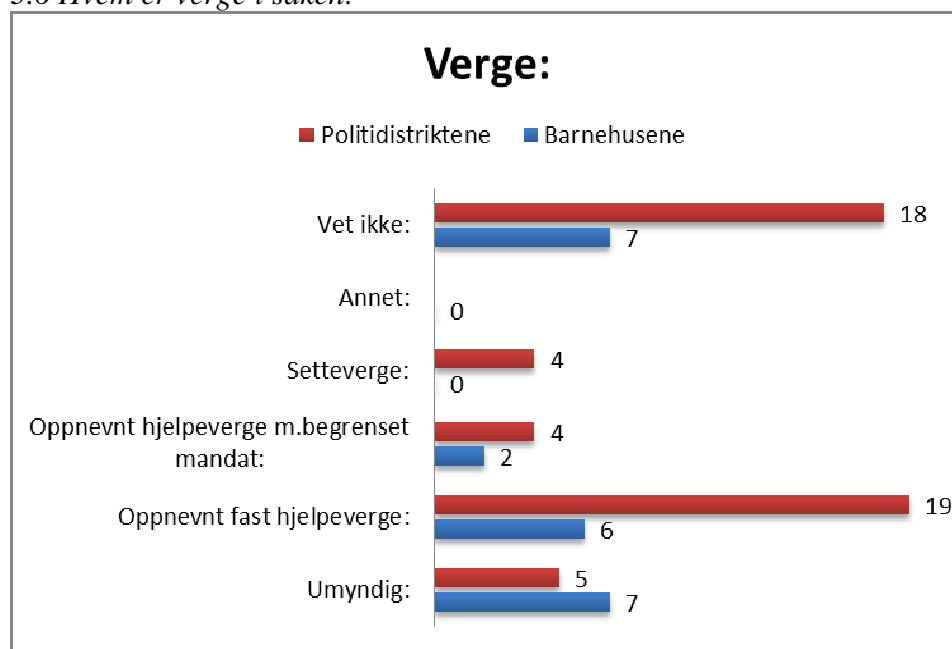
De fleste sakene i undersøkelsen omhandler lettere eller moderat utviklingshemning.

Tabell hentet fra *Tidsskrift for den norske legeforening*:
<http://tidsskriftet.no/article/1644750>

Gradering av psykisk utviklingshemning			
ICD10-kode	Utviklingshemning	IQ-nivå	Mental alder (år)
F70	Lett	50 - 69	9 til under 12
F71	Moderat	35 - 49	6 til under 9
F72	Alvorlig	20 - 34	3 til under 6
F73	Dyp	under 20	mindre enn 3

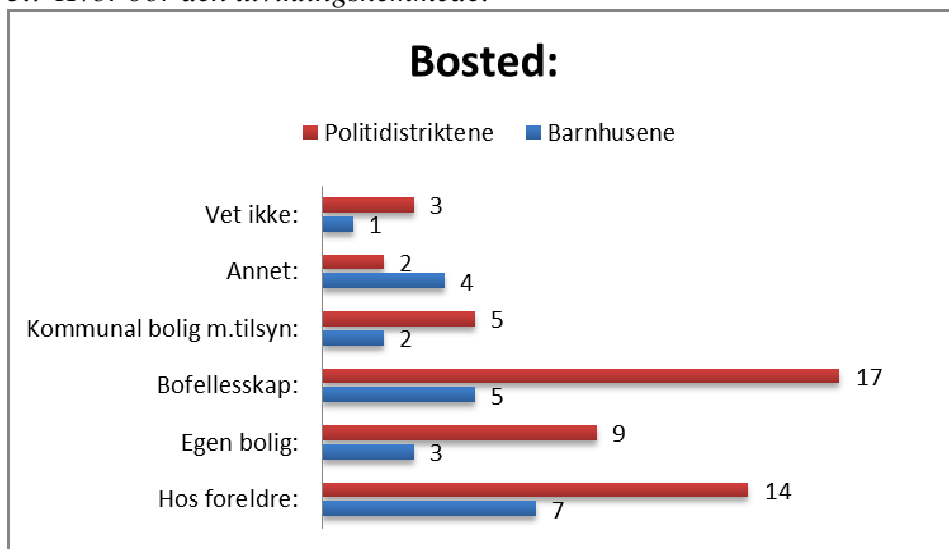
Det er en høy andel av saker hvor det oppgis at en ikke vet graden av utviklingshemning. Flere oppgir at det uklarheter omkring utviklingshemming, og at det er viktig å avdekke graden av denne. Det påpekes av flere at kompetansenivået må heves, og det er viktig å bruke god tid på forberedelser og innhenting av informasjon som angår utviklingshemmede. Noen oppgir at utdaterte utredninger angående graden av utviklingshemming kan skape frustrasjon.

3.6 Hvem er verge i saken:

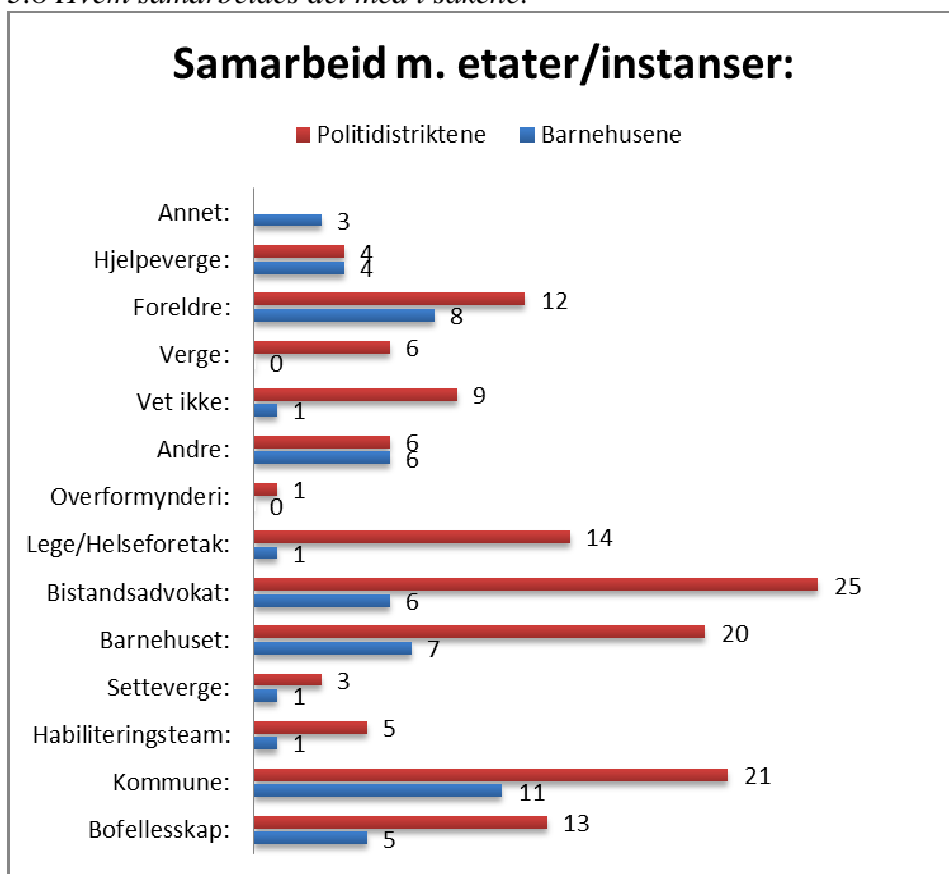
Det er stor uvisshet omkring den utviklingshemmedes verge.

3.7 Hvor bor den utviklingshemmede:

Mange av de utviklingshemmede bor i bofellesskap. Under kategorien «annet bosted», er beredskapshjem nevnt.

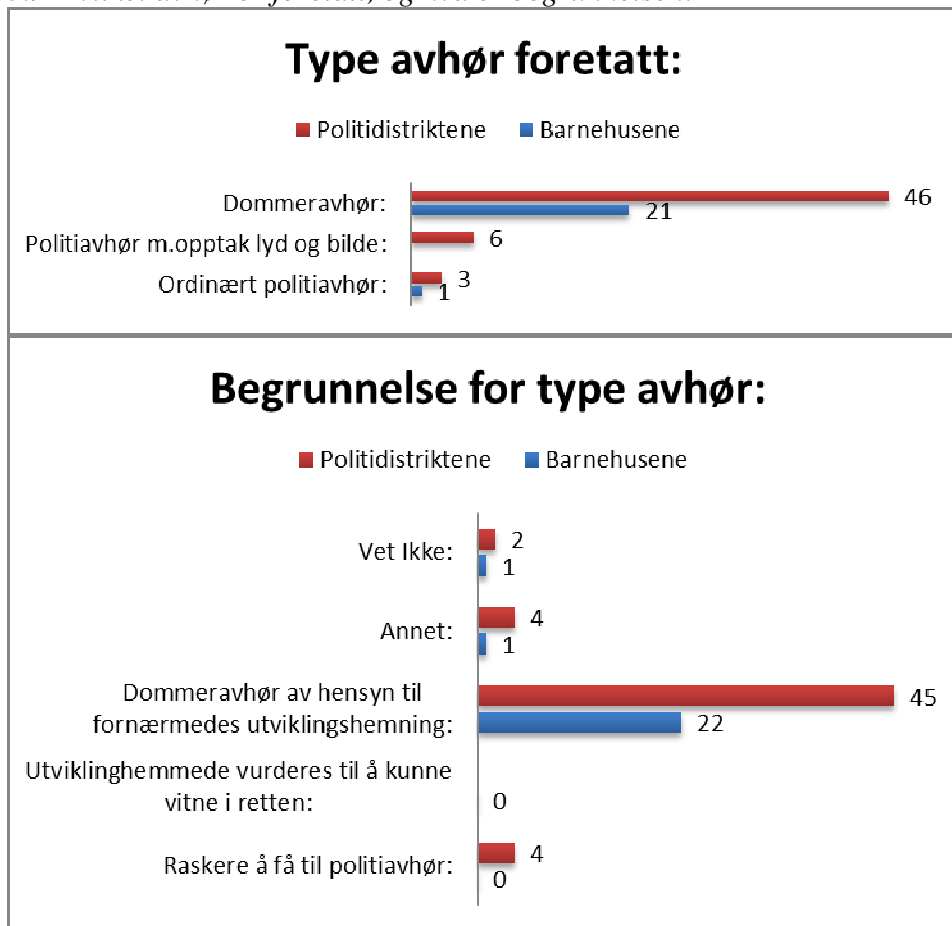
3.8 Hvem samarbeides det med i sakene:

I spørreundersøkelsen er det mange positive tilbakemeldinger i forbindelse med samarbeid mellom ulike parter. Godt og tett samarbeid synes svært viktig for hvordan avhør blir lagt til rette for den enkelte, og for videre oppfølging. Samarbeid med omsorgspersoner bidrar til kartlegging av den utviklingshemmede og dennes behov, dette brukes i arbeid med saken.

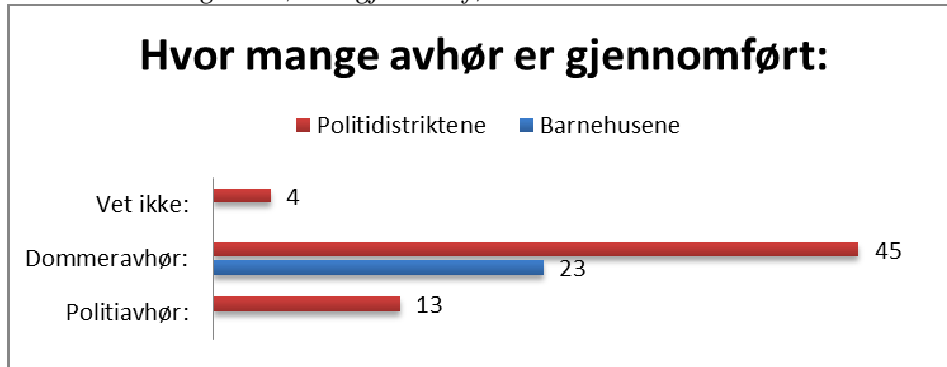
Samarbeid med bistandsadvokaten blir nevnt som en viktig faktor for sakers utfall. Det blir også påpekt av flere at det er viktig at hjelpeapparatet rundt den utviklingshemmede blir informert grundig om prosessen rundt etterforskning og avhør/ dommeravhør. Dette for å bidra til ro rundt arbeidet med sakene, samt å forberede fornærmede til avhøret. Noen påpeker at den utviklingshemmede er avhengig av gode omsorgspersoner rundt seg for å unngå «å falle gjennom» i systemet. Selv om det er pekes på positive erfaringer med samarbeid, trekkes det også frem her at det mangler kompetanse i flere ledd. Dette er problematisk særlig i forbindelse med forståelse av utviklingshemming, og tilrettelegging av avhør.

3.9 Hvilket avhør er foretatt, og hva er begrunnelsen:

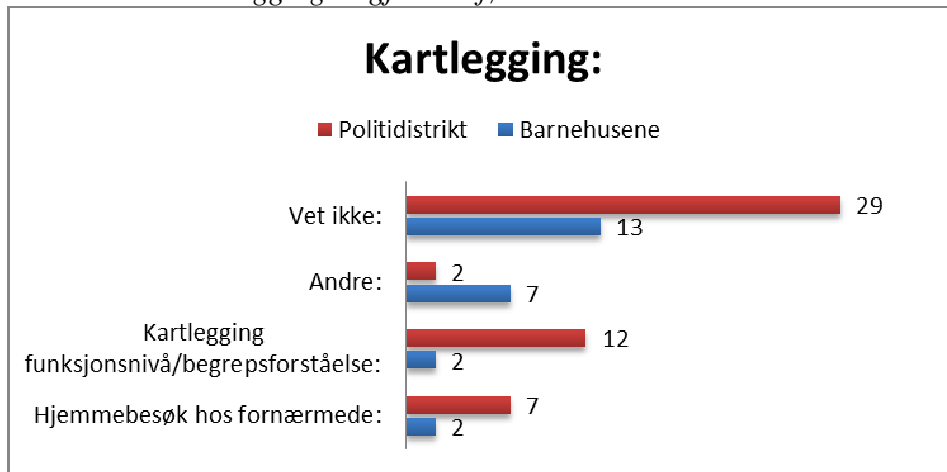
Dommeravhør er den hyppigst benyttede avhørsformen. Dette begrunnes i hovedsak ut i fra hensynet til fornærmedes/mistenktes utviklingshemning. I noen saker har det vært behov for politiavhør da dette har vært raskere å få til. Under kategorien «annet», er aldri nevnt, i tillegg til uklarhet omkring utviklingshemming og graden av denne.

3.10 Hvor mange avhør er gjennomført:

I flere av sakene omtalt i spørreundersøkelsen, er det foretatt både politiavhør og dommeravhør. I noen av sakene er det også foretatt flere dommeravhør. Ut fra kommentarer gitt i undersøkelsen, kan det synes som om politiavhør blir gjennomført før utviklingshemming, eller graden av denne, er avklart. Dette blir først avdekket i ettertid.

3.11 Hvilken kartlegging er gjennomført:

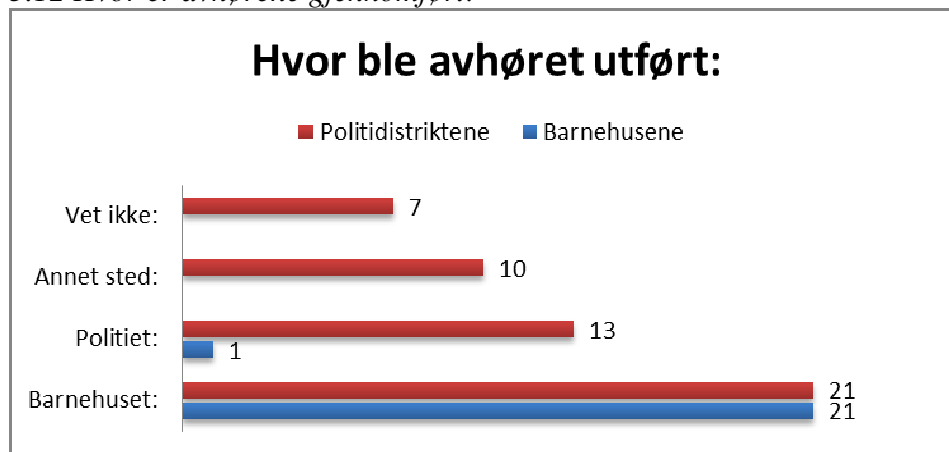

Mange har ikke oppgitt om det er foretatt kartlegging. Kun i 12 saker opplyses det at kartlegging av funksjonsnivå og/ eller begrepsforståelse, er foretatt. Dette er fremhevet som viktig for å kunne tilpasse avhør og dialog til den utviklingshemmede. I tillegg oppgir flere at de har gode erfaringer med hjemmebesøk. Dette bidrar til forståelse av den utviklingshemmede, og til avklaring av kognitiv forståelse hos denne.

Flere oppgir at den utviklingshemmedes forståelse og oppfattelsesevne ofte overvurderes, da de i høy grad gjerne fremstår som funksjonsfriske, særlig med hensyn til formuleringsevner. Det er gjerne også få eller ingen fysiske tegn på utviklingshemning.

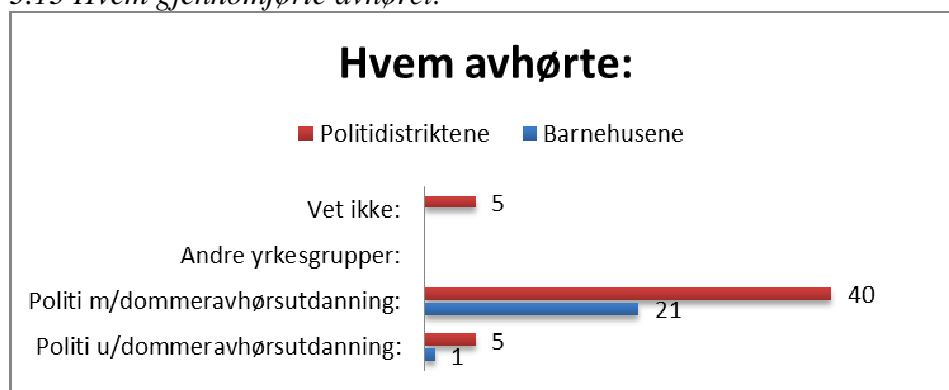
Hjemmebesøk oppgis også som et godt verktøy for å forberede både avhører, den utviklingshemmede og apparatet rundt på avhør og videre prosess i saken. Under kategorien «andre kartlegginger», blir samråd på barnehuset nevnt som et viktig verktøy.

3.12 Hvor er avhørene gjennomført:

Barnehusene er mest brukt som avhørssted. Under kategorien «annet sted», er tingretten hyppigst nevnt. Dette gjelder da særlig i områder hvor ikke et barnehus er nært tilgjengelig. Det er også tilfeller av avhør som er gjort hjemme hos den utviklingshemmede. Politiet som avhørssted synes mest brukt i forbindelse med politiavhør.

3.13 Hvem gjennomførte avhøret:

Det er i høy grad politi med godkjent utdanning for dommeravhør av barn (Politihøgskolen), som står for avhørene. Det er likevel ytret flere bekymringer omkring kompetansenivået rundt avhør av utviklingshemmede, og om dette blir tilstrekkelig ivarett/prioritert hos politiet. Flere opplyser at det er vanskelig å opparbeide seg erfaring og mengdekompetanse, ettersom det går lang tid mellom hvert tilfelle av avhør av utviklingshemmede.

Det er også nevnt at avhører bør kunne alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Det er en ekstra utfordring ved avhør hvor den utviklingshemmede har dårlig språk, og/ eller evne til kommunikasjon. Det er også forslag om at dommere og andre aktører også bør ha noe opplæring med hensyn til utviklingshemming og kognitiv forståelse.

4. Forslag til forbedringer som fremkommer i spørreundersøkelsen:

- Kompetanseheving i alle ledd.
- Tettere samarbeid mellom alle ledd, både i forkant og ettertid. Bedring av informasjonsflyt mellom disse.
- Det må legges sterkere vekt på avdekke om det foreligger utviklingshemming.
- Utstrakt bruk av hjemmebesøk som en del av forberedelsene.
- Sette av mer tid i saker som omhandler utviklingshemmede.
- Diagnostisering, og/ eller sakkyndig evne og tilregnelighetsvurdering av den utviklingshemmede.
- Kartlegging, særlig av kognitivt nivå/utvikling.
- Avhører bør ha kunnskap om alternativ og supplerende kommunikasjon.
- Forberede både den utviklingshemmede og hjelpeapparat på sakens prosess, dette bidrar til ro både for etterforskning og videre saksgang.
- All kontakt mellom den utviklingshemmede og politi bør sikres på lyd.
- Støtteapparat bør få innsyn i dommeravhøret, som en forsikring om at den utviklingshemmedes språk og formidling er oppfattet korrekt.

5. Hva er tidsaspektet fra anmeldelse, til begjæring og videre til avhør blir foretatt:

Videre følger en kort oversikt over gjennomsnittlig tidsaspekt i saker med utviklingshemmede, utarbeidet fra datoer hentet i spørreundersøkelsen.

- I gjennomsnitt går det 58 dager fra anmeldelse til avhør er foretatt, dette sammenlagt for Barnehusene og politidistrikt.
For Barnehusene alene: 53 dager.
For politidistriktene alene: 62 dager.
- I gjennomsnitt går det 43 dager fra anmeldelse til begjæring, dette sammenlagt for Barnehusene og politidistrikt.
For Barnehusene alene: 38 dager.
For politidistriktene alene: 46 dager.
- I gjennomsnitt går det 18 dager fra begjæring til dommeravhør, dette sammenlagt for Barnehusene og politidistrikt.
For Barnehusene alene: 22 dager.
For politidistriktene: 16 dager.

6. Oppsummering

Avhør av utviklingshemmede er en krevende oppgave, og reiser en rekke problemstillinger. De fleste tilbakemeldingene i spørreundersøkelsen viser til godt samarbeid mellom de ulike partene der det har blitt gjennomført. Det trengs generelt mer kompetanse i alle ledd.

Flere oppgir kommunikasjon med utviklingshemmede som en stor utfordring. For avhører er det utfordringer ved at det er lenge mellom hvert tilfelle av saker som omhandler utviklingshemmede, dette gjør at det er vanskelig å opparbeide seg erfaring på slike saker.

I flere saker er ikke utviklingshemming eller graden av denne avklart.

Mangel på kompetanse kan svekke den utviklingshemmedes rettsikkerhet, ved at dette fører til at det stilles spørsmål ved dennes troverdighet. Avhøret av den utviklingshemmede og forhold rundt dette blir ikke tilstrekkelig tilrettelagt. Noen oppgir at opplever en vegring seg mot å ta tak i saker som omhandler utviklingshemmede. Det blir også poengtert at det er viktig med gode forberedelser i forbindelse med avhør, og at en må prioritere å bruke tid på dette. Det er også viktig at dette innebærer å informere den utviklingshemmede og apparatet rundt, om hva som skal skje og hvordan.

7. Vedlegg:

- 7.1. Brev sendt ut fra statsadvokat Ole Bredrup Sæverud.
- 7.2. Spørreundersøkelse.
- 7.3. Liste over Barnehus og politidistrikt som har bidratt i spørreundersøkelsen.
- 7.4. Fullstendig liste med sitater hentet fra spørreundersøkelsens skjema.

Vedleggene er ikke inntatt i rapporten.

Rapport etter utprøving av sekvensielle avhør av førskolebarn

Sammendrag

I perioden 01.08.2010 til 15.06.2012 har Kripos og Statens Barnehus Bergen prøvd ut en alternativ avhørsmetodikk for førskolebarn. Til sammen 10 barn har vært avhørt med denne metodikken i perioden. Det har vært mange krevende utfordringer av praktisk art under utprøvningsfasen. Tilbakemeldingene fra samarbeidsparter som har deltatt i avhørene er positive. Erfaringene etter utprøving viser at sekvensielle avhør er mulig å gjennomføre og gir førskolebarn større muligheter for å fortelle om de har vært, eller ikke har vært, utsatt for overgrep.

Innledning

Avhørsmetoden «sekvensielle avhør» bygger på «Extended Forensic Interview» (EFI). EFI er utviklet ved National Child Advocacy Center (NCAC) i Huntsville, Alabama, USA, og har vært i bruk i mange stater i USA i over 10 år. Forskningsstudier viser gode resultatene av EFI og metoden synes å gi vesentlig flere avklaringer av anmeldte forhold der førskolebarn er fornærmet enn annen metodikk (Carnes, Wilson & Nelson-Gardell, 1999; Carnes, Nelson-Gardell, Wilson & Orgassa, 2001; Faller & Nelson-Gardell, 2010).

Høsten 2009 var politioverbetjent Tone Davik fra Kripos, psykologspesialist Henry Molvær og leder Kristin K. Fjell fra Statens Barnehus Bergen og politioverbetjent Gro Halland fra Hordaland Politidistrikt i USA og fikk opplæring i EFI. Studieoppholdet til Molvær og Fjell ble finansiert av Stine Sofies Stiftelse. Det ble opprettet en arbeidsgruppe bestående av de fire med opplæring i metoden. Første halvår i 2010 ble relevant litteratur og forskning om avhør av førskolebarn gjennomgått og metodikken ble tilpasset til norske forhold. Det ble utarbeidet prosjektbeskrivelse, innhentet godkjennelse til utprøving, og vi hadde orienterings- og samarbeidsmøter med påtalemyndighet og domstol.

I juni 2011 møttes en utvidet arbeidsgruppe til en foreløpig evaluering og opplæring av tre nye avhørere. Heidi Gustavsen overtok for Tone Davik i arbeidsgruppen og i tillegg fikk Laila Stølen fra Haugaland og Sunnhordaland politidistrikt, og Asta T.Helland fra Hordaland Politidistrikt opplæring i avhørsmetodikken.

Det var planlagt gjennomført 20 avhør. På bakgrunn av antall saker fra Hordaland Politidistrikt de to forutgående år ble utprøvingsperioden antatt å vare ca. 1 år. Dessverre valgte Hordaland Politidistrikt ikke å delta i prosjektet. Det har vært forsøkt fra flere hold (Kripos, Politidirektoratet, Justisdepartementet, og «Sæverudutvalget») for å oppfordre og å legge til rette for deltagelse fra Hordaland Politidistrikt, men ingen saker fra Hordaland er med på utprøvingen. Deltagende politidistrikt har vært Haugaland og Sunnhordaland og Sogn og Fjordane. Til sammen har det vært gjennomført 10 sekvensielle avhør, de seks første fra Haugaland og Sunnhordaland og de fire siste fra Sogn og Fjordane.

Erfaringer

10 førskolebarn har i utprøvingsperioden vært avhørt etter metoden «sekvensielle avhør». 3 avhørere med særskilt kompetanse på avhør av barn og med tilleggsopplæring i sekvensielle avhør, har forestått avhørene. Psykologspesialist Molvær fra Statens Barnehus Bergen har fulgt alle avhørene og bistått avhørerne før avhørene og mellom sekvensene.

Tabell saker; barnas alder, type mistanke, tid fra anmeldelse til avhør, barnets relasjon til mistenkt og om barnet formidler sentral informasjon i avhøret.

Sak	Alder	Type mistanke	Tid anmeldelse til avhør	Relasjon til mistenkt	Formidler sentral informasjon
1	4,0	<i>vold</i>	100	biol. far	<i>nei</i>
2	4,0	<i>vold</i>	100	biol. far	<i>nei</i>
3.	6,0	<i>SO</i>	21	biol far	<i>ja</i>
4	4,5	<i>SO</i>	21	biol far	<i>ja</i>
5	5,9	<i>SO</i>	4	biol far	<i>nei</i>

6	4,3	SO	158	biol far	<i>nei</i>
7.	4,0	SO	19	biol far	ja
8	3,8	SO	12	biol far	<i>ja</i>
9	4,8	vold	mangler	biol far	<i>ja</i>
10	4,0	SO	56	biol far	<i>nei</i>

De seks første sakene kom fra Haugaland og Sunnhordaland politidistrikt. Det var stor forskjell på tid fra anmeldelse til dommeravhør i disse sakene. Ett barn ble avhørt 4 dager etter anmeldelse, to barn 21 dager etter, to barn 100 dager etter og ett barn 158 dager etter. De fire siste sakene kom fra Sogn og Fjordane politidistrikt. Tid fra anmeldelse til avhør var 12, 19 og 56 dager.

Tabellen viser at det er store forskjeller i hvor lang tid det tar fra politiet mottar anmeldelse til dommeravhør finner sted. I dette lille utvalget gikk det fra 4 til 158 dager. I tillegg kommer tiden fra de mistenkte forholdene kan ha funnet sted til anmeldelse inngis. For ett av barna hadde det gått 10 måneder siden det hadde kontakt med den mistenkte.

Tabellen viser en tendens til at det i sakene hvor det gikk lang tid fra anmeldelse til avhør ikke kom frem sentral informasjon, mens det i saker med kort tid fra anmeldelse til avhør kom frem sentral informasjon om det anmeldte forhold. Vurdering av om det kom frem sentral informasjon eller ikke, ble gjort umiddelbart etter avhør av avhører og kontaktperson fra barnehuset Bergen.

Seleksjon av saker

I prosjektbeskrivelsen var det bestemt at aktuelle saker skulle bringes inn til arbeidsgruppen for vurdering snarest mulig etter mottatt anmeldelse. Dette for at arbeidsgruppen kunne ta stilling til om den enkelte sak tilfredsstilte kriterier for inkludering i utprøvingen. På grunn av manglende deltagelse fra Hordaland Politidistrikt har dette ikke vært mulig å få til. Arbeidsgruppen har tatt i mot de sakene vi har fått forespørsel om. Dersom sakene først hadde blitt brakt inn til vurdering ville antagelig flere av sakene ikke blitt tatt med i prosjektet.

Evalueringer fra deltagere på dommeravhørene

Det ble utarbeidet enkle evalueringsskjema som de ulike deltagerne i avhørene fylte ut umiddelbart etter den tredje sekvensen. Dommere, forsvarere, bistandsadvokater, politijurister og etterforskere

fikk ett evalueringsskjema, og verger, barnevern, barnehus og avhører fikk ett skjema. Nedenfor settes hvem som har besvart de ulike typer spørsmål i parentes.

Fremkom det sentral informasjon om det anmeldte forhold? (setteverge, barnevern, barnehus og avhører)

- I 5 saker ja, i fem saker nei.
- Setteverger og barneverns besvarelser av dette spørsmålet er tatt ut av evalueringen da de enten svarte at de ikke hadde forutsetninger for å vurdere, eller vurderte spørsmålet kun i forhold til om barnet bekreftet en mistanke.

Hvordan syntes du at barnet ble ivaretatt? (alle deltagerne)

- En firedelt skala; meget dårlig, dårlig, bra, meget bra
- Totalt 64 svar. 50 svarte meget bra, 14 svarte bra.

Hva synes du om den praktiske organiseringen og gjennomføringen av dette avhøret? (alle deltagerne)

- En firedelt skala; meget dårlig, dårlig, bra, meget bra
- Totalt 61 svar. 33 svarte meget bra, 28 svarte bra.

Hvordan vil du vurdere sekvensielle avhør som avhørsmetode for de minste barna? (alle deltagerne)

- En firedelt skala; meget dårlig, dårlig, bra, meget bra
- Totalt 58 svar. 27 svarte meget bra, 31 svarte bra.

Hvordan vurderer du sekvensielle avhør i forhold til vanlige avhør? (alle deltagerne)

- En firedelt skala; meget dårligere, dårligere, bedre, meget bedre
- Ikke alle deltagerne hadde deltatt på «vanlige» avhør av førskolebarn og svarte derfor ikke på dette spørsmålet.
- Totalt 41 svar. 15 svarte meget bedre, 26 svarte bedre.

Betraktninger fra avhørerne og kontaktperson fra Barnehuset Bergen

Den største fordel med sekvensielt i forhold til vanlig avhør er slik de tre avhørerne og kontaktperson på barnehuset opplever det at avhører og barnet får mer tid til å etablere kontakt og nærme seg temaet barnet skal avhøres om. I et sekvensielt avhør tilpasses fremgangsmåten til det

enkelte barns formidlingsevne og utviklingsnivå. Den første sekvensen brukes til å etablere kontakt og ”screene” barnets språk og hukommelse. Erfaringen er at sekvenser på ca 30 minutter er passe tid til å holde på førskolebarns oppmerksomhet og konsentrasjon. At den andre sekvensen enten kommer etter en lang pause, eller dagen etter første sekvens, muliggjør en grundig evaluering hvor videoopptak av første sekvens er gått gjennom og vi får analysert hvordan barnet svarer på ulike typer spørsmål.

Organisering og gjennomføring av selve avhørene har gått bra. Det viser også tilbakemeldingene fra deltagerne. Imidlertid synes arbeidet i forkant av avhørene å være av variabel kvalitet. Enkelte saker er ”tynne”, mens det i andre saker er gjort mye grundig arbeid før avhør.

Førskolebarna i utvalget har vært preget av at deres oppmerksomhet og formidling er veldig ”her og nå”. Det har vært en stor utfordring å legge til rette for at de skal formidle seg om hendelser tilbake i tid. Det å praktisere øving av fri fortelling av en nøytral hendelse synes spesielt viktig for de minste barna.

I 3 avhør var dommer, politijurist, forsvarer og bistandsadvokat på videokonferanse. Teknisk har dette fungert bra. Imidlertid har barnas omsorgspersoner hatt behov for rådgivning i etterkant av avhør, noe som vanskeliggjøres av en fysisk fraværende bistandsadvokat.

Ett avhør kunne ikke foretas på barnehus da foresatte ikke kunne informeres, men ble tatt på lokalt tinghus med 3 sekvenser samme dag. Lokalitetene og utstyret på tinghuset var ikke godt nok egnet for avhør av førskolebarn.

Anbefalinger videre

Sekvensielle avhør av førskolebarn synes å være en lovende metode. Erfaringene og evalueringene fra denne utprøvingen er positive. Antallet er imidlertid lite, og det er behov for en utprøving med et større antall barn og hvor sammenligninger med annen metodikk gjøres vitenskapelig.

Med vennlig hilsen

Henry Molvær
Psykologspesialist
Statens Barnehus Bergen

Kristin Konglevoll Fjell
Leder
Statens Barnehus Bergen

Heidi Gustavsen
politioverbetjent
Kripos

13.3 Rapport om utskrift av avhør

Erfaringsrapport fra pilot ved Statens barnehus, Oslo - samtidig protokollasjon av dommeravhør

Oslo politidistrikt, 5. januar 2012

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning.....	120
1.1 Bakgrunn for piloten	120
2.0 Oppstart og gjennomføring	120
2.1 Prosedyre ved parallell protokollering	121
2.2 Totalt tidsforbruk.....	121
3.0 Tilbakemelding fra aktørene på observasjonsrommet	122
3.1 Utvalg av avhør	122
3.2 Oversikt over gjennomførte avhør - tidsforbruk ved resyme-vs dialogutskrift.....	122
3.2.1 Dommeravhør generelt – ulike aldre.....	122
3.2.2 Dommeravhør med tolk	123
3.2.3 Politiavhør av barn	123
3.2.4 Politiavhør av psykisk utviklingshemmet – voksen	123
4.0 Erfaringer	123
4.1 Respons fra andre aktører.....	123
4.2 Saksoversikt/dokumenterte resultater	123
4.0 Sivile skrivere.....	124
4.1 Forslag til ansettelse av sivil skriver	124

1.0 Innledning

Oslo politidistrikt har hatt en eksplosiv økning i antall dommeravhør de siste årene, fra 39 gjennomførte dommeravhør i 2007 til hele 200 i 2011 (samt 14 politiavhør av barn), samtlige foretatt ved Statens barnhus i Oslo. Parallelt har det vært en tilsvarende økt belastning ved Oslo tingsrett knyttet til rettens dialogutskrift av avhør. Det er forventet en ytterligere økning i antall dommeravhør de neste årene.

De siste års økning av antall dommeravhør har avdekket flere kritiske punkt hvor det på grunn av manglende kapasitet/ressurser oppstår betydelige forsinkelser i fremdriften, og etterforskning av sakene som omhandler vold og seksuelle overgrep mot barn. Dette er en meget alvorlig situasjon, idet det øker risikoen for at barn blir utsatt for ytterligere overgrep mens de venter på at dommeravhør skal bli gjennomført.

En av de mest kritiske faktorene som hindrer en rask etterforskning i disse sakene er den stadig økende ventetiden på dommeravhørsprotokollen (dialogutskriften) fra tingsretten, som kan ta opptil 4 måneder. Det er ikke uvanlig at det tar 8 – 12 uker før utskriften kommer. Denne situasjonen har blitt ytterligere forverret i løpet av dette året.

1.1 Bakgrunn for piloten

Justis- og politidepartementet har gitt mandat til en arbeidsgruppe som innen 30.06.12 skal legge frem forslag til endringer i forskriften om dommeravhør. Arbeidsgruppen skal blant annet utrede hvordan avhørene skal dokumenteres/protokolleres, samt hvem som skal utføre dette.

Samtlige etterforskere med spesialutdanning i kommunikasjon med barn er, per i dag, ansatt ved Vold- og sedelighetsseksjonen¹ i Oslo. Seksjonen har i tillegg over 10 års erfaring i å ta politiavhør med lyd- og bildeopptak, med både parallell og etterfølgende protokollering.

I det siste året har det blitt satset på å effektivisere metodikken rundt protokollering av avhør. Parallell (samtidig) protokollering av avhør med lyd- og bildeopptak gjennomføres nå rutinemessig ved Sedelighetsavsnittet. Rapportene skrives i form av et resymé, og avhøret er fullstendig dokumentert på tilhørende DVD/CD.

Leder ved Sedelighetsavsnittet besluttet i samarbeid med leder av Statens barnehus i Oslo den 1. februar 2011 å ta initiativ til å iverksette en pilot ved barnehuset, hvor en ønsker å modernisere metoden ”protokollering av dommeravhør”. Dette prosjektet ble presentert for Justisdepartementets arbeidsgruppe tirsdag 15. mars, se vedlegg 1. Oslo politidistrikt fikk i brev av 5. april 2011 i oppdrag å gjennomføre en pilot ved Statens barnehus i Oslo, vedrørende forsøk med samtidig protokollering av dommeravhør, se vedlegg 2.

2.0 Oppstart og gjennomføring

I forslaget ønsket man å prøve ut parallell protokollasjon av dommeravhør i form av et resymé (sammendrag) i kombinasjon med dialogutskrift av de sentrale dialogsekvensene i avhøret, hvor barnets utsagn er viktige, jf påtaleinstruksen § 8-14, 3. ledd (”tilståelser og andre særlig viktige uttalelser bør så vidt mulig gjengis med avhørtes egne ord”).

Denne metoden brukes regelmessig i avhør av voksne med lyd- og bildeopptak. Rapportene skrives av både etterforskere og sivilt ansatte ved seksjonen. Det er enten avhører eller

¹ Vold- og sedelighetsseksjonen byttet ved årsskiftet navn til Seksjon for volds- og seksualforbrytelser. Sedelighetsavsnittet byttet til Avsnitt for seksualforbrytelser

rapportskriver som kvalitetssikrer rapporten i etterkant av avhøret. Rapporten blir alltid godkjent av en polititjenesteperson, jf. Riksadvokatens retningslinjer.¹

Det er lagt stor vekt på at resyméet skal skrives med høy grad av nøyaktighet, og dialogsekvensene har blitt valgt ut der det ble ansett som relevant for å belyse særlig viktige uttalelser. Protokollørene er etterforskere ved Sedelighetsavsnittet i Oslo som behersker god touchmetode.

Erfaringer viser at avhørsrapportene i de fleste tilfeller ferdigstilles samme dag, senest neste dag med påfølgende gjennomlesning og vedtagelse. Til sammenligning beregnes ca 4 timer skriving pr. en time avhør, hvis protokolleringen skjer i ettertid av avhøret. Parallell protokollasjon innebærer med andre ord en meget stor tidsbesparelse for den etterforskeren som tar avhøret. Rapportens utkast foreligger umiddelbart, slik at øvrig etterforskningsteam får innsyn i hva som har fremkommet under avhøret, og den ferdigstilte rapporten er klar til utsendelse i løpet av meget kort tid.

I og med at det er opptaket av dommeravhøret som er beviset i saken, og at kontradiksjonen er ivarettatt under selve avhøret, anses rapporten kun som et sammendrag av hva som fremkom under avhøret. Det er lyd- og bildeopptaket som blir avspilt under en eventuell hovedforhandling, som blir fornærmedes forklaring i retten. Det vil derfor heller ikke være noen formelle krav til gjennomlesning og vedtagelse idet denne rapporten ikke skal være et grunnlag for en eventuell eksaminering eller konfronterings i retten, slik som ved avhør av voksne.

2.1 Prosedyre ved parallell protokollering

Tilstedeværende dommer ble forespurt og orientert om tillatelse til å gjennomføre piloten i forkant av avhøret, se vedlegg 3. Samtlige aktører samtykket til gjennomføringen på formøtet før dommeravhøret. De ble orientert om at det under prøveperioden også ble skrevet ut en vanlig rapport i dialogform ved tingsretten, med mindre dommeren besluttet noe annet. De tilstedeværende ble instruert om at dersom de ønsket noen dialogsekvenser skrevet ut i dialogutskrift i etterkant, måtte de notere ned tidsangivelse på opptaket slik at rapportskriver kunne skrive ut disse dialogsekvensene i dialogutskrift i etterkant.

Den parallelle protokolleringen av dommeravhøret ble gjennomført ved at rapportskriver satt i observasjonsrommet sammen med dommer, forsvarer, bistandsadvokat, politijurist, etterforsker, rådgiver ved Statens barnehus, og eventuelle representanter for barnevernet. Rapportskriver satt ved en egen pult, med egen pc, og egne hodetelefoner med direkte lydoverføring fra avhøret. Protokolleringen foregikk parallelt under avhøret. Barnets nonverbale uttrykk og beskrivelse av barnets atferd ble også protokollert. Det er skrevet i parentes med rapportskriveres initialer for å skille det nonverbale fra den verbale kommunikasjonen.

Tilstedeværende aktører fikk umiddelbart etter avhøret et foreløpig utkast til rapporten, hvis de ønsket dette. De kunne da umiddelbart be om utdypende dialogutskrift av enkelte sekvenser, jf påtaleinstruksens bestemmelse om ”særlig viktige uttalelser”.

2.2 Totalt tidsforbruk

Rapporten forelå ferdig senest neste dag. Rapportskriverne brukte i snitt ca 60 minutter på etterarbeid, før rapporten var ferdig til utsendelse. Resyméet ble lagt inn i BL- saken, i rutinen ”avhør av fornærmede”, og rapporten ble sendt dommer for godkjenning (jf dagens forskrift). Etter at rapporten ble gjort gyldig i BL ble den distribuert på lik linje med andre dokumenter i

¹ Riksadvokatens retningslinjer for Lyd- og bildeopptak av politiforklaringer av 16.10.09

saken (jf stprl. § 242). I de to avhørene med tolk ble rapporten skrevet ut i ettertid. Tidsbruken var tilsvarende de andre avhørene.

3.0 Tilbakemelding fra aktørene på observasjonsrommet

Tilbakemeldingene på piloten har vært utelukkende positive. Dommerne ga ved flere anledninger uttrykk for at de ønsket å få erstattet rettens dialogutskrift med resyméet, også i prøveperioden. Forutsetningen for at denne piloten skulle gjennomføres var at begge formene skulle benyttes i prøveperioden, og det har vært viktig med hensyn til å dokumentere forskjeller i tidsforbruk og eventuelle kvalitetsmessige forhold, ved sammenligninger av de to produktene.

En forsvarer meldte sin skepsis den første gangen piloten ble gjennomført, men tilbakemeldingen etter at produktet ble sendt ut var utelukkende positiv. Hans bekymring, før han leste avhøret, var at dersom produktet ikke inneholdt utelukkende dialogsekvenser ville barnets forklaring få mindre verdi på grunn av annen type protokollering, og usikkerhet rundt detaljert spørsmålsformulering fra avhører. Dette hensynet er ivaretatt ved at det er opptaket, som i dag er av meget god kvalitet, som er barnets forklaring, ikke den skriftlige rapporten. Hvordan avhøret forløp og hvilke spørsmål som ble stilt er dermed autentisk dokumentert.

Ved ett tilfelle ble det umiddelbart etter avhør gjennomført en pågripelsesaksjon mot siktede og relevante funn ble gjort. Rapporten forelå umiddelbart og gav nødvendig dokumentasjon for at påtalemyndigheten kunne beslutte bruk av tvangsmidler umiddelbart etter avhøret, og rapporten med barnets forklaring forelå ved fremstilling av siktede.

3.1 Utvalg av avhør

Det er gjennomført to politiavhør av barn, dommeravhør av barn i ulike alder, dommeravhør av barn med bruk av tolk og dommeravhør av voksen med Downs syndrom. Erfaringene er at metoden med parallell protokollasjon har fungert meget bra under alle de ulike avhørene. Parallell protokollasjon av dommeravhør har ikke medført noen større skrivemessige utfordringer enn ved avhør av voksne.

En viktig forskjell har vært at man har hatt mer fokus på den nonverbale atferden og protokollering av dette. Små barn har sjelden lange forklaringer, og fokus på hvordan informasjon kommer fram har derfor også vært sentral.

De to avhørene med tolk ble protokollert i sin helhet i etterkant av avhøret. Tidsforbruk var tilsvarende de andre avhørene som ble protokollert parallelt under avhøret.

3.2 Oversikt over gjennomførte avhør - tidsforbruk ved resymé vs dialogutskrift

Alle avhør er foretatt ved Statens barnehus i Oslo, i perioden 11.3.11 til 6.10.11.

De ulike avhørene er tatt i fire ulike kategorier, jf mandatet:

3.2.1 Dommeravhør generelt – ulike aldre

Saksnummer 11507138 – Mishandling i familieforhold -dommeravhør, jente 8 år

Saksnummer 11666198 – Seksuell omgang med barn under 14 år - dommeravhør, jente 14 år

Saksnummer 11691926 – Undersøkelsessak, sedelighet - dommeravhør, jente 5 år

Saksnummer 11738685 – Mishandling i familieforhold med legemskrenkelse - 2 stk.

dommeravhør (søsken), jente 12 år og jente 11 år

3.2.2 Dommeravhør med tolk

Saksnummer 11776241 – mishandling i familieforhold - 2 stk. dommeravhør (søsken), enspråklig (urdu) gutt 4 år, og tospråklig (urdu og norsk) jente 8 år

3.2.3 Politiavhør av barn

Saksnummer 11630620 – Undersøkelsessak, sedelighet - politiavhør av gutt 6 år

- gjennomført på barnehuset av særlig skikket person
- ikke dommeravhør på grunn av taktiske hensyn

3.2.4 Politiavhør av psykisk utviklingshemmet – voksen

Saksnummer 11723028 – sedelighet diverse dame 33 år (diagnose Downs syndrom)

- gjennomført på barnehuset av særlig skikket person
- ikke dommeravhør på grunn av ventetid på dommeravhør (og ingen mistenkte i saken)

4.0 Erfaringer

Erfaringene med prosjektet har kun vært positiv. Med en god skriver er et resymé ferdigstilt kort tid etter gjennomført avhør. Produktet kan legges inn i saken og brukes til videre etterforskning umiddelbart. Avhøret blir således dokumentert på et langt tidligere tidspunkt. Dette er spesielt heldig når man har sendt en stedfortreder til dommeravhøret, noe som skjer ganske ofte for å få ”kabalen” til å gå opp.

Alternativet i dag er å se gjennom videoen, noe som er både tidkrevende og tungvint, eller vente på dialogutskriftene. Et resymé er også lettere å lese da det er ferdig oppsummert og langt kortere enn dialogutskriftene.

4.1 Respons fra andre aktører

Hovedinntrykket er at de andre aktørene som har vært involvert i pilotsakene er positive til at avhøret dokumenteres gjennom resymé. I to av sakene valgte dommeren og la politiresyméene stå i stedet for å skrive dialogutskrift.

Samtlige resymé og dialogutskrifter ligger vedlagt.

4.2 Saksoversikt/dokumentasjon av resultater

Oversikten er ikke kronologisk, men følger rekkefølgen angitt over

Saksnr	Dato for påtegning	Dato avhør	Dato politiresymé	Dato dialogutskrift	Differanse resymé-dialogutskrift
11507138	20.01.2011	11.03.2011	14.03.2011	25.10.2011	228 dager
11666198	19.05.2011	17.06.2011	17.06.2011	21.07.2011	34 dager
11691926	20.06.2011	08.09.2011	19.09.2011	Dommeren besluttet ikke utskrift pga pilotskrivingen, jfr. protokoll av 26.9.11	

11738685(1)	21.07.2011	27.09.2011	27.09.2011	Dommer besluttet ikke utskrift pga pilotskrivingen, jfr protokoll 11.10.2011	
11738685(2)	21.07.2011	27.09.2011	27.09.2011	Dommeren besluttet ikke utskrift pga pilotskrivingen, jfr. protokoll 11.10.2011	
11776241(1)	22.08.2011	04.10.2011	06.10.2011	25.10.2011	21 dager
11776241(2)	22.08.2011	04.10.2011	06.10.2011	25.10.2011 (resymé i dommerens protokoll)	21 dager
11630620*		01.04.2011	04.04.2011		
11723028*		21.06.2011	21.06.2011		

*) Ikke dommeravhør

5.0 Sivile skrivere

I oppdragsbrevet ble det bedt om at en skulle ansette en sivil person og forestå opplæring av denne for å komme med forslag om en relevant ”utdanning”. Denne delen av oppdraget lot seg dessverre ikke gjennomføre, idet det ikke var midler til å opprette en slik prosjektstilling.

Ved Vold- og sedelighetsseksjonen er det imidlertid ansatt to sivile i straffesaksadministrasjonen, som har fått opplæring og erfaring i å protokollere både parallelle resymé og etterfølgende protokollering på bakgrunn av opptak.

Av opplæring og utdanning har de vært observatører ved K.R.E.A.T.I.V- kurs, fått undervisning i rapportskrivning, en innføring i hvilke krav som stilles til innhold i avhørsrapporter og fått veiledning underveis. Når det er en sivil ansatt som har protokollert utkastet til en avhørsrapport, er det alltid avhører eller en annen polititjenesteperson som ferdigstiller og kvalitetssikrer rapporten.

5.1 Forslag til ansettelse av sivil skriver

Ansettelse av en sivil skriver i lønstrinn 50 utgjør en total kostnad av 460 000 kr i året. Skriveren kan enten tilsettes ved Statens barnehus Oslo, eller ved Vold- og sedelighetsseksjonen i OPD. Skriveren vil ved ansettelse ved Statens barnehus Oslo utgjøre en del av servicefunksjonene barnehuset gir til politidistriktet, på lik linje med teknisk personale ved gjennomføring av dommeravhør/politiavhør.

På en annen side er arbeidet den sivile skriveren utfører en del av politiets etterforskning. Det kan derfor argumenteres for at den sivile skriveren utgjør en del av politiets arbeid og dermed bør ligge under Vold- og sedelighetsseksjonen. Dette for å holde på den klare rollefordelingen som er en suksessfaktor ved etableringen av Statens barnehus. Hvor skriveren skal ansettes må avgjøres av ledelsen ved politidistriktet.

Politioverbetjent Kari-Janne Lid
Leder ved avsnitt for seksualforbrytelser

Astrid Johanne Pettersen
Leder Statens Barnehus Oslo

Politispesialist Hanne Blomfeldt
Dommeravhørskoordinator
Avsnitt for seksualforbrytelser

13.4 Betenkning om EMKs rettslige rammer

BETENKNING

1. Innledning

Jeg viser til e-post fra førstestatsadvokat Ole Bredrup Sæverud av 1. juli 2011 samt forutgående telefonsamtale med Sæverud. Mandatet for betenkningen fremkommer av vedlegg til e-posten og har slik ordlyd:

«Arbeidsgruppen foreslår følgende fremgangsmåte for avhør av barn, psykisk utviklingshemmede og andre med særskilte behov:

Første avhør gjennomføres av politiet på et barnehus. Avhøret foretas av en avhører som på forhånd er godkjent av politihøgskolen. Avhøret følges som hovedregel av politijurist og/ eller etterforsker fra et tilstøtende rom, eller per videokonferanse. Ved behov gjennomføres det flere avhør.

Når hensynet til etterforskningen tilsier det, oversendes avhøret og eventuell utskrift, til forsvarer med pålegg om å gjennomgå avhøret med siktede og gi tilbakemelding om siktede har spørsmål en ønsker å stille barnet. Sammen med avhøret bør i hvert fall det vesentlige av saksdokumentene oversendes forsvarer. Frist for slik tilbakemelding vil normalt være tre uker.

Dersom en har spørsmål å stille barnet, må disse angis så konkret som mulig. Det gjennomføres deretter et nytt avhør av barnet der spørsmålene stilles av den kvalifiserte avhøreren. Dette avhøret kan på en av partenes begjæring ledes av en dommer. Forsvarer, politijurist og bistandsadvokat bør normalt følge avhøret fra et tilstøtende rom.

Dersom siktede og hans forsvarer ikke har ytterligere spørsmål til barnet, bekrefter forsvareren dette skriftlig for politiet. Av bekreftelsen må det også fremgå at siktede i det minste er gitt anledning til å se avhøret, og at heller ikke siktede har ytterligere spørsmål.

- Hvordan forholder en slik ordning seg til EMK og EMDs praksis?
- Er det mulig å angi hvilke forhold som kan skape spenninger i forhold til om konvensjonen er overtrådt, herunder:
 - Er det noen grenser for hvem en slik modell kan gjelde for?
 - Er forhold som den avhørtes alder og kognitive nivå av betydning?
 - Er tiden fra første avhør til siktede gis anledning til å stille spørsmål av betydning?
 - Har kvaliteten på avhøret, og etterprøvbarhet på det som blir sagt, betydning ved avgjørelsen?
 - Er det av betydning for avgjørelsen om avhøret er ledet av en dommer?

- Må siktede ha tilgang til alle saksdokumenter før en stiller ytterligere spørsmål, eller er det tilstrekkelig å ha tilgang til avhøret?
- Dersom siktede frasier seg ytterligere spørsmål på, vil han ha anledning til å ombestemme seg?»

2. Vurdering

2.1. Innledning

Den rettslige problemstillingen er om den foreslåtte modellen vil kunne medføre at siktede ikke får en rettferdig rettergang, jf. EMK art. 6 nr. 1, jf. EMK art. 6 nr. 3 bokstav b, alternativt om det er et spenningsforhold mellom modellen og EMK. Jeg har gjort et kryssøk på databasen HUDOC, hvor samtlige avgjørelser fra Den europeiske menneskerettsdomstol (EMD) er publisert, samt gjennomgått sentral juridisk litteratur.¹ På denne bakgrun fremstår det som hensiktsmessig å operere med en tredeling av konvensjonspraksis.

2.2. S.N. mot Sverige (dom av 2. juli 2002)

Dommen *S.N. mot Sveige*² er den første dommen som i full bredde drøfter temaet vitnavhør av barn ved mistanke om seksuelle overgrep. Saksforholdet var her at en lærer fikk mistanke om at en elev, en gutt på 10 år, var blitt seksuelt misbrukt av klager. Etter at politiet hadde mottatt anmeldelse ble det den 7. april 1995 gjennomført avhør av gutten. Avhøret ble tatt opp på video. Guttens foreldre samt representanter fra sosialmyndighetene var til stede i et tilstøtende rom. På dette tidspunktet var klager ikke informert om mistanken mot ham, og han hadde ikke fått oppnevnt forsvarer. Avhøret ble gjennomført av en erfaren polititjenestemann («detective inspector»), som hadde seks års erfaring innenfor etterforskning av mishandling og seksuelt misbruk av barn.

Den 10. mai 1995 ble klager informert om mistanken og avhørt.

¹ Følgende kjernelitteratur berører temaet: Sverre Erik Jebens: *Menneskerettigheter i straffeprosessen*, Oslo 2004 s. 557-558; Jørgen Aall: *Rettsstat og menneskerettigheter*, 2. utgave Bergen 2004 s. 393-394; Stefan Trechsel: *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford 2005 s. 321-322; Jon Fridrik Kjølbro: *Den europæiske menneskerettighedskonvention - for praktikere*, 2. udgave København 2007 s. 474-475; Matti Pellonpää: *Europeiska människorettskonventionen*, Helsinki 2007 s. 472-473; D.J. Harris/M. O'Boyle/E.P. Bates/C.M. Buckley: *Law of the European Convention on Human Rights*, Second Edition Oxford 2009 s. 325-326 og Robin C.A. White/Clare Ovey: *The European Convention on Human Rights*, Fifth Edition Oxford 2010 s. 296.

² Søkenummer 34209/96, dom av 2. juli 2002.

I juni 1995 mottok klager en kopi av en rapport fra den innledende etterforskingen og den 3. juli fikk han oppnevnt forsvarer. Klager ble gitt mulighet til å komme med merknader og å kreve ytterligere avhør og andre etterforskingsskritt. Forsvarer mente det var nødvendig at det ble fremskaffet ytterligere informasjon, blant annet om hvilke datoer og tilfeller overgrepene skulle ha skjedd samt hvor overgrepene skulle ha funnet sted.

Den 20. september 1995 ble det gjennomført et nytt avhør av gutten. Avhøret ble gjort hjemme hos gutten av den samme polititjenestemannen som gjennomførte det første avhøret, og det ble tatt opp på lydbånd. Guttens foreldre var til stede. Det var derimot ikke forsvarer. Grunnen var at guttens bistandsadvokat ikke møtte, og dermed kunne heller ikke forsvarer være til stede. Forsvarer samtykket likevel til at avhøret kunne gjennomføres. Før avhøret hadde forsvarer og polititjenestemannen diskutert hva gutten skulle spørres om. Forsvareren ønsket mer detaljerte opplysninger om hva som skulle ha skjedd. Det ble ikke satt opp noen skriftlig liste over spørsmål.

Etter at dette avhøret var gjennomført hørte forsvarer gjennom lydopptaket, samtidig som han gikk gjennom en utskrift av avhøret. Han fant at de forhold han ønsket ytterligere avklaring om var blitt berørt, og bad derfor ikke om ytterligere avhør.

Under hovedforhandlingen ble videoopptaket fra det første avhøret samt en utskrift ført som bevis. Utskriften fra det andre avhøret ble lest opp. Klager ble dømt til fengsel i åtte måneder. Retten baserte domfellelsen fullstendig på dette materialet, og fant ingen grunn til å trekke det i tvil. Det ble lagt til grunn at klager ved mange tilfeller i 1994 hadde tatt på guttens penis eller masturbert gutten, samt fått gutten til å ta på hans penis og masturbere han. Klager anket, og ble domfelt på samme bevisgrunnlag i ankerunden. Det ble så anket til Høyesterett. Klager anførte at det hadde skjedd en krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 jf. nr. 3 bokstav b fordi forsvarer ikke hadde hatt mulighet til å stille spørsmål til gutten. Anken ble avvist.

Klager brakte så saken inn for EMD med samme påstand. Før drøftelsen av den konkrete saken uttalte EMD følgende generelle retningslinjer:

«44. The Court reiterates that the admissibility of evidence is primarily governed by the rules of domestic law, and that, as a rule, it is for the national courts to assess the evidence before them. The task of the Convention organs is to ascertain whether the proceedings in their entirety, including the way in which evidence was taken, were fair (ibid., p. 10, § 26). ***All evidence must normally be produced in the presence of the accused at a public hearing with a view to adversarial argument.***

However, the use in evidence of statements obtained at the stage of the police inquiry and the judicial investigation is not in itself inconsistent with paragraphs 1 and 3 (d) of Article 6, provided that the rights of the defence have been respected. ***As a rule, these rights require that the defendant be given an adequate and proper opportunity to challenge and question a witness against him either when he was making his statements or at a later stage of the proceedings*** (see *Saïdi v. France*, judgment of 20 September 1993, Series A no. 261-C, p. 56, § 43, and *A.M. v. Italy*, no. 37019/97, § 25, ECHR 1999-IX). The Court further draws attention to the fact that Article 6 does not grant the accused an unlimited right to secure the appearance of witnesses in court. It is normally for the national courts to decide whether it is necessary or advisable to hear a witness (see, among other authorities, *Bricmont v. Belgium*, judgment of 7 July 1989, Series A no. 158, p. 31, § 89)....

...46. In regard to the circumstances of the present case, the Court observes that the statements made by M. were virtually the sole evidence on which the courts' findings of guilt were based. The witnesses heard by the courts – M.'s mother and his schoolteacher – had not seen the alleged acts and gave evidence only on the perceived subsequent changes in M.'s personality. The District Court stated that the outcome of the case was entirely dependent on the credibility of M.'s statements and the Court of Appeal considered that this was of decisive importance in determining the applicant's guilt. It must therefore be examined whether the applicant was provided with an adequate opportunity to exercise his defence rights within the meaning of Article 6 of the Convention in respect of the evidence given by M.

47. The Court has had regard to the special features of criminal proceedings concerning sexual offences. Such proceedings are often conceived of as an ordeal by the victim, in particular when the latter is unwillingly confronted with the defendant. These features are even more prominent in a case involving a minor. In the assessment of the question whether or not in such proceedings an accused received a fair trial, account must be taken of the right to respect for the private life of the perceived victim. ***Therefore, the Court accepts that in criminal proceedings concerning sexual abuse certain measures may be taken for the purpose of protecting the victim, provided that such measures can be reconciled with an adequate and effective exercise of the rights of the defence*** (see *Baegen v. the Netherlands*, judgment of 27 October 1995, Series A no. 327-B, opinion of the Commission, p. 44, § 77). ***In securing the rights of the defence, the judicial authorities may be required to take measures which counterbalance the handicaps under which the defence labours*** (see *Doorson v. the Netherlands*, judgment of 26 March 1996, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-II, p. 471, § 72, and *P.S. v. Germany*, no. 33900/96, § 23, 20 December 2001).»

Ved drøftelsen av disse prinsippene opp mot sakens faktum, viste EMD til at det andre politiavhøret ble avholdt etter ønske fra forsvarer. Forsvareren var ikke til stede ved avhøret og han hadde heller ikke mulighet til å følge det ved hjelp av tekniske hjelpemidler fra et tilstøtende rom. Forsvareren hadde akseptert ikke å være til stede, selv om det resulterte i et «hadicap» for forsvarer, og han aksepterte måten avhøret ble gjennomført på. EMD viste videre til at forsvarer hadde hatt mulighet til å be om utsettelse av avhøret til bistandsadvokaten kunne være til stede, men valgte ikke å gjøre det. Ytterligere fremhevet EMD at forsvareren hadde hatt mulighet til å fremsette spørsmål via polititjenestemannen, som gjennomførte avhøret. Etter at forsvareren hadde hørt gjennom opptaket fra det andfre avhøret og lest utskriften, mente EMD at forsvarer tydeligvis hadde vært fornøyd med

at de spørsmålene han ønsket stilt til gutten var blitt stilt. Det ble deretter konkludert under dissens 5-2 med at det ikke hadde skjedd noen krenkelse av konvensjonen.

EMD understreket at bevis som ikke er innhentet slik konvensjonen normalt krever (bevisumiddelbarhet) må behandles med «extreme care». Det ble fremholdt at nasjonale domstoler i dommen hadde vist til at de hadde vært oppmerksom på dette, herunder at domstolen hadde fremhevet at det var enkelte svakheter ved avhørene.

Slik jeg leser domspremissene kan følgende rettssetninger utledes:

- 1) Utgangspunktet er at alle bevis skal produseres i siktedes nærvær, og siktede skal ha mulighet til kontradiksjon på grunnlag av den umiddelbare bevisførselen («all evidence must normally be produced in the presence of the accused at a public hearing with a view to adversarial argument»). EMD knesetter her en hovedregel om bevisumiddelbarhet og mulighet til kontradiksjon på grunnlag av den umiddelbare vitneforklaringen. Dette grunnprinsippet har solid forankring i et stort antall tidligere avgjørelser fra EMD.
- 2) De særlige forhold som gjør seg gjeldende når barn er vitner, medfører at dette utgangspunktet kan fravikes.
- 3) Dette kan gjøres selv om barnets vitneforklaring er det eneste eller hovedsakelige bevis.
- 4) Et minstekrav i disse tilfellene er likevel at forsvarer gis passende mulighet («adequate and proper opportunity») til å stille spørsmål til barnet.
- 5) Hva ligger i passende mulighet? -Selv om det ikke uttales svært klart i premissene, er det etter min mening holdepunkter for å tolke EMD slik at *myndighetene må legge forholdene til rette for at kontradiksjonen kan foregå på en god måte*. Dette vises ved at EMD vektlegger at forsvarer hadde hatt mulighet til å be om utsettelse av avhøret slik at han kunne være til stede men ikke gjorde det, og at han aksepterte måten avhøret ble gjennomført på (ikke videoopptak). Med andre ord: Hvis fremgangsmåten ikke var blitt akseptert av forsvarer, ville det foreligget en krenkelse. EMD er inne på dette når det uttales at «in securing the rights of the defence, the judicial authorities may be required to take measures which counterbalance the handicaps under which the defence labours».
- 6) Domstolene må ved bevisvurderingen uttrykkelig gi uttrykk for at de har vært oppmerksom på svakheter som kan foreligge ved bevis som er innhentet på denne måten.

2.3. B. mot Finalnd og W. mot Finland (dommer av 24. april 2007)

Rettssetningene fra *S.N.-dommen* er fulgt opp i senere dommer. I *B. mot Finland*³ ble klager domfelt for overgrep mot to barn. Også her var videoopptak av barnas forklaring det hovedsakelige bevis. Klager og hans advokat var blitt gitt mulighet til å stille spørsmål til barnet, men muligheten var ikke blitt benyttet. EMD viste til at klager hadde fått mulighet til å stille spørsmål under etterforskingen og ikke benyttet muligheten. Det var da «nothing to indicate that the rights of the defence were not respected before the applicant's being convicted and sentenced by the District Court.»⁴

I *W. mot Finalnd*⁵ hadde derimot forsvarer ikke fått mulighet til å stille spørsmål til et videoavhør, som utgjorde det hovedsakelige bevis. Klager hadde bedt om at det ble gjennomført nytt avhør for å få stilt ytterligere spørsmål, men var blitt avvist.⁶ Her konkluderte EMD med krenkelse.

Fra disse dommene kan følgende rettssetninger utledes:

- 1) Hvis et ønske om ytterligere spørsmål avskjæres, foreligger det krenkelse
- 2) Hvis forvarer gir uttrykk for at det ikke er ytterligere spørsmål, foreligger ikke krenkelse

2.4. A.S. mot Finland (dom av 28. september 2010)

Meg bekjent er *A.S. mot Finland*⁷ den ferskeste dommen som er avsagt om tematikken. Som vi skal se, er det klare holdepunkter for at EMD her presiserer, utdyper og vidreutvikler hva som ligger i kravet om at at det påligger myndighetene å gi siktede en passende mulighet («adequate and proper opportunity») til kontradiksjon. Siden dommen er så ny, er den ikke berørt i kjernelitteraturen.

Forholdet var her at mor den 20. januar 2004 tok kontakt med politiet og gav uttrykk for at hennes sønn på fem år var blitt seksuelt misbrukt av klager, som var en venn av familien. Samme dag avga moren vitneforklaring til politiet.

³ Søkenummer 17122/02, dom av 24. april 2007.

⁴ Avsnitt 45.

⁵ Søkenummer 14151/02, dom av 24. april 2007.

⁶ Avsnitt 46.

⁷ Søkenummer 40156/07, dom av 28. september 2010.

Den 26. februar 2004 ble gutten avhørt. Dette ble gjort på et barnesykehus, og avhører var en psykolog. Polititjenestemannen med ansvaret for etterforskningen, sjefspsykologen ved sykehuset, en overlege som var spesialist i barnepsykiatri (Dr. S) og en assistentlege fulgte avhøret gjennom et enveis speilvindu. Avhøret ble tatt på video. Klager var ikke tilstede. Han var heller ikke blitt informert om etterforskningen.

Det ble gjort psykologiske undersøkelser av gutten den 1. mars og 15. mars, og det ble i tillegg gjort en medisinsk undersøkelse. Den 21. mai avga Dr. S og de to psykologene en skriftlig rapport om sine funn. Konklusjonen var at klart sannsynlig at overgrepene hadde funnet sted. Den 30. juni avga Dr. S ytterligere en rapport. Det fremkom her at gutten var forvirret, stresset og ute av balanse. Etter Dr. S sin vurdering ville ytterligere spørsmål til gutten om forholdet være skadelig, og han burde ikke avhøres mer i saken.

Den 1. juli ble klager avhørt som mistankt i saken. Han nektet for forholdet. Den 8. juli, etter å ha innhentet en tilleggsforklaring fra guttens mor, ble etterforskningen avsluttet og tiltale tatt ut. Klager fikk da oppnevnt forsvarer.

Den 4. februar 2005 sendte klager et brev til tingretten, og viste til at statsadvokaten ville føre videoopptaket som bevis i retten. Klager var ut fra Dr. S sine uttalelser enig i at gutten ikke burde avhøres på ny. Han påpekte imidlertid at han ikke hadde hatt mulighet til å stille gutten spørsmål. Likevel, i stedet for å be tingretten om å ta ut avhøret av gutten fra saken, fremholdt klager at han ville føre videobeviset. Han anførte at videoavhøret inneholdt absurditeter, og at gutten kun hadde gjentatt innøvde setninger.

Under hovedforhandlingen i tingretten påstod derimot klager at videoopptaket ikke kunne brukes som bevis, og viste til sin rett til å stille spørsmål til vitnet ikke var blitt respektert. Etter en diskusjon aksepterte klager likevel at videoen ble brukt som bevis. I tillegg til videoavhøret hørte retten vitneforklaringer fra guttens mor, klager, klagers tidligere ektefelle og Dr. S.

Tingretten frifant klager. Det ble uttalt at verken guttens forklaring eller de andre bevisene kunne medføre domfellelse. Retten viste til at loven ikke tillot bruk av videoavhør fra en person under 15 år hvis siktede ikke hadde hatt mulighet til å stille vitnet spørsmål. Dette var en prosessuell feil som

ikke kunne rettes opp. Det ble likevel fremhevet at klager hadde samtykket til at videoavhøret var blitt vist i retten, og at Dr. S hadde uttalt seg om troverdigheten av guttens forklaring.

Saken ble anket. Aktor omtalte videoavhøret som et bevis, og ønsket å føre det. Klager gjorde gjeldende at han ikke hadde hatt mulighet til å stille spørsmål til gutten og ba retten ta stilling til om videoavhøret kunne føres. Etter en lengre drøftelse kom ankedomstolen til at videoopptaket i prinsippet ikke kunne brukes som bevis. Derimot ble det tillatt at guttens mor forklarte seg om det hun hadde hørt om overgrepet. Bevisførsel rundt troverdigheten av guttens forklaring i videoavhøret ble også tillatt. Ankedomstolen viste så til at klager, under disse omstendighetene ønsket å påberope seg videoavhøret som bevis. Hensyntatt at klager allerede hadde gjort dette i tingretten, fant ankedomstolen at videoavhøret da også kunne brukes som bevis i ankedomstolen. Videoavhøret ble derfor avspilt under ankeforhandlingen.

Ankedomstolen dømte klager til ett års fengsel. I tillegg til videoavhøret ble det lagt vekt på at de øvrige beviser som støttet at overgrep hadde funnet sted. Klager anket til Høyesterett, men anken ble avvist.

Klager brakte saken inn for EMD og påstod krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 jf. nr. 3 bokstav d. Han anførte at han ikke hadde hatt mulighet til å stille spørsmål til A. Han gjorde videre gjeldende at videoavhøret var det eneste direkte beviset mot ham; de øvrige bevisene var enten annenhånds forklaringer om hva som var blitt sagt i videoavhøret eller forklaringer om troverdigheten av det gutten forklarte i videoavhøret.

Staten anførte blant annet at videoavhøret var blitt avholdt så raskt som mulig, for å få en best mulig forklaring fra gutten. Deretter hadde staten fått en medisinsk vurdering på at gutten ikke burde avhøres på ny. Klager hadde ikke krevd nytt avhør. Dermed var klagers rett til en rettfærdig rettergang ikke blitt begrenset. Videre ble det gjort gjeldende at klagers rett til et effektivt forsvar ikke var blitt for mye begrenset. Han hadde forklart seg for retten, og han hadde hatt mulighet til å argumentere mot kvaliteten på videobeviset. De nasjonale domstoler hadde drøftet klagers innvendinger mot beviset. Etter statens oppfatning var videoavhøret ikke det eneste eller hovedsaklige beviset mot klager. Uansett hadde han selv påbrot seg beviset og dermed frasagt seg retten til å stille spørsmål til gutten.

Ved drøftelsen av de generelle rettssetningene uttalte EMD i hovedsak det samme som ble uttalt i S.N.-dommen, og som er gjengitt ovenfor. Domstolen gikk imidlertid her ett steg videre, og oppstilte minimumsgarantier som måtte iakttas:

«56. In acknowledging the need to strike a balance between the rights of the defendant and those of the alleged child victim, the Court finds that *the following minimum guarantees must be in place*: the suspected person *shall be informed of the hearing of the child*, he or she *shall be given an opportunity to observe that hearing, either as it is being conducted or later from an audiovisual recording, and to have questions put to the child, either directly or indirectly, in the course of the first hearing or on a later occasion.*»

Ved drøftelsen av rettssetningene opp mot faltum, viste EMD til at videoavhøret var det eneste direkte beviset mot klager, og at det derfor måtte ha hatt avgjørende betydning for domfellelsen. Det måtte derfor tas stilling til om klager hadde hatt passende mulighet til å forsvare seg, jf. EMK art. 6 nr. 3 bokstav d. EMD viste til at videoavhøret ble gjennomført den 26. februar 2004 etter anmodning fra politiet, og at flere personer hadde hatt anledning til å følge det fra bak et enveisspeil. Klager, som var mistenkt i saken hadde imidlertid ikke vært til stede. Han var ikke engang blitt informert om avhøret. EMD viste til at Dr. S hadde frarådet ytterligere avhør av hensyn til gutten. Siden gutten var mellom 6 og 8 år mens saken pågikk, kunne det ikke kreves at klager påberopte seg at gutten skulle forklare seg for åpen rett. Under disse omstendighetene kunne det ikke legges klager til last at han ikke hadde hatt mulighet til å stille spørsmål.

Videre fremholdt EMD at klager ikke på noe stadium i prosessen hadde hatt mulighet til å utøve sin rett til å forsvare seg ved å stille spørsmål til gutten. Dette skilte saken fra S.N.-dommen og B.-dommen. Klager hadde ikke riktignok vært helt uten mulighet til å forsvare seg; blant annet hadde han hatt mulighet til å påpeke svakheter ved videoavhøret, å imøtegå øvrige bevis som ble ført mot ham, samt å forklare seg for retten Dette var imidlertid ikke tilstrekkelig mulighet til å forsvare seg. Det hadde derfor skjedd en krenkelse av EMK art. 6 nr. 1 jf. nr. 3 bokstav d.

EMD drøftet så om klager hadde frasagt seg retten til å stille spørsmål til gutten. Følgende generelle rettssetninger ble oppstilt:

70. Neither the letter nor the spirit of Article 6 of the Convention prevents a person from waiving of his own free will, either expressly or tacitly, the entitlement to the guarantees of a fair trial. However, such a waiver must, if it is to be effective for Convention purposes, be established in an unequivocal manner and be attended by minimum safeguards commensurate with its

importance. In addition, it must not run counter to any important public interest (see *Hermi v. Italy* [GC], no. 18114/02, § 73, ECHR 2006-XII, with further references).»

EMD kom etter en konkret vurdering av de faktiske forholdene til at klager ikke hadde frasagt seg retten til å stille spørsmål gjennom å akseptere at videoavhøret ble avspilt. Dommen er avsagt under dissens 6-1.

Det sentrale spørsmålet er hvordan dommen skal tolkes. Hvis det anlegges et meget snevert perspektiv kan det anføres at det bestemmende for resultatet i saken (dommens *ratio decidendi*) var at klager ikke fikk stille spørsmål til vitnet, og at det var dette som ledet til konklusjonen om krenkelse. Det er imidlertid svært vanskelig å se bort fra ordlyden i avsnitt 56, som er sitert på forrige side. Det er på det rene at det ved tolking av EMD-dommer ikke på samme måte som ved tolking av eksempelvis norske høysterettsdommer kan legges mindre vekt på uttalelser som ikke er bestemmende for dommens resultat (*obiter dictum*). Høyesterett er inne på dette i plenumsdommene Rt. 2000 s. 996 og Rt. 2002 s. 557. For øvrig kan det stilles spørsmål ved om uttalelsen i avsnitt 56 kan anses som et *obiter dictum*; hvis nasjonale myndigheter hadde fulgt den fremgangsmåten som skisseres her, ville det ikke foreligget en krenkelse av konvensjonen i denne saken.

Hva kan så utledes av uttalelsen i avsnitt 56 ovenfor? Det er vanskelig å lese den annerledes enn at EMD oppstiller minimumsgarantier som alltid skal gjelde for gjennomføring av avhør av barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep («the Court finds that the following minimum guarantees must be in place»). Selv om en dommer tok dissens, må det legges til grunn som sannsynlig at EMD vil følge opp denne rettsoppfatningen i senere saker om temaet.

Den *første* minimumsgarantien som oppstilles er at siktede skal bli informert om at det skal gjennomføres vitneavhør av barnet. Slik det er uttrykt i dommen er det tale om en reservasjonsløs minstegaranti. På samme måte som ved tolking av avgjørelser fra Høyesterett må man ha *in mente* at EMD har hatt den konkrete saken for øye, og at EMD ikke er lovgiver i alle 47 medlemslandene i Europarådet. Når man ser hvor lang tid det gikk i denne saken fra anmeldelse og vitneavhør til siktede ble gjort oppmerksom på mistanken, kan det fremstå som påfallende at siktede ikke ble varslet. Det fremkom heller ingen god grunn fra myndighetenes side om hvorfor siktede ikke ble varslet. Det er mulig at uttalelsen må leses i lys av dette. Det kan tilsi at EMD vil moderere dette minstekravet hvis det i en konkret sak forelå sterke grunner for ikke å varsle siktede (eksempelvis

påvirkningsfare/bevisforspillelse). Likevel er det ingen tvil om at minstekravet etter sin ordlyd er reservasjonsløst.

Den *andre* minimumsgarantien som oppstiles er at mistenkte skal bli gitt mulighet til å observere avhøret, enten mens det gjennomføres eller senere, ved hjelp av audiovisuelt opptak (lyd og bilde). Ved første øyekast kan det her se ut som at myndighetene i alle tilfeller kan velge om siktede skal få være til stede under det første avhøret eller, se opptak av det senere og eventuelt be om et nytt avhør. Dette tilsier at det kan legges opp til en normalordning hvor verken sitede eller forvarer er til stede ved det første avhøret, eller sågar at siktede/forsvarer aldri skal innkalles til det første avhøret.

Flere forhold taler imidlertid for at dette blir en for snever tolking. For det første vil det alltid å nekte tilgang til det første avhøret medføre at minstekravet om å varsle om at avhør skal gjennomføres, mister sin betydning. For det andre så vi i sitatet i S.N.-dommen at det er holdepunkter for at EMD krever at myndighetene må legge forholdene til rette for at kontradiksjonen foregår på en god måte. Nærmere bestemt: Når utgangspunktet om at vitneforklaringer skal gis umiddelbart og med mulighet for direkte kontradiksjon skal begrenses, *påligger det myndighetene å legge det opp slik at man kommer så nært dette utgangspunktet som mulig*. Et slikt krav kan man for øvrig se også ellers hvor EMD vurderer om begrensinger av rettssikkerhetsgarantier er i samsvar med konvensjonen. Som eksempler kan nevnes temaer som anonym vitneførsel, begrensinger i innsyn i saksdokumenter og begrensninger i retten til adgang til domstolene. Slik argumenteres det også når det vurderes om inngrep i rettighetene som er vernet i EMK art. 8 til 11 er i samsvar med konvensjonen. Dette taler for at hvis det ikke foreligger gode grunner for å nekte siktede å følge avhøret, må han gis anledning til det. Og hvis det foreligger gode grunner for å utelukke siktede fra det første avhøret, må siktede få se opptaket etterpå. Med andre ord må innskrenkninger av utgangspunktet alltid begrunnes godt og konkret. Jeg er rimelig sikker på at EMD må tolkes slik her.

Til hjelp for tanken, kan det oppstiles en glideskala for kvaliteten på kontradiksjon, fra best mulighet til kontradiksjon til dårligst. Jo lenger ned man kommer, jo bedre grunner for fravikelse av utgangspunktet må det være:

- Siktede får være til stede personlig sammen med forsvarer og i samme rom som vitnet når vitnet forklarer seg. Det gis mulighet til full krysseksaminasjon (EMDs utgangspunkt).
- Siktede får være til stede personlig sammen med forsvarer, men ikke i samme rom som vitnet. Det gis mulighet til full krysseksaminasjon
- Siktede får være til stede personlig sammen med forsvarer, men ikke i samme rom som vitnet. Forsvarer får stille oppfølgingsspørsmål til vitnet, men har ikke mulighet til krysseksaminasjon
- Siktede får ikke være til stede personlig ved avhøret, men forsvarer får være til stede. Forsvarer får stille oppfølgingsspørsmål til vitnet, men har ikke mulighet til krysseksaminasjon
- Verken siktede eller forsvarer får være til stede ved avhøret. Siktede får i forkant konferere med forsvarer. Forsvarer får stille spørsmål til vitnet. Etter avhøret får siktede sammen med forsvarer gå gjennom avhøret, og siktede kan be om nytt avhør.
- Verken siktede eller forsvarer får være til stede ved avhøret, men forsvarer får i etterkant oversendt videoopptak av avhøret, får gå gjennom det sammen med forsvarer og kan be om nytt avhør.
- Verken siktede eller forsvarer får være til stede, og det gis ikke anledning til nytt avhør. Kontradiksjon gjennomføres ved at siktede gjennom forsvarer får argumentere mot bevisverdien av avhøret når det presenteres under hovedforhandlingen.

Den *tredje* minimumsgarantien som oppstilles er at siktede må få stille spørsmål til vitnet, enten direkte eller indirekte, ved det første avhøret eller senere. På samme måte som ovenfor må denne uttalelsen tolkes i lys av at myndighetene må legge opp avhøret så nært som mulig opp mot utgangspunktet, samtidig som andre hensyn varetas. Det er åpenbart at det ved dommeravhør ikke kreves at forsvarer skal ha adgang til krysseksaminasjon, men at han får stille oppfølgingsspørsmål til vitnet etter nærmere anvisning fra avhørsleder. Av hensyn til god orden og at det er tale om innsamling av bevis, er det ikke problematisk å kreve at siktede stiller spørsmål gjennom forsvareren.

Om siktede skal være med under selve avhøret eller om han ikke skal få være til stede er et mer åpent spørsmål. En løsning kan være at forsvarer konfererer med siktede i forkant av avhøret, og at forsvarer så møter og utøver kontradiksjon. Deretter ser forsvarer sammen med siktede gjennom opptaket. Hvis siktede har ytterligere spørsmål, begjæres et nytt avhør. En slik løsning vil ligge lenger unna EMDs utgangspunkt enn hvis siktede møter sammen med sin forsvarer, og vil ofte kunne gi dårligere kontradiksjon (det går tid mellom avhørene, vitnet er et barn osv.). Det må derfor oppgis en god grunn for en normalordning hvor siktede ikke skal være med, og ytterligere gode grunner for alltid å hindre siktede i å være til stede. En god grunn kan være at avhør i slike saker må gjennomføres raskt, slik at det må settes korte frister for gjennomføringen av avhøret.

Hvis det gjennomføres et andre avhør må som utgangspunkt siktede og forsvarer få være til stede. På samme måte som ovenfor må unntak begrunnes godt.

3. Konklusjon

Det er en utfordring å utforme regler som «fanger» hva som alltid vil være en rettferdig rettergang i den konkrete saken. Hva angår en eventuell prøvelse i EMD hjelper det ikke at firskårne og klare regler i 99 av 100 tilfeller gir en rettferdig rettergang etter EMK-retten, hvis det er i ett tilfelle det ikke skjer. Konsekvensen av implementeringen av en krav om rettferdig rettergang medfører at regler på mange områder ikke kan utformes klart og firkantet, uten unntak. Dette må man leve med slik lovgiver og Høyesterett har gitt EMK-retten betydning i norsk rett.

Til forslaget kan på denne bakgrunn følgende bemerkes:

- a) Siktede må som hovedregel varsles om at det skal gjennomføres et avhør. Unntak fra regelen må vurderes grundig, og det må kreves meget gode grunner for ikke å varsle.
- b) Det kan ikke opereres med en absolutt regel som forhindrer både forsvarer og siktede å være til stede ved det første avhøret. Det må være gode grunner for å nekte siktede å være til stede ved det første avhøret, og enda bedre grunner for at forsvarer ikke får være til stede.
- c) Det kan kreves at siktede kommuniserer gjennom sin forsvarer.
- d) Det kan kreves at forsvarers eventuelle spørsmål til vitnet samles opp og meddeles avhører, og at avhører avgjør når spørsmålene skal stilles.
- e) Hvis verken siktede eller forsvarer er til stede ved avhøret (det forelå gode grunner for ikke å tillate tilstedeværelse), skal videoopptak av avhøret sendes siktede.
- f) Siktede må få passende tid til å gå gjennom avhøret med sin forsvarer
- g) Siktede kan kreve nytt avhør hvis han har spørsmål han ønsker stilt. Med bakgrunn i S.N-dommen kan det ikke kreves at forsvarer formulerer svært presise spørsmål som han ønsker å få svar på.
- h) Ved gjennomføringen av avhør nr. 2 må siktede og/eller forsvarer få anledning til å være til stede. Det kan kanskje gjøres unntak her, men det må begrunnes godt.
- i) EMK-retten krever ikke at en dommer skal lede avhørene eller være til stede.
- j) EMK-retten sier ikke noe om adgangen til dokumentinnsyn på dette stadiet (før tiltale er tatt ut).
- k) Hvis siktede skal ha frasagt seg retten til å stille spørsmål til vitnet, må dette være gjort klart. Det er usikkert om og eventuelt i hvilken grad siktede kan trekke dette tilbake (ombestemme seg). Jeg har ikke funnet oppklarende konvensjonspraksis her. Det generelle inntrykket er at det kreves

en klar uttalelse fra siktede om å frasi seg denne retten. Det vurderes helt konkret av EMD i hver enkelt sak.

- l) Kvaliteten på avhøret og etterprøvnbarhet på det som blir sagt har slik jeg ser det ingen betydning for de minstekrav som oppstilles i EMK-retten.
- m) Jeg kan ikke se at tiden fra første avhør til siktede gis anledning til å stille spørsmål er av betydning ut fra EMK-retten. Hvis det har vært gode grunner for å utelukke både siktede og forsvarer fra det første avhøret, til likevel kvaliteten på kontradiksjonen i et avhør nr. 2 bli dårligere jo lengre tid som går.
- n) Det er ingen grenser i EMK-retten for hvem en slik modell kan gjelde for. Jeg kan heller ikke se at forhold som den avhørtes alder og kognitive nivå er av betydning. Hvis eksempelvis barnet er tilstrekkelig modent og det etter forholdene er akseptabelt at barnet forklarer seg for den dømmende rett, kan det etter omstendighetene medføre atrettergangen er rettferdig, selv om minimumskravene som oppstilles i EMDs praksis ikke er iaktatt ved tidligere avhør.

Freiburg im Breisgau den 13. august 2011

Jon Petter Rui

Utgitt av:
Justis- og beredskapsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:

Departementenes servicesenter

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 20 00

Publikasjonskode: G-0427 B

Trykk: Departementenes servicesenter 10/2012 - 400